

Matematika (4): Logika pre informatikov

Poznámky z prednášok

Ján Kl'uka, Ján Mazák

Letný semester 2021/2022

Posledná aktualizácia: 4. apríla 2022

Obsah

P1 Úvod. Atomické formuly	4
0 Úvod	4
0.1 O logike	4
0.2 O kurze	11
1 Atomické formuly	12
1.1 Syntax atomických formúl	16
1.2 Sémantika atomických formúl	20
1.3 Zhrnutie	24
P2 Výrokovologické spojky	26
2 Výrokovologické spojky	26
2.1 Boolovské spojky	27
2.2 Implikácia	32

2.3	Ekvivalencia	34
2.4	Syntax výrokovologických formúl	35
2.5	Sémantika výrokovologických formúl	44
2.6	Teórie a ich modely	46
2.7	Správnosť a vernosť formalizácie	47
P3	Výrokovologické vyplývanie	50
3	Výrokovologické vyplývanie	50
3.1	Výrokovologické ohodnotenia	51
3.2	Výrokovologické teórie a modely	56
3.3	Vyplyvanie, nezávislosť a nesplniteľnosť	57
P4	Vlastnosti a vzťahy výrokovologických formúl	64
4	Vlastnosti a vzťahy výrokovologických formúl	64
4.1	Tautológie, splniteľné, falzifikovateľné a nesplniteľné formuly	64
4.2	Ekvivalencia	69
4.3	Vzťah tautológií, vyplývania a ekvivalencie	74
4.4	Ekvivalentné úpravy a CNF	75
P5	Dôkazy a výrokovologické tablá	82
5	Dôkazy a výrokovologické tablá	82
5.1	Druhy dôkazov	85
5.2	Výrokovologické tablá	87
P6	Korektnosť a úplnosť výrokovologických tabiel	97
5.3	Korektnosť tabiel	97
5.4	Testovanie nesplniteľnosti, splniteľnosti a falzifikovateľnosti	101
5.5	Úplnosť	103

P7	Korektné tablové pravidlá. DPLL	105
5.6	Nové korektné pravidlá	105
6	SAT a DPLL	112
6.1	Problém výrokovologickej splniteľnosti (SAT)	112
6.2	Naivný backtracking	113
6.3	Optimalizácia backtrackingu	114
6.4	DPLL a sledované literály	118
P8	Kvantifikátory	121
7	Kvantifikátory	121
7.1	Kvantifikácia	121
7.2	Kvantifikátory a premenné	122
7.3	Syntax relačnej logiky prvého rádu	125
7.4	Sémantika relačnej logiky prvého rádu	130
7.5	Aristotelovské formy	135
7.6	Zamlčané a zdanlivo opačné kvantifikátory	138
7.7	Nutné a postačujúce podmienky	139
7.8	Zložené kvantifikované vlastnosti	140
7.9	Konverzačné implikatóry	143

1. prednáška

Úvod

Atomické formuly

0 Úvod

0.1 O logike

Čo je logika

Logika je vedná disciplína, ktorá študuje usudzovanie.

Správne, racionálne usudzovanie je základom vedy a inžinierstva.

Vyžaduje rozoznať správne úsudky z predpokladaných princípov a pozorovania od chybných úvah a špekulácií.

Správnosť úsudkov, zdá sa, nie je iba vec konvencie a dohody.

Logika skúma, *aké* sú zákonitosti správneho usudzovania a *prečo* sú zákonitosťami.

Ako logika študuje usudzovanie

Logika má dva hlavné predmety záujmu:

Jazyk zápis pozorovaní, definície pojmov, formulovanie teórií

Syntax pravidlá zápisu tvrdení

Sémantika význam tvrdení

Usudzovanie (inferencia) odvodzovanie nových *logických dôsledkov* z doterajších poznatkov. Aký má vzťah s jazykom, štruktúrou tvrdení?

Jazyk, poznatky a teórie

Jazyk slúži na formulovanie tvrdení, ktoré vyjadrujú poznatky o svete (princípy jeho fungovania aj pozorované fakty).

Súboru poznatkov, ktoré považujeme za pravdivé, hovoríme *teória*.

Príklad 0.1 (Party time!). Máme troch nových známych — Kim, Jima a Sarah. Organizujeme párty a P0: chceme na ňu pozvať niekoho z nich. Od spoločných kamarátov sme sa ale dozvedeli o ich požiadavkách:

P1: Sarah nepôjde na párty, ak pôjde Kim.

P2: Jim pôjde na párty, len ak pôjde Kim.

P3: Sarah nepôjde bez Jima.

Možné stavy sveta a modely

Jedna z otázok, ktoré si o teórii o party môžeme položiť, je: „V akých zostavách môžu noví známi prísť na párty tak, aby boli všetky podmienky splnené?“

Priamočiaro (aj keď pracne) to zistíme tak, že:

1. vymenujeme *všetky možné stavy sveta* (účasti nových známych),
2. zistíme, v ktorých sú všetky podmienky splnené.

K	J	S	P0	P1	P2	P3	
n	n	n	n				P0: Niekoľko z Kim, Jima, Sarah príde na párty.
n	n	p	p	p	p	n	P1: Sarah nepôjde na párty, ak pôjde Kim.
n	p	n	p	p	n		
n	p	p	p	p	n		P2: Jim pôjde na párty, len ak pôjde Kim.
p	n	n	p	p	p	p	
p	n	p	p	n			
p	p	n	p	p	p	p	P3: Sarah nepôjde bez Jima.
p	p	p	p	n			

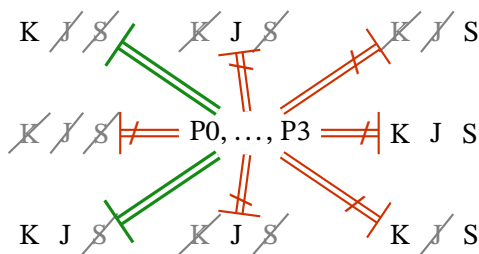
Možné stavy sveta a modely

Teória rozdeľuje *možné stavy sveta* (interpretácie) na:

- ✔ stavy, v ktorých je pravdivá — *modely* teórie,
- ✘ stavy, v ktorých je nepravdivá.

Tvrdenie aj teória môžu mať viacero modelov, ale aj žiaden.

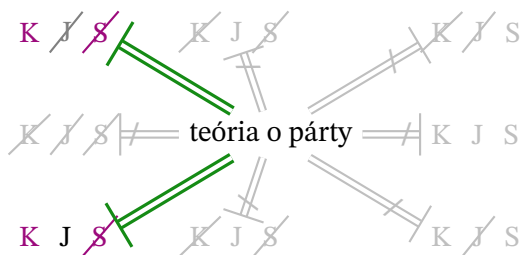
Príklad 0.2. Modelmi teórie P0, P1, P2, P3 sú dve situácie: keď Kim príde na párty a ostatní noví známi nie, a keď Kim a Jim prídu na párty a Sarah nie.

Logické dôsledky

Často je zaujímavá iná otázka o teórii — musí byť nejaké tvrdenie pravdivé *vždy*, *keď* je pravdivá teória?

V našom prípade: Kto *musí* a kto *nesmie* prísť na párty, aby boli podmienky P_0, \dots, P_3 splnené?

Logické dôsledky

Logickými dôsledkami teórie sú tvrdenia, ktoré sú pravdivé vo *všetkých* modeloch teórie.

Príklad 0.3. Logickými dôsledkami teórie P_0, P_1, P_2, P_3 sú napríklad:

- *Kim príde na párty.*
- *Sarah nepríde na párty.*

Logických dôsledkov je nekonečne veľa, môžu nimi byť ľubovoľne zložité tvrdenia:

- Na party príde Kim alebo Jim.

- Ak príde Sarah, tak príde aj Jim.
- Ak príde Jim, tak nepríde Sarah.
-

Logické usudzovanie

Preskúmať všetky stavy sveta je často nepraktické až nemožné.

Logické dôsledky ale môžeme *odvodzovať usudzovaním (inferovať)*.

Pri odvodení vychádzame z *premís* (predpokladov) a postupnosťou *správnych úsudkov* dospievame k *záverom*.

Príklad 0.4. Vieme, že ak na párty pôjde Kim, tak nepôjde Sarah (P1), a že ak pôjde Jim, tak pôjde Kim (P2).

1. Predpokladajme, že na párty pôjde Jim.
2. Podľa 1. a P2 pôjde aj Kim.
3. Podľa 2. a P1 nepôjde Sarah.

Teda podľa uvedenej úvahy: Ak na párty pôjde Jim, tak nepôjde Sarah.

Dedukcia

Úsudok je správny (*korektný*) vtedy, keď *vždy*, keď sú pravdivé jeho premisy, je pravdivý aj jeho záver.

Ak sú všetky úsudky v odvodení správne, záver je *logickým dôsledkom* premís a odvodenie je jeho *dôkazom* z premís.

Dedukcia je usudzovanie, pri ktorom sa používajú iba správne úsudky.

Logika študuje dedukciu, ale aj niektoré nededuktívne úsudky, ktoré sú *vo všeobecnosti* nesprávne, ale sú správne v *špeciálnych* prípadoch alebo sú *užitočné*:

- indukcia — zovšeobecnenie;
- abdukcia — odvodzovanie možných príčin z následkov;
- usudzovanie na základe analógie (podobnosti).

Kontrapríklady

Ak úsudok nie je správny, vieme nájsť *kontrapríklad* — stav sveta, v ktorom sú *predpoklady pravdivé*, ale *záver je nepravdivý*.

Príklad 0.5. Nesprávny úsudok: Ak platia tvrdenia teórie o party, na party príde Jim.

Kontrapríklad: Stav, kedy príde Kim, nepríde Jim, nepríde Sarah.

Teória je pravdivá, výrok „na party príde Jim“ nie je pravdivý.

Matematická logika

Matematická logika

- modeluje jazyk, jeho sémantiku a usudzovanie ako matematické objekty (množiny, postuposti, zobrazenia, stromy);
- rieši logické problémy matematickými metódami.

Rozvinula sa koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia vďaka snahám vybudovať základy matematiky bez sporov a paradoxov, mechanizovať overovanie dôkazov alebo priamo matematických viet.

Matematická logika a informatika

Informatika sa vyvinula z matematickej logiky (von Neumann, Turing, Church, ...)

Väčšina *programovacích jazykov* obsahuje logické prvky:

- $\text{all}(x > m \text{ for } x \text{ in } \text{arr})$,

fragmenty niektorých sú priamo preložiteľné na logické formuly:

- $\text{select } T1.x, T2.y \text{ from } T1 \text{ inner join } T2 \text{ on } T1.z = T2.z \text{ where } T1.z > 25$,

niektoré (Prolog) sú podmnožinou logických jazykov.

Metódami logiky sa dá *presne špecifikovať*, čo má program robiť, *popísať*, čo robí, a *dokázať*, že robí to, čo bolo špecifikované.

Vo *výpočtovej logike* a umelej inteligencii sa metódy logiky používajú na riešenie rôznych ťažkých problémov (plánovanie, rozvrh, hľadanie a overovanie dôkazov matematických tvrdení, hľadanie vysvetlení, ...).

Formálne jazyky a formalizácia

Matematická logika nepracuje s prirodzeným jazykom, ale s jeho zjednodušenými modelmi — *formálnymi jazykmi*.

- Presne definovaná, zjednodušená syntax a sémantika.
- Obchádzajú problémy prirodzeného jazyka:
viacznačnosť slov, nejednoznačné syntaktické vzťahy, zložitá syntaktickú analýzu, výminky, obraty s ustáleným významom, ...
- Niekoľko formálnych jazykov už poznáte: aritmetika, jazyky fyzikálnych a chemických vzorcov, programovacie jazyky, ...

Problémy z reálneho sveta opísané v prirodzenom jazyku musíme najprv *sformalizovať*, a potom naň môžeme použiť aparát matematickej logiky.

Formalizácia vyžaduje cvik — trocha veda, trocha umenie.

Ťažkosti s prirodzeným jazykom

Prirodzený jazyk je problematický:

- Viacznačné slová: Milo *je* v posluchárni A.
- Viacznačné tvrdenia: Videl som dievča v sále *s d'alekohl'adom*.
- Ťažko syntakticky analyzovateľné tvrdenia:

Vlastníci bytov a nebytových priestorov v dome prijímajú rozhodnutia na schôdzi vlastníkov dvojtreťinovou väčšinou hlasov všetkých vlastníkov bytov a nebytových priestorov v dome, ak hlasujú o zmluve o úvere a o každom dodatku k nej, o zmluve o zabezpečení úveru a o každom dodatku k nej, o zmluve o nájme a kúpe veci, ktorú vlastníci bytov a nebytových priestorov v dome užívajú s právom jej kúpy po uplynutí dojednaného času užívania a o každom dodatku k nej, o zmluve o vstavbe alebo nadstavbe a o každom dodatku k nim, o zmene účelu užívania spoločných častí domu a spoločných zariadení domu a o zmene formy výkonu správy; ...

— Zákon č. 182/1993 Z. z. SR v znení neskorších predpisov

- Výnimky a obraty so špeciálnym ustáleným významom: Nikto *nie* je dokonalý.

Formalizácia poznatkov

S formalizáciou ste sa už stretli — napríklad pri riešení slovných úloh:

Karol je trikrát starší ako Mária.
Súčet Karolovho a Máriinho veku je 12 rokov. \rightsquigarrow $k = 3 \cdot m$
Koľko rokov majú Karol a Mária? $k + m = 12$

Stretli ste sa už aj s formálnym jazykom výrokovkej logiky.

Príklad 0.6. Sformalizujme náš párty príklad:

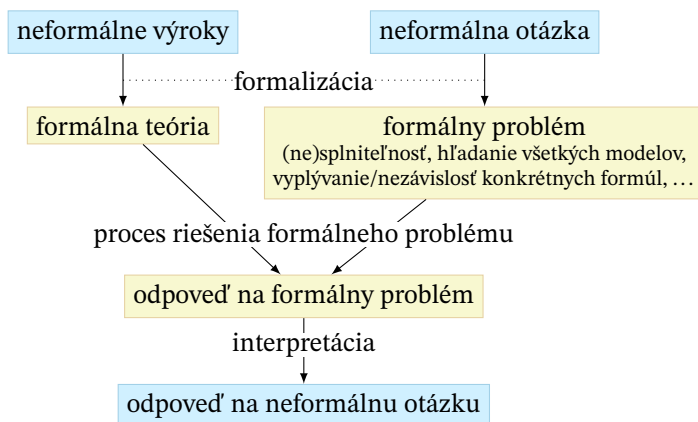
P0: Nieкто z trojice Kim, Jim, Sarah pôjde na párty.

P1: Sarah nepôjde na párty, ak pôjde Kim.

P2: Jim pôjde na párty, len ak pôjde Kim.

P3: Sarah nepôjde bez Jima.

Schéma riešenia problémov pomocou logiky

Logika prvého rádu

Jazyk logiky prvého rádu (FOL) je jeden zo základných formálnych jazykov, ktorým sa logika zaoberá.

Do dnešnej podoby sa vyvinul koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia — G. Frege, G. Peano, C. S. Peirce.

Výrokové spojky + kvantifikátory \forall a \exists .

Dá sa v ňom vyjadriť veľa zaujímavých tvrdení, bežne sa používa v matematike.

$$\forall \varepsilon > 0 \exists \delta > 0 \dots$$

Kalkuly — formalizácia usudzovania

Pre mnohé logické jazyky sú známe *kalkuly* — množiny usudzovacích pravidiel, ktoré sú

korektné — odvodzujú iba logické dôsledky,

úplné — umožňujú odvodiť všetky logické dôsledky.

Kalkuly sú bežné v matematike

- na počítanie s číslami, zlomkami (kalkul elementárnej aritmetiky),
- riešenie lineárnych rovníc (kalkul lineárnej algebry),
- derivovanie, integrovanie, riešenie diferenciálnych rovníc (kalkul matematickej analýzy)

⋮

Sú korektné, ale nie vždy úplné.

Poznáte už aj jeden logický kalkul — ekvivalentné úpravy.

0.2 O tomto kurze

Prístup k logike na tomto predmete

Stredoškolský prístup príliš *neoddeľuje* jazyk výrokov od jeho významu a vlastne ani jednu stránku *redefinuje jasne*.

Prevedieme vás základmi matematickej a výpočtovej logiky pre (postupne čoraz zložitejšie) fragmenty jazykov logiky prvého rádu.

Pojmy z logiky (výrok, model, logický dôsledok, dôkaz, ...) budeme *definovať matematicky* (ako množiny, postupnosti, funkcie, ...) *zdanlivo* budeme o jednoduchých veciach hovoriť zložito, na praktických cvičeniach ako *dátové štruktúry*.

Budeme *dokazovať* ich vlastnosti a *programovať* algoritmy podľa konštruktívnych dôkazov.

Budeme vyjadrovať výpočtové problémy v logických jazykoch a hľadať ich riešenia pomocou hotových nástrojov na riešenie logických problémov.

Organizácia kurzu — rozvrh, kontakty, pravidlá

Organizácia predmetu — rozvrh, kontakty a pravidlá absolvovania — sú popísané na oficiálnej webovej stránke predmetu:

1-AIN-412 https://dai.fmph.uniba.sk/w/Course:Mathematics_4

1-INF-210 <http://www.dcs.fmph.uniba.sk/~mazak/vyucba/udml/>

1 Atomické formuly

Jazyky logiky prvého rádu

Logika prvého rádu je trieda (rodina) formálnych jazykov.

Zdieľajú:

- časti abecedy — *logické symboly* (spojky, kvantifikátory)
- pravidlá tvorby *formúl* (slov)

Líšia sa v *mimologických symboloch* — časť abecedy, pomocou ktorej sa tvoria najjednoduchšie — *atomické formuly* (*atómy*).

Atomické formuly a výroky v prirodzenom jazyku

Atomické formuly logiky prvého rádu zodpovedajú *pozitívnym jednoduchým vetám* o vlastnostiach, stavoch, vzťahoch a rovnosti *jednotlivých pomenovaných objektov*.

Príklady 1.1.

- ✔ Milo beží.
- ✔ Jarka vidí Mila.
- ✘ Milo beží, ale Jarka ho nevidí.

- ✗ Jarka vidí všetkých.
- ✓ Jarka dala Milovi Bobíka v sobotu.
- ✗ Jarka nie je doma.
- ✗ Niekto je doma.
- ✓ Súčet 2 a 2 je 3.
- ✓ Prezidentkou SR je Zuzana Čaputová.

Individuové konštanty

Individuové konštanty sú symboly jazyka logiky prvého rádu, ktoré pomenúvajú jednotlivé, pevne zvolené objekty.

Zodpovedajú *približne* vlastným menám, jednoznačným pomenovaniám, niekedy zámenám; konštantám v matematike a programovacích jazykoch.

Príklady 1.2. Jarka, 2, Zuzana_Čaputová, sobota, π , ...

Individuové konštanty a objekty

Individuová konštantá

- vždy pomenúva skutočný, existujúci objekt (na rozdiel od vlastného mena *Zeus*);
- nikdy nepomenúva viac objektov (na rozdiel od vlastného mena *Jarka*).

Objekt

- *môže byť* pomenovaný aj *viacerými* individuovými konštantami (napr. Prezidentka_SR a Zuzana_Čaputová);
- *nemusí* mať žiadne meno.

Predikátové symboly

Predikátové symboly sú symboly jazyka logiky prvého rádu, ktoré vyjadrujú vlastnosti alebo vzťahy.

Jednoduché vety v slovenčine majú *podmetovú* (*subjekt*) a *prísudkovú* časť (*predikát*):

Jarka	vidí	Mila.
podmet	prísudok	predmet
podmetová časť	prísudková časť	

Do logiky prvého rádu prekladáme takéto tvrdenie pomocou predikátového symbolu *vidí*, ktorý má dva *argumenty* („podmety“): individuové konštanty Jarka a Milo.

Úloha argumentu v predikáte je daná jeho poradím (podobne ako pozičné argumenty funkcií/metód v prog. jazykoch).

Arita predikátového symbolu

Predikátový symbol má pevne určený počet argumentov — *aritu*.

Vždy musí mať práve toľko argumentov, aká je jeho arita.

Dohoda 1.3. Aritu budeme *niekedy* písať ako horný index symbolu. Napríklad *beží*¹, *vidí*², *dal*⁴, *<*².

Zamýšľaný význam predikátových symbolov

Unárny predikátový symbol (teda s aritou 1) zvyčajne označuje *vlastnosť*, druh, rolu, stav.

Príklady 1.4.

$\text{pes}(x)$	x je pes
$\text{čierne}(x)$	x je čierne
$\text{beží}(x)$	x beží

Binárny, ternárny, ... predikátový symbol (s aritou 2, 3, ...) zvyčajne označuje *vzťah* svojich argumentov.

Príklady 1.5.

$\text{vidí}(x, y)$	x vidí y
$\text{dal}(x, y, z, t)$	x dal(a/o) objektu y objekt z v čase t

Kategorickosť významu predikátových symbolov

V bežnom jazyku často nie je celkom jasné, či objekt má alebo nemá nejakú vlastnosť — kedy je niekto *mladý*?

Predikátové symboly predstavujú *kategorické* vlastnosti/vzťahy — pre každý objekt sa dá *jednoznačne rozhodnúť*, či má alebo nemá túto vlastnosť/vzťah s iným objektom či inými objektmi.

Význam predikátového symbolu preto často zodpovedá rovnakému slovenskému predikátu iba približne.

Príklad 1.6. Predikát mladší² môže označovať vzťah „ x je mladší ako y “ presne.

Predikát mladý¹ zodpovedá vlastnosti „ x je mladý“ iba približne.

Nekategorickými vlastnosťami sa zaoberajú *fuzzy* logiky. Predikáty v nich zachytávajú význam týchto vlastností presnejšie.

Atomické formuly

Atomické formuly majú tvar

$$\text{predikát}(\text{argument}_1, \text{argument}_2, \dots, \text{argument}_k),$$

alebo

$$\text{argument}_1 \doteq \text{argument}_2,$$

pričom k je arita predikátu, a $\text{argument}_1, \dots, \text{argument}_k$ sú (nateraz) individuové konštanty.

Atomická formula zodpovedá (jednoduchému) výroku v slovenčine, t.j. tvrdeniu, ktorého *pravdivostná hodnota* (pravda alebo nepravda) sa dá jednoznačne určiť, lebo predikát označuje kategorickú vlastnosť/vzťah a individuové konštanty jednoznačne označujú objekty.

Formalizácia jednoduchých výrokov

Formalizácia je preklad výrokov z prirodzeného jazyka do formálneho logického jazyka.

Nie je to jednoznačný proces.

Vopred daný prvorádový jazyk (konštanty a predikáty) sa snažíme využiť čo najlepšie.

Príklad 1.7. Sformalizujeme v jazyku s konštantami Evka, Jarka a Milo a predikátom vyšší² výroky:

A_1 : Jarka je vyššia ako Milo. \rightsquigarrow vyšší(Jarka, Milo)

A_2 : Evka je nižšia ako Milo. \rightsquigarrow vyšší(Milo, Evka)

Zanedbávame nepodstatné detaily — pomocné slovesá, predložky, skloňovanie, rod, ...: x je vyšší/vyššia/vyššie ako $y \rightsquigarrow$ vyšší(x, y).

Návrh jazyka pri formalizácii

Formalizácia spojená s *návrhom vlastného jazyka* je *iteratívna*: Postupne zisťujeme, aké predikáty a konštanty potrebujeme, upravujeme predchádzajúce formalizácie.

Príklady 1.8. A_1 : Jarka dala Milovi Bobíka.

↪ ~~$d(Jarka)$~~ ~~$dalBobíka(Jarka, Milo)$~~ $dal(Jarka, Milo, Bobík)$

A_2 : Evka dostala Bobíka od Mila.

↪ ~~$dalBobíka(Milo, Evka)$~~ $dal(Milo, Evka, Bobík)$

A_3 : Evka dala Jarke Cilku.

↪ ~~$dalCilku(Evka, Jarka)$~~ $dal(Evka, Jarka, Cilka)$

A_4 : Bobík je pes.

↪ $pes(Bobík)$

Návrh jazyka pri formalizácii

Minimalizujeme počet predikátov, uprednostňujeme flexibilnejšie, viacúčelovejšie (dal^3 pred $dalBobíka^2$ a $dalCilku^2$).

Dosiahneme

- expresívnejší jazyk (vyjadrí viac menším počtom prostriedkov),
- zrejmejšie logické vzťahy výrokov.

Podobné normalizácii databázových schém.

1.1 Syntax atomických formúl

Presné definície

Cieľom logiky je uvažovať o jazyku, výrokoch, vyplývaní, dôkazoch.

Výpočtová logika sa snaží automaticky riešiť konkrétne problémy vyjadrené v logických jazykoch.

Spoločné a overiteľné úvahy a výpočty vyžadujú *presnú* dohodu na tom, o čom hovoríme — *definíciu* logických pojmov (jazyk, výrok, pravdivosť, ...).

Pojmy (napr. *atomická formula*) môžeme zdefinovať napríklad

- *matematicky* ako množiny, n -tice, relácie, funkcie, postupnosti, ...;
- *informaticky* tým, že ich *naprogramujeme*, napr. zadefinujeme triedu `AtomickaFormula` v Pythone.

Matematický jazyk je univerzálnejší ako programovací – abstraktnejší, menej nie až tak podstatných detailov.

Syntax atomických formúl logiky prvého rádu

Najprv sa musíme dohodnúť na tom, aká je *syntax* atomických formúl logiky prvého rádu:

- z čoho sa skladajú,
- čím vlastne sú,
- akú majú štruktúru.

Symbole jazyka atomických formúl logiky prvého rádu

Z čoho sa skladajú atomické formuly?

Definícia 1.9. *Symbolmi jazyka \mathcal{L} atomických formúl logiky prvého rádu sú mimologické, logické a pomocné symboly, pričom:*

Mimologickými symbolmi sú

- *individuové konštanty* z nejakej neprázdnej spočítateľnej množiny $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$
- *a predikátové symboly* z nejakej spočítateľnej množiny $\mathcal{P}_{\mathcal{L}}$.

Jediným *logickým symbolom* je \doteq (symbol rovnosti).

Pomocnými symbolmi sú $(,)$ a $,$ (ľavá, pravá zátvorka a čiarka).

Množiny $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$ a $\mathcal{P}_{\mathcal{L}}$ sú disjunktné. Pomocné symboly sa nevyskytujú v symboloch z $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$ ani $\mathcal{P}_{\mathcal{L}}$. Každému symbolu $P \in \mathcal{P}_{\mathcal{L}}$ je priradená *arita* $\text{ar}_{\mathcal{L}}(P) \in \mathbb{N}^+$.

Abeceda jazyka atomických formúl logiky prvého rádu

Na Úvode do teoretickej informatiky/Formálnych jazykoch a automatoch by ste povedali, že *abecedou* jazyka \mathcal{L} atomických formúl logiky prvého rádu je $\Sigma_{\mathcal{L}} = \mathcal{C}_{\mathcal{L}} \cup \mathcal{P}_{\mathcal{L}} \cup \{=, (,), ,\}$.

V logike sa väčšinou pojem *abeceda* nepoužíva, pretože potrebujeme rozlišovať rôzne druhy symbolov.

Namiesto *abeceda jazyka* \mathcal{L} hovoríme *množina všetkých symbolov jazyka* \mathcal{L} alebo len *symboly jazyka* \mathcal{L} .

Na zápise množiny $\Sigma_{\mathcal{L}}$ však ľahko vidíme, čím sa rôzne jazyky atomických formúl logiky prvého rádu od seba líšia a čo majú spoločné.

Príklady symbolov jazykov atomických formúl logiky prvého rádu

Príklad 1.10. Príklad o deťoch a zvieratkách sme sformalizovali v jazyku \mathcal{L}_{dz} , v ktorom

$$\begin{aligned}\mathcal{C}_{\mathcal{L}_{dz}} &= \{\text{Bobík, Cilka, Evka, Jarka, Milo}\}, \\ \mathcal{P}_{\mathcal{L}_{dz}} &= \{\text{dal, pes}\}, \quad \text{ar}_{\mathcal{L}_{dz}}(\text{dal}) = 3, \quad \text{ar}_{\mathcal{L}_{dz}}(\text{pes}) = 1.\end{aligned}$$

Príklad 1.11. Príklad o návštevníkoch party by sme mohli sformalizovať v jazyku \mathcal{L}_{party} , kde

$$\begin{aligned}\mathcal{C}_{\mathcal{L}_{party}} &= \{\text{Kim, Jim, Sarah}\}, \\ \mathcal{P}_{\mathcal{L}_{party}} &= \{\text{príde}\}, \quad \text{ar}_{\mathcal{L}_{party}}(\text{príde}) = 1.\end{aligned}$$

Označenia symbolov

Keď budeme hovoriť o *ľubovoľnom* jazyku \mathcal{L} , často budeme potrebovať nejak označiť niektoré jeho konštanty alebo predikáty, aj keď nebudeme vedieť, aké konkrétne symboly to sú.

Na označenie symbolov použijeme *meta premenné*: premenné v (matematickej) slovenčine, pomocou ktorých budeme hovoriť o (po grécky *meta*) týchto symboloch.

Dohoda 1.12. Individuové konštanty budeme spravidla označovať meta premennými a, b, c, d s prípadnými dolnými indexmi.

Predikátové symboly budeme spravidla označovať meta premennými P, Q, R s prípadnými dolnými indexmi.

Atomické formuly jazyka

Čo sú atomické formuly?

Definícia 1.13. Nech \mathcal{L} je jazyk atomických formúl logiky prvého rádu.

Rovnostný atóm jazyka \mathcal{L} je každá postupnosť symbolov $c_1 \doteq c_2$, kde c_1 a c_2 sú individuové konštanty z $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$.

Predikátový atóm jazyka \mathcal{L} je každá postupnosť symbolov $P(c_1, \dots, c_n)$, kde P je predikátový symbol z $\mathcal{P}_{\mathcal{L}}$ s aritou n a c_1, \dots, c_n sú individuové konštanty z $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$.

Atomickými formulami (skrátene *atómami*) jazyka \mathcal{L} súhrnne nazývame všetky rovnostné a predikátové atómy jazyka \mathcal{L} .

Množinu všetkých atómov jazyka \mathcal{L} označujeme $\mathcal{A}_{\mathcal{L}}$.

Slová jazyka atomických formúl logiky prvého rádu

Na Úvode do teoretickej informatiky by ste povedali, že jazyk \mathcal{L} atomických formúl logiky prvého rádu nad abecedou $\Sigma_{\mathcal{L}} = \mathcal{C}_{\mathcal{L}} \cup \mathcal{P}_{\mathcal{L}} \cup \{\doteq, (,), ,\}$ je množina slov

$$\{c_1 \doteq c_2 \mid c_1 \in \mathcal{C}_{\mathcal{L}}, c_2 \in \mathcal{C}_{\mathcal{L}}\} \\ \cup \{P(c_1, \dots, c_n) \mid P \in \mathcal{P}_{\mathcal{L}}, \text{ar}_{\mathcal{L}}(P) = n, c_1 \in \mathcal{C}_{\mathcal{L}}, \dots, c_n \in \mathcal{C}_{\mathcal{L}}\}.$$

V logike sa jazyk takto nedefinuje, pretože potrebujeme rozlišovať *rôzne druhy slov*.

Príklady atómov jazyka

Príklad 1.14. V jazyku \mathcal{L}_{dz} , kde $\mathcal{C}_{\mathcal{L}_{\text{dz}}} = \{\text{Bobík, Cilka, Evka, Jarka, Milo}\}$, $\mathcal{P}_{\mathcal{L}_{\text{dz}}} = \{\text{dal, pes}\}$, $\text{ar}_{\mathcal{L}_{\text{dz}}}(\text{dal}) = 3$, $\text{ar}_{\mathcal{L}_{\text{dz}}}(\text{pes}) = 1$, sú *okrem iných* rovnostné atómy:

Bobík \doteq Bobík

Cilka \doteq Bobík

Evka \doteq Jarka

Bobík \doteq Cilka

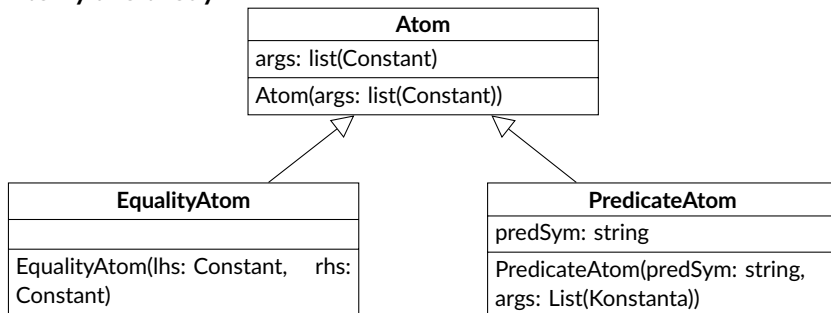
a predikátové atómy:

pes(Cilka)

dal(Cilka, Milo, Bobík)

dal(Jarka, Evka, Milo).

Atómy ako triedy

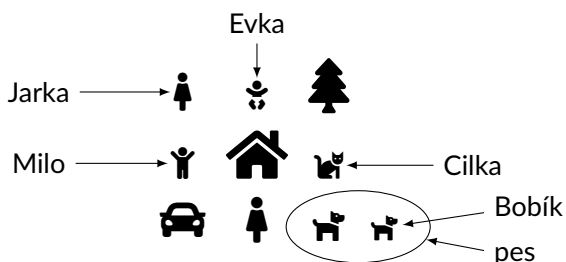
1.2 Sémantika atomických formúl

Vyhodnotenie atomickej formuly

Ako zistíme, či je atomická formula `pes(Bobík)` pravdivá v nejakej situácii (napríklad u babky Evky, Jarky a Mila na dedine)?

Pozrieme sa na túto situáciu a zistíme:

1. aký objekt *b* pomenúva konštanta Bobík;
2. akú vlastnosť *p* označuje predikát pes;
3. či objekt *b* má vlastnosť *p*.

Vyhodnotenie atomickej formuly

Ako môžeme tento postup matematicky alebo informaticky modelovať?
Potrebujeme:

- matematický/informatický model situácie (stavu vybranej časti sveta),

- postup na jeho použitie pri vyhodnocovaní pravdivosti formúl.

Matematický model stavu sveta

Ako môžeme matematicky popísať nejakú situáciu tak, aby sme pomocou tohto popisu mohli vyhodnocovať atomické formuly v nejakom jazyku logiky prvého rádu \mathcal{L} ?

Matematický model stavu sveta

Potrebuje vedieť:

- ktoré objekty sú v popisovanej situácii prítomné,
- ▶ množina všetkých týchto objektov — *doména*;
- jednoznačné priradenie významu všetkým individuovým konštantám a predikátom z jazyka \mathcal{L}
- ▶ *interpretačná funkcia*;
- pre každú individuovú konštantu c z jazyka \mathcal{L} , ktorý *objekt* z domény konštanty c pomenúva,
- pre každý unárny predikát P z jazyka \mathcal{L} , ktoré objekty z domény majú vlastnosť označenú predikátom P ,
- ▶ tvoria *podmnožinu* domény;
- pre každý n -árny predikát R z jazyka \mathcal{L} , $n > 1$, ktoré n -tice objektov z domény sú vo vzťahu ozn. pred. R ,
- ▶ tvoria n -árnu *reláciu* na doméne.

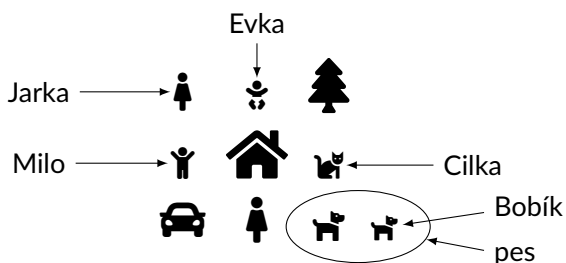
Štruktúra pre jazyk

Definícia 1.15. Nech \mathcal{L} je jazyk atomických formúl logiky prvého rádu. *Štruktúrou* pre jazyk \mathcal{L} (niekedy *interpretáciou* jazyka \mathcal{L}) nazývame dvojicu $\mathcal{M} = (D, i)$, kde D je ľubovoľná neprázdna množina nazývaná *doména* štruktúry \mathcal{M} ; i je zobrazenie, nazývané *interpretačná funkcia* štruktúry \mathcal{M} , ktoré

- každej individuovej konštante c jazyka \mathcal{L} prirad'uje prvok $i(c) \in D$;
- každému predikátovému symbolu P jazyka \mathcal{L} s aritou n prirad'uje množinu $i(P) \subseteq D^n$.

Dohoda 1.16. Štruktúry označujeme veľkými *písanými* písmenami $\mathcal{M}, \mathcal{N}, \dots$

Príklad štruktúry

Príklad 1.17.

$$\begin{aligned} \mathcal{M} &= (D, i), \quad D = \left\{ \text{person with flower}, \text{person}, \text{tree}, \text{person}, \text{house}, \text{cat}, \text{car}, \text{person}, \text{dog}, \text{dog} \right\} \\ i(\text{Bobík}) &= \text{dog} & i(\text{Cilka}) &= \text{cat} \\ i(\text{Evka}) &= \text{person with flower} & i(\text{Jarka}) &= \text{person} & i(\text{Milo}) &= \text{person} \\ i(\text{pes}) &= \{ \text{dog}, \text{dog} \} \\ i(\text{dal}) &= \left\{ (\text{person}, \text{person with flower}, \text{dog}), (\text{person}, \text{person}, \text{dog}), (\text{person with flower}, \text{person}, \text{cat}) \right\} \end{aligned}$$

Štruktúra ako informatický objekt

Štruktúru sme definovali pomocou *matematických* objektov.

Aký *informatický* objekt sa podobá na štruktúru?

Databáza:

Predikátové symboly jazyka \sim veľmi zjednodušená schéma DB (arita \sim počet stĺpcov)

Interpretácia predikátových symbolov \sim konkrétne tabuľky s dátami

$i(\text{pes}^1)$
1

$i(\text{dal}^3)$		
1	2	3
		
		
		

Štruktúry — upozornenia

Štruktúr pre daný jazyk je *nekonečne veľa*.

Doména štruktúry

- môže mať ľubovoľné prvky;
- nijak *nesúvisí* s intuitívnym významom interpretovaného jazyka;
- môže byť *nekonečná*.

Interpretácia symbolov konštánt:

- každej konštante je priradený objekt domény;
- nie každý objekt domény musí byť priradený nejakej konštante;
- rôznym konštantám môže byť priradený rovnaký objekt.

Interpretácie predikátových symbolov môžu byť *nekonečné*.

Príklad 1.18 (Štruktúra s nekonečnou doménou). $\mathcal{M} = (\mathbb{N}, i)$ $i(\text{pes}) = \{2n \mid n \in \mathbb{N}\}$
 $i(\text{dal}) = \{(n, m, n + m) \mid n, m \in \mathbb{N}\}$
 $i(\text{Bobík}) = 0$ $i(\text{Cilka}) = 1$ $i(\text{Evka}) = 3$ $i(\text{Jarka}) = 5$ $i(\text{Milo}) = 0$

Pravdivosť atomickej formuly v štruktúre

Ako zistíme, či je atomická formula pravdivá v štruktúre?

Definícia 1.19. Nech $\mathcal{M} = (D, i)$ je štruktúra pre jazyk \mathcal{L} atomických forém jazyka logiky prvého rádu.

Rovnostný atóm $c_1 \doteq c_2$ jazyka \mathcal{L} je *pravdivý v štruktúre* \mathcal{M} vtedy a len vtedy, keď $i(c_1) = i(c_2)$.

Predikátový atóm $P(c_1, \dots, c_n)$ jazyka \mathcal{L} je *pravdivý* v štruktúre \mathcal{M} vtedy a len vtedy, keď $(i(c_1), \dots, i(c_n)) \in i(P)$.

Vzťah *atóm* A je *pravdivý* v štruktúre \mathcal{M} skráteno zapisujeme $\mathcal{M} \models A$. Hovoríme aj, že \mathcal{M} je *modelom* A .

Vzťah *atóm* A *nie je pravdivý* v štruktúre \mathcal{M} zapisujeme $\mathcal{M} \not\models A$. Hovoríme aj, že A je *nepravdivý* v \mathcal{M} a \mathcal{M} *nie je modelom* A .

Príklad 1.20 (Určenie pravdivosti atómov v štruktúre).

$$\begin{aligned} \mathcal{M} &= (D, i), \quad D = \left\{ \text{ľudia, strom, dom, mačka, auto, pes, pes, pes} \right\} \\ i(\text{Bobík}) &= \text{ľudia} & i(\text{Cilka}) &= \text{mačka} \\ i(\text{Evka}) &= \text{ľudia} & i(\text{Jarka}) &= \text{ľudia} & i(\text{Milo}) &= \text{ľudia} \\ i(\text{pes}) &= \{ \text{pes, pes} \} \\ i(\text{dal}) &= \{ (\text{ľudia, strom, pes}), (\text{ľudia, ľudia, pes}), (\text{ľudia, ľudia, mačka}) \} \end{aligned}$$

Atóm $\text{pes}(\text{Bobík})$ je *pravdivý* v štruktúre \mathcal{M} , t.j., $\mathcal{M} \models \text{pes}(\text{Bobík})$, lebo objekt $i(\text{Bobík}) = \text{ľudia}$ je prvkom množiny $\{ \text{pes, pes} \} = i(\text{pes})$.

Atóm $\text{dal}(\text{Evka}, \text{Jarka}, \text{Cilka})$ je *pravdivý* v \mathcal{M} , t.j., $\mathcal{M} \models \text{dal}(\text{Evka}, \text{Jarka}, \text{Cilka})$, lebo $(i(\text{Evka}), i(\text{Jarka}), i(\text{Cilka})) = (\text{ľudia, ľudia, mačka}) \in i(\text{dal})$.

Atóm $\text{Cilka} \doteq \text{Bobík}$ *nie je pravdivý* v \mathcal{M} , t.j., $\mathcal{M} \not\models \text{Cilka} \doteq \text{Bobík}$, lebo $i(\text{Cilka}) = \text{mačka} \neq \text{ľudia} = i(\text{Bobík})$.

1.3 Zhrnutie

Zhrnutie

- Logika prvého rádu je rodina formálnych jazykov.
- Každý jazyk logiky prvého rádu je daný neprázdnu množinou individuových konštánt a množinou predikátových symbolov.
- Atomické formuly sú základnými výrazmi prvorádového jazyka.
 - Postupnosti symbolov $P(c_1, \dots, c_n)$ (predikátové) a $c_1 \doteq c_2$ (rovnostné).
 - Zodpovedajú pozitívnym jednoduchým výrokom o vlastnostiach, stavoch, vzťahoch, rovnosti jednotlivých pomenovaných objektov.

- Význam jazyku dáva štruktúra — matematický opis stavu sveta
 - Skladá sa z neprázdnej domény a z interpretačnej funkcie.
 - Konštanty interpretuje ako prvky domény.
 - Predikáty interpretuje ako podmnožiny domény/relácie na doméne.
- Pravdivosť atómu určíme interpretovaním argumentov a zistením, či je výsledná n -tica objektov prvkom interpretácie predikátu, resp. pri rovnostnom atóme, či sa objekty rovnajú.

2. prednáška

Výrokovologické spojky

Rekapitulácia

Minulý týždeň sme si povedali:

- čo sú symboly jazyka *atomických formúl* logiky prvého rádu;
- čo sú atomické formuly;
- čo sú štruktúry:
 - modely stavu sveta,
 - neprázdna doména + interpretačná funkcia,
 - konštanty označujú objekty,
 - predikáty označujú vzťahy a vlastnosti;
- kedy sú atomické formuly pravdivé v danej štruktúre.
- Jazyk atomických formúl je oproti slovenčine veľmi slabý.
- Môžu byť pravdivé vo veľmi čudných štruktúrach.

2 Výrokovologické spojky

Výrokovologické spojky

Atomické formuly logiky prvého rádu môžeme spájať do zložitejších tvrdení *výrokovologickými spojkami*.

- Zodpovedajú spojkám v slovenčine, ktorými vytvárame súvetia.
- Významom spojky je vždy *boolovská funkcia*, teda funkcia na pravdivostných hodnotách spájaných výrokov. Pravdivostná hodnota zloženého výroku závisí *iba* od pravdivostných hodnôt podvýrokov.

Príklad 2.1. Negácia, konjunkcia, disjunkcia, implikácia, ekvivalencia, ...

Nevýrokovologické spojky

Negatívny príklad

Spojka *pretože* nie je výrokovologická.

Dôkaz. Uvažujme o výroku „*Karol je doma, pretože Jarka je v škole*“.

Je pravdivý v situácii: Je 18:00 a Karol je doma, aby nakŕmil psíka. Ten by inak musel čakať na Jarku, ktorá šla dopoludnia do školy a vráti až o 19:30.

Nie je pravdivý v situácii: Jarka išla ráno do školy, ale Karol ostal doma, lebo je chorý. S Jarkinou prítomnosťou v škole to nesúvisí.

V oboch situáciách sú výroky „*Karol je doma*“ aj „*Jarka je v škole*“ pravdivé, ale pravdivostná hodnota zloženého výroku je rôzna. *Nezávisí* iba od pravdivostných hodnôt podvýrokov (ale od existencie vzťahu *príčina-následok* medzi nimi).

Spojka *pretože* teda nie je *funkciou* na pravdivostných hodnotách. □

2.1 Boolovské spojky

Negácia

Negácia \neg je *unárna* spojka — má jeden argument, formulu.

Zodpovedá výrazom *nie*, „*nie je pravda, že ...*“, predpone *ne-*.

Lubovoľne vnárateľná.

Formula vytvorená negáciou sa *nezátvorkuje*.

Okolo argumentu negácie *nepridávame* zátvorky, ale môže ich mať on sám, ak to jeho štruktúra vyžaduje.

Príklad 2.2.

$\neg \text{doma}(\text{Karol})$	Karol <i>nie</i> je doma.
$\neg \text{Jarka} \doteq \text{Karol}$	Jarka <i>nie</i> je Karol.
$\neg \neg \neg \text{poslúcha}(\text{Cilka})$	<i>Nie</i> je pravda, že <i>nie</i> je pravda, že Cilka <i>neposlúcha</i> .
$(\neg \text{doma}(\text{Karol}))$	nesprávna
$\neg(\text{doma}(\text{Karol}))$	syntax

Konjunkcia

Konjunkcia \wedge je *binárna* spojka.

Zodpovedá spojкам *a*, *aj*, *i*, *tiež*, *ale*, *avšak*, *no*, *hoci*, *ani*, *ba* (*aj/ani*), ...

Formalizujeme ňou zlučovacie, stupňovacie a odporovacie súvetia:

- Jarka je doma *aj* Karol je doma.
(doma(Jarka) \wedge doma(Karol))
- Jarka je v škole, *no* Karol je doma.
(v_škole(Jarka) \wedge doma(Karol))
- *Ani* Jarka nie je doma, *ani* Karol tam nie je.
(\neg doma(Jarka) \wedge \neg doma(Karol))
- *Nielen* Jarka je chorá, *ale aj* Karol je chorý.
(chorý(Jarka) \wedge chorý(Karol))

Zloženú formulu vždy *zátvorkujeme*.

Formalizácia viacnásobných vetných členov konjunkciou

Zlučovacie viacnásobné vetné členy tiež formalizujeme ako konjunkcie:

- *Jarka aj Karol* sú doma.
(doma(Jarka) \wedge doma(Karol))
- *Karol sa potkol a spadol*.
(potkol_sa(Karol) \wedge spadol(Karol))
- Jarka dostala Bobíka *od mamy a otca*.
(dostal(Jarka, Bobík, mama) \wedge dostal(Jarka, Bobík, otec))

Podobne (jednoduché a viacnásobné zlučovacie) prívlastky vlastností:

- Eismann je *ruský špión*.
(Rus(Eismann) \wedge špión(Eismann))
- Bobík je *malý čierny psík*.
(((malý(Bobík) \wedge čierny(Bobík)) \wedge pes(Bobík))

Stratené v preklade

Zlučovacie súvetia niekedy vyjadrujú časovú následnosť, ktorá sa pri priamočiarom preklade do logiky prvého rádu *stráca*:

- Jarka a Karol sa stretli *a* išli do kina. (stretli_sa(Jarka, Karol) \wedge (do_kina(Jarka) \wedge do_kina(Karol)))

- Jarka a Karol išli do kina *a* stretli sa. $((\text{do_kina}(\text{Jarka}) \wedge \text{do_kina}(\text{Karol})) \wedge \text{stretli_sa}(\text{Jarka}, \text{Karol}))$

Disjunkcia

Disjunkcia \vee je binárna spojka, ktorá zodpovedá spojкам *alebo*, či v *inkluzívnom* význame (môžu nastať aj obe možnosti). Inkluzívnu disjunkciu vyjadruje tiež „*alebo aj/i*“ a častice *respektíve, eventuálne, popripade, prípadne*.

Disjunkciou formalizujeme vylučovacie súvetia s inkluzívnym významom:

- Jarka je doma *alebo* Karol je doma. $(\text{doma}(\text{Jarka}) \vee \text{doma}(\text{Karol}))$
- Bobík kúpe Jarka, prípadne ho kúpe Karol. $(\text{kúpe}(\text{Jarka}, \text{Bobík}) \vee \text{kúpe}(\text{Karol}, \text{Bobík}))$

Zloženú formulu vždy *zátvorkujeme*.

Formalizácia viacnásobných vetných členov disjunkciou

Viacnásobné vetné členy s vylučovacou spojkou (v inkluzívnom význame) tiež prekladáme ako disjunkcie:

- Doma je Jarka *alebo* Karol. $(\text{doma}(\text{Jarka}) \vee \text{doma}(\text{Karol}))$
- Jarka je doma *alebo* v škole. $(\text{doma}(\text{Jarka}) \vee \text{v_škole}(\text{Jarka}))$
- Jarka dostala Bobíka od mamy *alebo* otca. $(\text{dostal}(\text{Jarka}, \text{Bobík}, \text{mama}) \vee \text{dostal}(\text{Jarka}, \text{Bobík}, \text{otec}))$
- Bobík je čierny či tmavohnedý psík. $((\text{čierny}(\text{Bobík}) \vee \text{tmavohnedý}(\text{Bobík})) \wedge \text{pes}(\text{Bobík}))$

Exkluzívna disjunkcia

Konštrukcie „*bud' ... , alebo ...*“, „*bud' ... , bud' ...*“, „*alebo ... , alebo ...*“ *spravidla* (v matematike vždy) vyjadrujú *exkluzívnu* disjunkciu.

- Bud' je batéria vybitá *alebo* svieti kontrolka.

Exkluzívnu disjunkciu môžeme vyjadriť zložitejšou formulou:

$$((\text{vybitá}(\text{batéria}) \vee \text{svieti}(\text{kontrolka})) \wedge \\ \neg(\text{vybitá}(\text{batéria}) \wedge \text{svieti}(\text{kontrolka}))).$$

Niekedy aj samotné *alebo* spája možnosti, o ktorých vieme, že sú vzájomne vylučné (na základe znalostí o fungovaní domény alebo z kontextu):

- Jarka sa nachádza doma alebo v škole. (Nemôže byť súčasne na dvoch miestach.)

Vid' *Znalosti na pozadí* ďalej.

Jednoznačnosť rozkladu

Formuly s binárnymi spojkami sú vždy uzátvorkované. Dajú sa jednoznačne rozložiť na podformuly a interpretovať.

Slovenské tvrdenia so spojkami nie sú vždy jednoznačné:

- Karol je doma a Jarka je doma alebo je Bobík šťastný.

❓ $((\text{doma}(\text{Karol}) \wedge \text{doma}(\text{Jarka})) \vee \text{šťastný}(\text{Bobík}))$

❓ $(\text{doma}(\text{Karol}) \wedge (\text{doma}(\text{Jarka}) \vee \text{šťastný}(\text{Bobík})))$

- Karol je doma alebo Jarka je doma a Bobík je šťastný.

❓ $((\text{doma}(\text{Karol}) \vee \text{doma}(\text{Jarka})) \wedge \text{šťastný}(\text{Bobík}))$

❓ $(\text{doma}(\text{Karol}) \vee (\text{doma}(\text{Jarka}) \wedge \text{šťastný}(\text{Bobík})))$

Jednoznačnosť rozkladu v slovenčine

Slovenčina má prostriedky podobné zátvorkám:

- Viacnásobný vetný člen (+*obaja*, *niekto* z):

- Karol aj Jarka sú (obaja) doma alebo je Bobík šťastný.

$((\text{doma}(\text{Karol}) \wedge \text{doma}(\text{Jarka})) \vee \text{šťastný}(\text{Bobík}))$

- Doma je Karol alebo Jarka a Bobík je šťastný.

Niekto z dvojice Karol a Jarka je doma a Bobík je šťastný.

$((\text{doma}(\text{Karol}) \vee \text{doma}(\text{Jarka})) \wedge \text{šťastný}(\text{Bobík}))$

- Kombinácie spojok *bud' ... , alebo ... , alebo ... ; aj ... , aj ... ; ani ... , ani ... ; a pod.*
 - Karol je doma a *bud'* je doma Jarka, *alebo* je Bobík šťastný, *alebo* jedno *aj* druhé. *Aj* Karol je doma, *aj* je doma Jarka alebo je Bobík šťastný.
 $(\text{doma}(\text{Karol}) \wedge (\text{doma}(\text{Jarka}) \vee \text{šťastný}(\text{Bobík})))$
 - *Bud'* je doma Karol, *alebo* je doma Jarka a Bobík je šťastný, *alebo* *aj* *aj*. $(\text{doma}(\text{Karol}) \vee (\text{doma}(\text{Jarka}) \wedge \text{šťastný}(\text{Bobík})))$

Oblasť platnosti negácie

Výskyt negácie sa vzťahuje na *najkratšiu nasledujúcu formulu* – *oblasť platnosti* tohto výskytu.

- $((\neg \text{doma}(\text{Karol}) \wedge \text{doma}(\text{Jarka})) \vee \text{šťastný}(\text{Bobík}))$
- $(\neg (\text{doma}(\text{Karol}) \wedge \text{doma}(\text{Jarka}))) \vee \text{šťastný}(\text{Bobík}))$

Argument negácie je *uzátvorkovaný práve vtedy*, keď je *priamo* vytvorený binárnou spojkou:

- ✓ $\neg \neg (\text{doma}(\text{Karol}) \wedge \text{doma}(\text{Jarka}))$
- ✗ $\neg (\neg (\text{doma}(\text{Karol}) \wedge \text{doma}(\text{Jarka})))$

Negácia rovnostného atómu

Rovnosť nie je spojka, preto:

- ✓ $\neg \text{Jarka} \doteq \text{Karol}$ – Jarka *nie* je Karol.
- ✗ $\neg (\text{Jarka} \doteq \text{Karol})$

Zátvorky sú zbytočné, lebo čítanie „*«Nie je pravda, že Jarka» sa rovná Karol*“ je nezmyselné:

1. Syntakticky: Negácia sa vzťahuje na formulu. Konštanta nie je formula, rovnosť s oboma argumentmi je.

2. Sémanticky: Negácia je funkcia na pravdivostných hodnotách. Konštanty označujú objekty domény. Objekty nie sú pravdivé ani nepravdivé.

Dohoda 2.3. Formulu $\neg\tau \doteq \sigma$ budeme skrátene zapisovať $\tau \not\equiv \sigma$.

2.2 Implikácia

Implikácia

Implikácia \rightarrow je binárna spojka približne zodpovedajúca podmienkovému podrad'ovaciemu súvetiu *ak ..., tak ...*

Vo formule $(A \rightarrow B)$ hovoríme podformule A *antecedent* a podformule B *konzekvent*.

Formula vytvorená implikáciou je *nepravdivá* v *jedinom* prípade: antecedent je pravdivý a konzekvent nepravdivý.

! Tomuto významu nezodpovedajú všetky súvetia *ak ..., tak ...*:

Napr. veta „*Ak by Sarah prišla, Jim by prišiel tiež*“ je nepravdivá, keď ňou chceme povedať, že si myslíme, že išli rovnakým autobusom, ale v skutočnosti Jim išiel iným a zmeškal ho.

Implikácia plne nevystihuje prípady, keď *ak ... , tak ...* vyjadruje (neboolovský) vzťah príčina-následok (ako *pretože*).

Ked' ..., potom ... má často význam časovej následnosti, ktorý implikácia tiež nepostihuje.

Nutná a postačujúca podmienka

Implikáciu vyjadrujú aj súvetia:

Jim príde, *ak* príde Kim.

Jim príde, *iba ak* príde Kim.

Vedľajšie vety (*príde Kim*) sú *podmienkami* hlavnej vety (*Jim príde*).

Ale je medzi nimi *podstatný* rozdiel:

Jim príde, ak príde Kim.
postačujúca
podmienka

Jim príde, iba ak príde Kim.
nutná
podmienka

Postačujúca podmienka

Jim príde, *ak* príde Kim.

- Na to, aby prišiel Jim, *stačí*, aby prišla Kim.

- Teda, ak príde Kim, tak príde aj Jim.
- Nepravdivé, keď Kim príde, ale Jim *ne*príde.
- Zodpovedá teda ($\text{príde}(\text{Kim}) \rightarrow \text{príde}(\text{Jim})$).

Vo všeobecnosti:

$$A, \text{ ak } B. \quad \rightsquigarrow \quad (B \rightarrow A)$$

Iné vyjadrenia:

- Jim príde, *pokiaľ* príde Kim.

Nutná podmienka

Jim príde, *iba ak* príde Kim.

- Na to, aby prišiel Jim, *je nevyhnutné*, aby prišla Kim, ale nemusí to stačiť.
- Teda, ak Jim príde, tak príde aj Kim.
- Nepravdivé, keď Jim príde, ale Kim *ne*príde.
- Zodpovedá teda ($\text{príde}(\text{Jim}) \rightarrow \text{príde}(\text{Kim})$).

Vo všeobecnosti:

$$A, \text{ iba ak } B. \quad \rightsquigarrow \quad (A \rightarrow B)$$

Iné vyjadrenia:

- Jim príde, *iba pokiaľ* s Kim.
- Jim príde *iba* spolu s Kim.
- Jim *ne*príde *bez* Kim.

Nutná a postačujúca podmienka rukolapne

Určite by sa vám páčilo, keby z pravidiel predmetu vyplývalo:

Z logiky prejdete, *ak* odovzdáte všetky domáce úlohy.

Stačilo by odovzdať úlohy a *nebolo by nutné* urobiť nič iné.

Žiaľ, z našich pravidiel vyplýva:

Z logiky prejdete, *iba ak* odovzdáte všetky domáce úlohy.

Odovzdať úlohy *je nutné*, ale na prejdenie to *nestačí*.

Súvetia formalizované implikáciou

$(A \rightarrow B)$ formalizuje (okrem iných) zložené výroky:

- Ak A , tak B .
- Ak A , tak aj B .
- Ak A , B .
- Pokiaľ A , [tak (aj)] B .
- A , iba/len/jedine ak/pokiaľ(/ked') B .
- A nastane iba spolu s B .
- A nenastane bez B .
- B , ak/pokiaľ(/ked') A .

2.3 Ekvivalencia

Ekvivalencia

Ekvivalencia \leftrightarrow vyjadruje, že ňou spojené výroky majú rovnakú pravdivostnú hodnotu.

Zodpovedá slovenským výrazom *ak a iba ak*; *vtedy a len vtedy*, *keď*; *práve vtedy*, *keď*; *rovnaký ... ako ...*; *taký ... ako ...*.

- Jim príde, ak a iba ak príde Kim. ($\text{príde}(\text{Jim}) \leftrightarrow \text{príde}(\text{Kim})$)
- Číslo n je párne práve vtedy, keď n^2 je párne. ($\text{párne}(n) \leftrightarrow \text{párne}(n^2)$)
- Müller je taký Nemec, ako je Stirlitz Rus. ($\text{Nemec}(\text{Müller}) \leftrightarrow \text{Rus}(\text{Stirlitz})$)

Ekvivalencia

Ekvivalencia ($A \leftrightarrow B$) zodpovedá tvrdeniu, že A je nutnou aj postačujúcou podmienkou B .

Budeme ju preto považovať za *skratku* za formulu

$$((A \rightarrow B) \wedge (B \rightarrow A)).$$

Ďalšie spojky a vetné konštrukcie

V slovenčine a iných prirodzených aj umelých jazykoch sa dajú tvoriť aj oveľa komplikovanejšie podmienené tvrdenia:

- Karol je doma, *ak* je Jarka v škole, *inak* má Jarka obavy.
- Karol je doma, *ak* je Jarka v škole, *inak* má Jarka obavy, *okrem* prípadov, keď je Bobík s ním.

Výrokovologické spojky sa dajú vytvoriť aj pre takéto konštrukcie, ale väčšinou sa to nerobí.

Na ich vyjadrenie stačia aj základné spojky. Mohli by sme pre ne vymyslieť označenie a považovať aj ako skratky, podobne ako ekvivalenciu.

2.4 Syntax výrokovologických formúl

Syntax a sémantika formúl s výrokovologickými spojkami

Podobne ako pri atomických formulách, aj pri formulách s výrokovologickými spojkami potrebujeme *zadefinovať* — presne a záväzne — ich *syntax* (skladbu) a *sémantiku* (význam).

Niektoré definície preberieme, iné rozšírime alebo modifikujeme, ďalšie pridáme.

Syntax výrokovologických formúl logiky prvého rádu špecifikuje:

- z čoho sa skladajú,
- čím sú a akú majú štruktúru.

Symbyly výrokovologickej časti logiky prvého rádu

Definícia 2.4. *Symbolmi jazyka \mathcal{L} výrokovologickej časti logiky prvého rádu sú:*

mimologicke symboly, ktorými sú

- *individuové konštanty z nejakej neprázdnnej spočítateľnej množiny $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$*
- *a predikátové symboly z nejakej spočítateľnej množiny $\mathcal{P}_{\mathcal{L}}$;*

logické symboly, ktorými sú

- *výrokovologicke spojky $\neg, \wedge, \vee, \rightarrow$ (nazývané, v uvedenom poradí, symbol negácie, symbol konjunkcie, symbol disjunkcie, symbol implikácie);*
- *a symbol rovnosti \doteq ;*

pomocné symboly $(,)$ a $,$ (ľavá zátvorka, pravá zátvorka a čiarka).

Množiny $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$ a $\mathcal{P}_{\mathcal{L}}$ sú disjunktné. Pomocné ani logické symboly sa nevyskytujú v symboloch z $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$ ani $\mathcal{P}_{\mathcal{L}}$. Každému symbolu $P \in \mathcal{P}_{\mathcal{L}}$ je priradená arita $\text{ar}_{\mathcal{L}}(P) \in \mathbb{N}^+$.

Atomické formuly

Definícia atomických formúl je takmer rovnaká ako doteraz:

Definícia 2.5. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu.

Rovnostný atóm jazyka \mathcal{L} je každá postupnosť symbolov $c_1 \doteq c_2$, kde c_1 a c_2 sú individuové konštanty z $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$.

Predikátový atóm jazyka \mathcal{L} je každá postupnosť symbolov $P(c_1, \dots, c_n)$, kde P je predikátový symbol z $\mathcal{P}_{\mathcal{L}}$ s aritou n a c_1, \dots, c_n sú individuové konštanty z $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$.

Atomickými formulami (skrátene atómami) jazyka \mathcal{L} súhrnne nazývame všetky rovnostné a predikátové atómy jazyka \mathcal{L} .

Množinu všetkých atómov jazyka \mathcal{L} označujeme $\mathcal{A}_{\mathcal{L}}$.

Čo sú výrokovologické formuly?

Majme jazyk \mathcal{L} , kde $\mathcal{C}_{\mathcal{L}} = \{\text{Kim}, \text{Jim}, \text{Sarah}\}$ a $\mathcal{P}_{\mathcal{L}} = \{\text{príde}^1\}$.

Čo sú formuly tohto jazyka?

- Samotné atómy, napr. $\text{príde}(\text{Sarah})$.
- Negácie atómov, napr. $\neg \text{príde}(\text{Sarah})$.
- Atómy alebo aj ich negácie spojené spojku, napr. $(\neg \text{príde}(\text{Kim}) \vee \text{príde}(\text{Sarah}))$.
- Ale negovať a spájať spojkami môžeme aj zložitejšie formuly, napr. $(\neg(\text{príde}(\text{Kim}) \wedge \text{príde}(\text{Sarah})) \rightarrow (\neg \text{príde}(\text{Kim}) \vee \neg \text{príde}(\text{Sarah})))$.

Ako to presne a úplne popíšeme?

Čo sú výrokovologické formuly?

Ako presne a úplne popíšeme, čo je formula?

Induktívnou definíciou:

1. Povieme, čo sú základné formuly, ktoré sa nedajú rozdeliť na menšie formuly.
 - Podobne ako báza pri matematickej indukcii.
2. Opíšeme, ako sa z jednoduchších formúl skladajú zložitejšie.
 - Podobne ako indukčný krok pri matematickej indukcii.
3. Zabezpečíme, že nič iné nie je formulou.

Formuly jazyka výrokovologickej časti logiky prvého rádu

Definícia 2.6. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. *Množina $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ formúl jazyka \mathcal{L} je (3.) najmenšia množina postupností symbolov, ktorá spĺňa všetky nasledujúce podmienky:*

1. Každý atóm z $\mathcal{A}_{\mathcal{L}}$ je formulou z $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$.
- 2.1. Ak A patrí do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$, tak aj postupnosť symbolov $\neg A$ patrí do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ a nazývame ju *negácia* formuly A .

- 2.2. Ak A a B sú v $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$, tak aj postupnosti symbolov $(A \wedge B)$, $(A \vee B)$ a $(A \rightarrow B)$ patria do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ a nazývame ich postupne *konjunkcia*, *disjunkcia* a *implikácia* formúl A a B .

Každý prvok A množiny $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ nazývame *formulou* jazyka \mathcal{L} .

Dohody • Vytvorenie formuly

Dohoda 2.7. Formuly označujeme meta premennými A, B, C, X, Y, Z , podľa potreby aj s dolnými indexmi.

Dohoda 2.8. Pre každú dvojicu formúl $A, B \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ je zápis $(A \leftrightarrow B)$ *skratka* za formulu $((A \rightarrow B) \wedge (B \rightarrow A))$.

Technicky $(\cdot \leftrightarrow \cdot): \mathcal{E}_{\mathcal{L}} \rightarrow \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ funkcia na formulách definovaná ako $(A \leftrightarrow B) = ((A \rightarrow B) \wedge (B \rightarrow A))$ pre každé dve formuly A a B .

Príklad 2.9. Ako by sme podľa definície 2.6 mohli dokázať, že $(\neg \text{príde}(\text{Kim}) \rightarrow (\text{príde}(\text{Jim}) \vee \text{príde}(\text{Sarah})))$ je formula? Teda, ako by sme ju podľa definície 2.6 mohli vytvoriť?

Indukcia na konštrukciu formuly

Veta 2.10 (Princíp indukcie na konštrukciu formuly). *Nech P je ľubovoľná vlastnosť formúl ($P \subseteq \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$). Ak platí súčasne*

1. *každý atóm z $\mathcal{A}_{\mathcal{L}}$ má vlastnosť P ,*
- 2.1. *ak formula A má vlastnosť P , tak aj $\neg A$ má vlastnosť P ,*
- 2.2. *ak formuly A a B majú vlastnosť P , tak aj každá z formúl $(A \wedge B)$, $(A \vee B)$ a $(A \rightarrow B)$ má vlastnosť P ,*

tak všetky formuly majú vlastnosť P ($P = \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$).

Vytvárajúca postupnosť

Definícia 2.11. *Vytvárajúcou postupnosťou nad jazykom \mathcal{L} výrokovologickej časti logiky prvého rádu je ľubovoľná konečná postupnosť A_0, \dots, A_n postupností symbolov, ktorej každý člen*

- je atóm z $\mathcal{A}_{\mathcal{L}}$, alebo
- má tvar $\neg A$, pričom A je niektorý predchádzajúci člen postupnosti, alebo
- má jeden z tvarov $(A \wedge B)$, $(A \vee B)$, $(A \rightarrow B)$, kde A a B sú niektoré predchádzajúce členy postupnosti.

Vytvárajúcou postupnosťou pre X je ľubovoľná vytvárajúca postupnosť, ktorej posledným prvkom je X .

Formula a existencia vytvárajúcej postupnosti

Tvrdenie 2.12. Postupnosť symbolov A je výrokovologickou formulou vtt existuje vytvárajúca postupnosť pre A .

Osnova dôkazu. (\Rightarrow) Indukciou na konštrukciu formuly

(\Leftarrow) Indukciou na dĺžku vytvárajúcej postupnosti

□

vtt skracuje „vtedy a len vtedy, keď“.

Vytvárajúcu postupnosť by sme mohli použiť na alternatívnu definíciu formúl.

(Ne)jednoznačnosť rozkladu formúl výrokovej logiky

Čo keby sme zadefinovali „formuly“ takto?

Definícia „formúl“

Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Množina $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ „formúl“ jazyka \mathcal{L} je (3.) *najmenšia* množina postupností symbolov, ktorá spĺňa všetky nasledujúce podmienky:

1. Každý atóm z $\mathcal{A}_{\mathcal{L}}$ je „formulou“ z $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$.
- 2.1. Ak A patrí do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$, tak aj postupnosť symbolov $\neg A$ patrí do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$.
- 2.2. Ak A a B sú v $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$, tak aj postupnosti symbolov $A \wedge B$, $A \vee B$ a $A \rightarrow B$ patria do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$.
- 2.3. ak A patrí do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$, tak aj postupnosť symbolov (A) je v $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$.

Každý prvok A množiny $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ nazývame „formulou“ jazyka \mathcal{L} .

Čo znamená „formula“ ($\text{príde}(\text{Jim}) \rightarrow \text{príde}(\text{Kim}) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah})$)?

Formulu by sme mohli čítať ako $A = (\text{príde}(\text{Jim}) \rightarrow (\text{príde}(\text{Kim}) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah})))$ alebo ako $B = ((\text{príde}(\text{Jim}) \rightarrow \text{príde}(\text{Kim})) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah}))$.

Čítanie A hovorí, že Sarah nepríde, ak prídu Jim a Kim súčasne. To neplatí v *práve jednej* situácii: keď všetci prídu.

Čítanie B hovorí, že Sarah nepríde, ak alebo nepríde Jim alebo príde Kim. To však neplatí v *aspoň dvoch* rôznych situáciách: keď prídu všetci a keď príde Sarah a Kim, ale nie Jim.

Jednoznačnosť rozkladu formúl výrokovej logiky

Pre našu definíciu formúl platí:

Tvrdenie 2.13 (o jednoznačnosti rozkladu). *Pre každú formulu $X \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ v jazyku \mathcal{L} platí práve jedna z nasledujúcich možností:*

- X je atóm z $\mathcal{A}_{\mathcal{L}}$.
- Existuje práve jedna formula $A \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ taká, že $X = \neg A$.
- Existujú práve jedna dvojica formúl $A, B \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ a jedna spojka $b \in \{\wedge, \vee, \rightarrow\}$ také, že $X = (A \ b \ B)$.

Problémy s vytvárajúcou postupnosťou

Vytvárajúca postupnosť popisuje konštrukciu formuly podľa definície formúl:

$\text{príde}(\text{Jim}), \text{príde}(\text{Sarah}), \neg \text{príde}(\text{Jim}), \text{príde}(\text{Kim}),$
 $\neg \text{príde}(\text{Sarah}), (\neg \text{príde}(\text{Jim}) \wedge \text{príde}(\text{Kim})),$
 $((\neg \text{príde}(\text{Jim}) \wedge \text{príde}(\text{Kim})) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah}))$

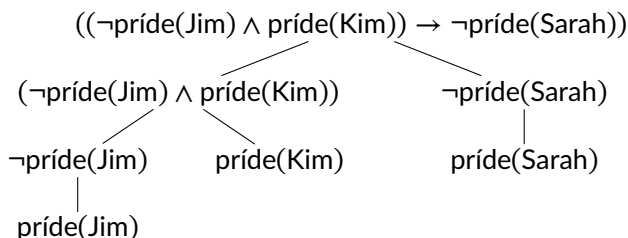
ale

- môže obsahovať „zbytočné“ prvky;
- nie je jasné *ktoré* z predchádzajúcich formúl sa *bezprostredne* použijú na vytvorenie nasledujúcej formuly.

Akou „dátovou štruktúrou“ vieme vyjadriť konštrukciu formuly bez týchto problémov?

Vytvárajúci strom

Konštrukciu si vieme predstaviť ako *strom*:

Takéto stromy voláme *vytvárajúce*.

Ako ich *presne* a *všeobecne* popíšeme — zdefinujeme?

Podobne ako sa definuje napr. binárny vyhľadávací strom.

Vytvárajúci strom formuly

Definícia 2.14. *Vytvárajúci strom* T pre formulu X je binárny strom obsahujúci v každom vrchole formulu, pričom platí:

- v koreni T je formula X ,
- ak vrchol obsahuje formulu $\neg A$, tak má práve jedno dieťa, ktoré obsahuje formulu A ,
- ak vrchol obsahuje formulu $(A \ b \ B)$, kde b je jedna z binárnych spojok, tak má dve deti, pričom ľavé dieťa obsahuje formulu A a pravé formulu B ,
- vrcholy obsahujúce atómy sú listami.

Syntaktické vzťahy formúl

Uvažujme formulu:

$$((\neg \text{príde}(\text{Jim}) \wedge \text{príde}(\text{Kim})) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah}))$$

Ako nazveme formuly, z ktorých vznikla?

$$\text{príde}(\text{Sarah}), \neg \text{príde}(\text{Jim}), (\neg \text{príde}(\text{Jim}) \wedge \text{príde}(\text{Kim})), \dots$$

Ako nazveme formuly, z ktorých *bezprostredne/priamo* vznikla?

$$(\neg \text{príde}(\text{Jim}) \wedge \text{príde}(\text{Kim})) \quad \text{a} \quad \neg \text{príde}(\text{Sarah})$$

Ako tieto pojmy presne zdefinujeme?

Podformuly

Definícia 2.15 (Priama podformula). Pre všetky formuly A a B :

- Priamou podformulou $\neg A$ je formula A .
- Priamymi podformulami $(A \wedge B)$, $(A \vee B)$ a $(A \rightarrow B)$ sú formuly A (ľavá priama podformula) a B (pravá priama podformula).

Definícia 2.16 (Podformula). Vzťah *byť podformulou* je najmenšia relácia na formulách spĺňajúca pre všetky formuly X , Y a Z :

- X je podformulou X .
- Ak X je priamou podformulou Y , tak X je podformulou Y .
- Ak X je podformulou Y a Y je podformulou Z , tak X je podformulou Z .

Formula X je *vlastnou podformulou* formuly Y práve vtedy, keď X je podformulou Y a $X \neq Y$.

Meranie syntaktickej zložitosti formúl

Miera zložitosti/veľkosti formuly:

- Jednoduchá: dĺžka, teda počet symbolov
 - Počíta aj pomocné symboly.
 - Nič nemá mieru 0, ani atómy.
- Lepšia: počet netriviálnych krokov pri konštrukcii formuly
 - pridanie negácie,
 - spojenie formúl spojkou.

Túto lepšiu mieru nazývame *stupeň formuly*.

Príklad 2.17. Aký je stupeň formuly $((\text{príde}(\text{Jim}) \vee \neg \text{príde}(\text{Kim})) \wedge \neg (\text{príde}(\text{Sarah}) \rightarrow \text{príde}(\text{Kim})))$?

Meranie syntaktickej zložitosti formúl

Ako stupeň zadefinujeme?

Podobne ako sme zadefinovali formuly – induktívne:

1. určíme hodnotu stupňa pre atomické formuly,
2. určíme, ako zo stupňa priamych podformúl vypočítame stupeň z nich zloženej formuly.

Stupeň formuly

Definícia 2.18 (Stupeň formuly). Pre všetky formuly A a B a všetky $n, n_1, n_2 \in \mathbb{N}$:

- Atomická formula je stupňa 0.
- Ak A je formula stupňa n , tak $\neg A$ je stupňa $n + 1$.
- Ak A je formula stupňa n_1 a B je formula stupňa n_2 , tak $(A \wedge B)$, $(A \vee B)$ a $(A \rightarrow B)$ sú stupňa $n_1 + n_2 + 1$.

Definícia 2.18 (Stupeň formuly presnejšie a symbolicky). *Stupeň* $\deg(X)$ formuly $X \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ definujeme pre všetky formuly $A, B \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ nasledovne:

- $\deg(A) = 0$, ak $A \in \mathcal{A}_{\mathcal{L}}$,
- $\deg(\neg A) = \deg(A) + 1$,
- $\deg((A \wedge B)) = \deg((A \vee B)) = \deg((A \rightarrow B)) = \deg(A) + \deg(B) + 1$.

Indukcia na stupeň formuly

Pomocou stupňa vieme indukciu na konštrukciu formuly zredukovať na špeciálny prípad matematickej indukcie:

Veta 2.19 (Princíp indukcie na stupeň formuly). *Nech P je ľubovoľná vlastnosť formúl ($P \subseteq \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$). Ak platí súčasne*

1. *báza indukcie: každá formula stupňa 0 má vlastnosť P ,*
2. *indukčný krok: pre každú formulu X z predpokladu, že všetky formuly menšieho stupňa ako $\deg(X)$ majú vlastnosť P , vyplýva, že aj X má vlastnosť P ,*

tak všetky formuly majú vlastnosť P ($P = \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$).

2.5 Sémantika výrokovologických formúl

Sémantika výrokovej logiky

Význam formúl výrokovologickej časti logiky prvého rádu popíšeme podobne ako význam atomických formúl pomocou *štruktúr*.

Štruktúra pre jazyk

Definícia štruktúry takmer nemeňte:

Definícia 2.20. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. *Štruktúrou* pre jazyk \mathcal{L} nazývame dvojicu $\mathcal{M} = (D, i)$, kde D je ľubovoľná neprázdna množina nazývaná *doména* štruktúry \mathcal{M} ; i je zobrazenie, nazývané *interpretačná funkcia* štruktúry \mathcal{M} , ktoré

- každému symbolu konštanty c jazyka \mathcal{L} priraduje prvok $i(c) \in D$;
- každému predikátovému symbolu P jazyka \mathcal{L} s aritou n priraduje množinu $i(P) \subseteq D^n$.

Pravdivosť formuly v štruktúre

Definícia 2.21. Nech $\mathcal{M} = (D, i)$ je štruktúra pre jazyk \mathcal{L} výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Reláciu *formula A je pravdivá v štruktúre \mathcal{M}* ($\mathcal{M} \models A$) definujeme *induktívne* pre všetky arity $n > 0$, všetky predikátové symboly P s aritou n všetky konštanty c_1, c_2, \dots, c_n , a všetky formuly A, B jazyka \mathcal{L} nasledovne:

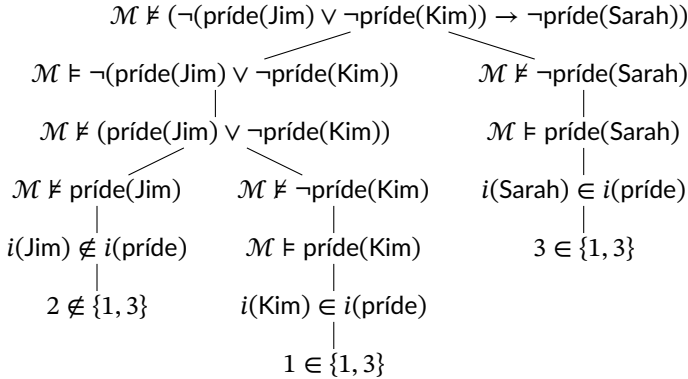
- $\mathcal{M} \models c_1 \doteq c_2$ vtt $i(c_1) = i(c_2)$,
- $\mathcal{M} \models P(c_1, \dots, c_n)$ vtt $(i(c_1), \dots, i(c_n)) \in i(P)$,
- $\mathcal{M} \models \neg A$ vtt $\mathcal{M} \not\models A$,
- $\mathcal{M} \models (A \wedge B)$ vtt $\mathcal{M} \models A$ a zároveň $\mathcal{M} \models B$,
- $\mathcal{M} \models (A \vee B)$ vtt $\mathcal{M} \models A$ alebo $\mathcal{M} \models B$,
- $\mathcal{M} \models (A \rightarrow B)$ vtt $\mathcal{M} \not\models A$ alebo $\mathcal{M} \models B$,

kde $\mathcal{M} \not\models A$ skrakuje *A nie je pravdivá v \mathcal{M}* .

Vyhodnotenie pravdivosti formuly

Príklad 2.22 (Vyhodnotenie pravdivosti formuly v štruktúre). Majme štruktúru $\mathcal{M} = (D, i)$ pre jazyk o party, kde $D = \{0, 1, 2, 3\}$, $i(\text{Kim}) = 1$, $i(\text{Jim}) = 2$, $i(\text{Sarah}) = 3$, $i(\text{príde}) = \{1, 3\}$.

Formuly vyhodnocujeme podľa definície postupom zdola nahor (od atómov cez zložitejšie podformuly k cieľovej formule):

Vyhodnotenie pravdivosti formuly

Príklad 2.23 (Vyhodnotenie pravdivosti formuly v štruktúre). Majme štruktúru $\mathcal{M} = (D, i)$ pre jazyk o party, kde $D = \{0, 1, 2, 3\}$, $i(\text{Kim}) = 1$, $i(\text{Jim}) = 2$, $i(\text{Sarah}) = 3$, $i(\text{príde}) = \{1, 3\}$.

Vyhodnotenie pravdivosti môžeme zapísať aj tabuľkou:

	$p(J)$	$p(K)$	$\neg p(K)$	$(p(J) \vee \neg p(K))$	$\neg(p(J) \vee \neg p(K))$...
\mathcal{M}	$\not\models$	\models	$\not\models$	$\not\models$	\models	

	$p(S)$	$\neg p(S)$	$(\neg(p(J) \vee \neg p(K)) \rightarrow \neg p(S))$
...	\models	$\not\models$	$\not\models$

kde $p = \text{príde}$, $K = \text{Kim}$, $J = \text{Jim}$ a $S = \text{Sarah}$.

Všimnite si, že v záhlaví tabuľky je vytvárajúca postupnosť vyhodnocovanej formuly.

Hľadanie štruktúry

Príklad 2.24 (Nájdenie štruktúry, v ktorej je formula pravdivá). V akej štruktúre $\mathcal{M} = (D, i)$ je pravdivá formula $\mathcal{M} \models (\neg(\text{príde}(\text{Jim}) \vee \neg \text{príde}(\text{Kim})) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah}))$?

Na zodpovedanie je dobré postupovať podľa definície pravdivosti zhora nadol (od cieľovej formuly cez podformuly k atómom):

$\mathcal{M} \models (\neg(\text{príde}(\text{Jim}) \vee \neg \text{príde}(\text{Kim})) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah}))$ vtt $\mathcal{M} \not\models \neg(\text{príde}(\text{Jim}) \vee \neg \text{príde}(\text{Kim}))$ alebo $\mathcal{M} \models \neg \text{príde}(\text{Sarah})$ vtt $\mathcal{M} \models (\text{príde}(\text{Jim}) \vee \neg \text{príde}(\text{Kim}))$ alebo $\mathcal{M} \not\models \text{príde}(\text{Sarah})$ vtt $\mathcal{M} \models \text{príde}(\text{Jim})$ alebo $\mathcal{M} \models \neg \text{príde}(\text{Kim})$ alebo $\mathcal{M} \not\models \text{príde}(\text{Sarah})$ vtt $i(\text{Jim}) \in i(\text{príde})$ alebo $i(\text{Kim}) \notin i(\text{príde})$ alebo $i(\text{Sarah}) \notin i(\text{príde})$.

2.6 Teórie a ich modely

Teórie v neformálnej logike

Medzi základnými logickými pojmami z úvodnej prednášky boli teória a model.

Neformálne je *teória* súbor tvrdení, ktoré pokladáme za pravdivé.

Zvyčajne popisujú našu predstavu o zákonitostiach platných v nejakej časti sveta a pozorovania o jej stave.

Príklad 2.25. Máme troch nových známych — Kim, Jima a Sarah. Organizujeme párty a P0: chceme, aby na ňu prišiel niekto z nich. Od spoločných kamarátov sme sa ale dozvedeli o ich požiadavkách:

P1: Sarah nepríde na párty, ak príde Kim.

P2: Jim príde na párty, len ak príde Kim.

P3: Sarah nepríde bez Jima.

Výrokovologické teórie

V logike prvého rádu tvrdenia zapisujeme formulami. Teóriu preto budeme chápať ako súbor (čiže množinu) formúl.

Definícia 2.26. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu.

Každú množinu formúl jazyka \mathcal{L} budeme nazývať *teóriou* v jazyku \mathcal{L} .

Príklad 2.27.

$$T_{\text{party}} = \{((\text{príde}(\text{Kim}) \vee \text{príde}(\text{Jim})) \vee \text{príde}(\text{Sarah})), \\ (\text{príde}(\text{Kim}) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah})), \\ (\text{príde}(\text{Jim}) \rightarrow \text{príde}(\text{Kim})), \\ (\text{príde}(\text{Sarah}) \rightarrow \text{príde}(\text{Jim}))\}$$

Modely teórií

Neformálne je *modelom* teórie stav vybranej časti sveta, v ktorom sú všetky tvrdenia v teórii pravdivé.

Pre logiku prvého rádu stavy sveta vyjadrujú štruktúry.

Príklad 2.28 (Model teórie o party).

$$\begin{aligned} \mathcal{M} &= (\{k, j, s, e, h\}, i), \\ i(\text{Kim}) &= k, \quad i(\text{Jim}) = j, \quad i(\text{Sarah}) = s, \\ i(\text{príde}) &= \{k, j, e\}; \\ \left. \begin{aligned} \mathcal{M} &\models ((\text{príde}(\text{Kim}) \vee \text{príde}(\text{Jim})) \vee \text{príde}(\text{Sarah})) \\ \mathcal{M} &\models (\text{príde}(\text{Kim}) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah})) \\ \mathcal{M} &\models (\text{príde}(\text{Jim}) \rightarrow \text{príde}(\text{Kim})) \\ \mathcal{M} &\models (\text{príde}(\text{Sarah}) \rightarrow \text{príde}(\text{Jim})) \end{aligned} \right\} \mathcal{M} \models T_{\text{party}} \end{aligned}$$

Model teórie

Definícia 2.29 (Model). Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech T je teória v jazyku \mathcal{L} a \mathcal{M} je štruktúra pre jazyk \mathcal{L} .

Teória T je *pravdivá* v \mathcal{M} , skrátene $\mathcal{M} \models T$, vtt každá formula X z T je pravdivá v \mathcal{M} (teda $\mathcal{M} \models X$).

Hovoríme tiež, že \mathcal{M} je *modelom* T .

Teória T je *nepravdivá* v \mathcal{M} , skrátene $\mathcal{M} \not\models T$, vtt T nie je pravdivá v \mathcal{M} .

2.7 Správnosť a vernosť formalizácie

Skúška správnosti formalizácie

Správnou formalizáciou výroku je taká formula, ktorá je pravdivá za tých istých okolností ako formalizovaný výrok.

Formuly dokážeme vyhodnocovať iba v štruktúrach.
Preto *za tých istých okolností* znamená *v tých istých štruktúrach*.

Vernosť formalizácie

Výrok „*Nie je pravda, že Jarka a Karol sú doma*“ sa dá *správne* formalizovať ako

$$\neg(\text{doma}(\text{Jarka}) \wedge \text{doma}(\text{Karol})),$$

ale rovnako *správna* je aj formalizácia

$$(\neg\text{doma}(\text{Jarka}) \vee \neg\text{doma}(\text{Karol})),$$

lebo je pravdivá v rovnakých štruktúrach.

Pri formalizácii sa snažíme o správnosť, ale zároveň *uprednostňujeme* formalizácie, ktoré *vernejšie* zachytávajú štruktúru výroku.

Zvyšuje to pravdepodobnosť, že sme neurobili chybu, a uľahčuje hľadanie chýb.

Prvá formalizácia je vernejšia ako druhá, a preto ju uprednostníme.

Znalosti na pozadí

Na praktických cvičeniach ste sa stretli so *znalosťami na pozadí* (background knowledge): vzájomná výlučnosť vlastností *je Nemec* a *je Rus*, ktorá v úlohe nebola explicitne uvedená.

Uprednostňujeme ich vyjadrovanie *samostatnými formulami*.

Rovnaké dôvody ako pre vernosť.

Skutočné súčasti významu a konverzačné implikatúry

Niektoré tvrdenia *vyznievajú* silnejšie, ako naozaj sú:

- „*Prílohou sú zemiaky alebo šalát*“ môže niekomu znieť ako exkluzívna disjunkcia.
- „*Prejdete, ak všetky úlohy vyriešite na 100 %*“ znie mnohým ako ekvivalencia.

Skutočnú časť významu tvrdenia *nemôžeme poprieť* v dodatku k pôvodnému tvrdeniu bez sporu s ním.

- Keď k tvrdeniu „*Karol a Jarka sú doma*“ dodáme „*Ale Karol nie je doma*,“ dostaneme sa do sporu.

Takže „*Karol je doma*“ je skutočne časťou významu pôvodného výroku.

Skutočné súčasti významu a konverzačné implikatúry

Časť významu tvrdenia, ktorú *môžeme poprieť* dodatkami bez sporu s pôvodným tvrdením, sa nazýva *konverzačná implikatúra* (H. P. Grice). *Nie je skutočnou časťou významu pôvodného tvrdenia.*

- Prílohou sú zemiaky alebo šalát. *Ale môžete si (pol na pol alebo za príplatok) dať aj oboje.*

Dodatok popiera exkluzívnosť, ale nie je v spore s tvrdením. Takže exkluzívnosť nie je súčasťou významu základného tvrdenia, je to iba konverzačná implikatúra.

- Prejdete, ak všetky úlohy vyriešite na 100 %. *Ale nemusíte mať všetko na 100 %, aby ste prešli.*

Dodatok popiera implikáciu „*Prejdete*, iba ak *všetky úlohy vyriešite na 100 %*,“ ale nie je v spore s pôvodným tvrdením. Táto implikácia teda nie je skutočne časťou významu základného tvrdenia, je to len konverzačná implikatúra.

3. prednáška

Výrokovologické vyplývanie

Rekapitulácia

Minulý týždeň sme hovorili o tom,

- čo sú výrokovologické spojky,
- ako zodpovedajú slovenským spojkám,
- čo sú symboly jazyka výrokovologickej časti logiky prvého rádu,
- čo sú formuly tohto jazyka,
- kedy sú formuly pravdivé v danej štruktúre.
- čo je výrokovologická teória a jej model.

3 Výrokovologické vyplývanie

Logické dôsledky

Na 1. prednáške:

- Hovorili sme o tom, že logiku zaujíma, čo a prečo sú zákonitosti správneho usudzovania.
- Správne úsudky odvodzujú z predpokladov (teórií) závery, ktoré sú ich logickými dôsledkami.
- *Logickými dôsledkami* teórie sú tvrdenia, ktoré sú pravdivé vo *všetkých modeloch* teórie.

Minulý týždeň sme začali pracovať s *výrokovologickou* časťou logiky prvého rádu.

Už vieme, čo sú v nej teórie a modely.

Čo sú logické dôsledky?

3.1 Výrokovologické ohodnotenia

Nekonečne veľa štruktúr

Logickými dôsledkami teórie sú tvrdenia, ktoré sú pravdivé vo všetkých modeloch teórie.

$$T_{\text{party}} = \{((\text{príde}(\text{Kim}) \vee \text{príde}(\text{Jim})) \vee \text{príde}(\text{Sarah})), \\ (\text{príde}(\text{Kim}) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah})), \\ (\text{príde}(\text{Jim}) \rightarrow \text{príde}(\text{Kim})), \\ (\text{príde}(\text{Sarah}) \rightarrow \text{príde}(\text{Jim}))\}$$

Ale štruktúra je nekonečne veľa a ak má teória jeden model, má aj nekonečne veľa ďalších:

$\mathcal{M}_1 = (\{k, j, s\}, i_1)$	$\mathcal{M}'_1 = (\{k, j, s, 0, 1\}, i'_1)$	$\mathcal{M}''_1 = (\{2, 4, 6\}, i''_1) \quad \dots$
$i_1(\text{Kim}) = k$	$i'_1(\text{Kim}) = k$	$i''_1(\text{Kim}) = 2$
$i_1(\text{Jim}) = j$	$i'_1(\text{Jim}) = j$	$i''_1(\text{Jim}) = 4$
$i_1(\text{Sarah}) = s$	$i'_1(\text{Sarah}) = s$	$i''_1(\text{Sarah}) = 6$
$i_1(\text{príde}) = \{k, j\}$	$i'_1(\text{príde}) = \{k, j, 1\}$	$i''_1(\text{príde}) = \{2, 4\}$

Rozdiely modelov

V čom sa líšia a čo majú spoločné nasledujúce modely T_{party} ?

$\mathcal{M}_1 = (\{k, j, s, e, h\}, i_1)$	$\mathcal{M}_2 = (\{1, 2, 3\}, i_2)$	$\mathcal{M}_3 = (\{kj, s\}, i_3)$
$i_1(\text{Kim}) = k$	$i_2(\text{Kim}) = 1$	$i_3(\text{Kim}) = kj$
$i_1(\text{Jim}) = j$	$i_2(\text{Jim}) = 2$	$i_3(\text{Jim}) = kj$
$i_1(\text{Sarah}) = s$	$i_2(\text{Sarah}) = 3$	$i_3(\text{Sarah}) = s$
$i_1(\text{príde}) = \{k, j, e\}$	$i_2(\text{príde}) = \{1, 2\}$	$i_3(\text{príde}) = \{kj\}$

Líšia sa doménami aj v interpretáciách.

Líšia sa v pravdivosti rovnostných atómov, napr. $\text{Kim} \doteq \text{Jim}$.

Zhodujú sa na pravdivosti všetkých predikátových atómov $\text{príde}(\text{Kim})$, $\text{príde}(\text{Jim})$, $\text{príde}(\text{Sarah})$.

💡 V T_{party} na ničom inom nezáleží.

Ohodnotenie atómov

Z každej zo štruktúr

$$\mathcal{M}_1 = (\{k, j, s, e, h\}, i_1)$$

$$i_1(\text{Kim}) = k$$

$$i_1(\text{Jim}) = j$$

$$i_1(\text{Sarah}) = s$$

$$i_1(\text{príde}) = \{k, j, e\}$$

$$\mathcal{M}_2 = (\{1, 2, 3\}, i_2)$$

$$i_2(\text{Kim}) = 1$$

$$i_2(\text{Jim}) = 2$$

$$i_2(\text{Sarah}) = 3$$

$$i_2(\text{príde}) = \{1, 2\}$$

$$\mathcal{M}_3 = (\{kj, s\}, i_3)$$

$$i_3(\text{Kim}) = kj$$

$$i_3(\text{Jim}) = kj$$

$$i_3(\text{Sarah}) = s$$

$$i_3(\text{príde}) = \{kj\}$$

môžeme skonštruovať to isté *ohodnotenie predikátových atómov*:

$$v(\text{príde}(\text{Kim})) = t$$

$$v(\text{príde}(\text{Jim})) = t$$

$$v(\text{príde}(\text{Sarah})) = f$$

$$\text{lebo } \mathcal{M}_j \models \text{príde}(\text{Kim}),$$

$$\text{lebo } \mathcal{M}_j \models \text{príde}(\text{Jim}),$$

$$\text{lebo } \mathcal{M}_j \not\models \text{príde}(\text{Sarah}).$$

Všetky tieto štruktúry (a nekonečne veľa ďalších) vieme pri vyhodnocovaní formúl jazyka $\mathcal{L}_{\text{party}}$ nahradiť týmto ohodnotením.

Výrokovologické formuly, teórie a ohodnotenia

Definícia 3.1. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu.

Množinu všetkých predikátových atómov jazyka \mathcal{L} označujeme $\mathcal{PA}_{\mathcal{L}}$.

Výrokovologickými formulami jazyka \mathcal{L} nazveme všetky formuly jazyka \mathcal{L} , ktoré *neobsahujú symbol rovnosti*. Množinu všetkých výrokovologických formúl jazyka \mathcal{L} označujeme $\mathcal{PE}_{\mathcal{L}}$.

Definícia 3.2. Nech (f, t) je usporiadaná dvojica *pravdivostných hodnôt*, $f \neq t$, kde f predstavuje *nepravdu* a t predstavuje *pravdu*. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu.

Výrokovologickým ohodnotením pre \mathcal{L} , skrátene *ohodnotením*, nazveme každé zobrazenie $v : \mathcal{PA}_{\mathcal{L}} \rightarrow \{f, t\}$.

Pravdivé formuly v ohodnotení

Ako vyhodnotíme, či je formula pravdivá v nejakom ohodnotení?

Definícia 3.3. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu, nech (f, t) sú pravdivostné hodnoty a nech $v : \mathcal{PA}_{\mathcal{L}} \rightarrow \{f, t\}$ je výrokovologické ohodnotenie pre \mathcal{L} . Reláciu *výrokovologická formula A je pravdivá v ohodnotení v* ($v \models_p A$) definujeme *induktívne* pre všetky predikátové atómy a a všetky výrokovologické formuly A, B jazyka \mathcal{L} nasledovne:

- $v \models_p a$ vtt $v(a) = t$,
- $v \models_p \neg A$ vtt $v \not\models_p A$,
- $v \models_p (A \wedge B)$ vtt $v \models_p A$ a zároveň $v \models_p B$,
- $v \models_p (A \vee B)$ vtt $v \models_p A$ alebo $v \models_p B$,
- $v \models_p (A \rightarrow B)$ vtt $v \not\models_p A$ alebo $v \models_p B$,

kde vtt skrakuje *vtedy a len vtedy* a $v \not\models_p A$ skrakuje *A nie je pravdivá vo v* .

Vyhodnotenie formuly v ohodnotení

Príklad 3.4. Vyhodnoťme formulu

$$X = ((\text{príde}(\text{Jim}) \vee \neg \text{príde}(\text{Kim})) \rightarrow \text{príde}(\text{Sarah}))$$

vo výrokovologickom ohodnotení

$$v = \{\text{príde}(\text{Kim}) \mapsto t, \text{príde}(\text{Jim}) \mapsto t, \text{príde}(\text{Sarah}) \mapsto f\}$$

zdola nahor:

	p(Kim)	p(Jim)	p(Sarah)	$\neg p(\text{Kim})$	$(p(\text{Jim}) \vee \neg p(\text{Kim}))$	X
v	\models_p	\models_p	$\not\models_p$	$\not\models_p$	\models_p	$\not\models_p$

príde sme skrátili na p.

Ohodnotenie zhodné so štruktúrou

Definícia 3.5. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu, nech \mathcal{M} je štruktúra pre \mathcal{L} , nech (f, t) sú pravdivostné hodnoty, $v : \mathcal{PA}_{\mathcal{L}} \rightarrow \{f, t\}$ je výrokovologické ohodnotenie pre \mathcal{L} a $S \subseteq \mathcal{PA}_{\mathcal{L}}$ je množina predikátových atómov.

Ohodnotenie v a štruktúra \mathcal{M} sú navzájom *zhodné na S* vtt pre každý predikátový atóm $A \in S$ platí

$$v(A) = t \text{ vtt } \mathcal{M} \models A.$$

Ohodnotenie v a štruktúra \mathcal{M} sú navzájom *zhodné* vtt sú zhodné na $\mathcal{PA}_{\mathcal{L}}$.

Konštrukcia ohodnotenia zhodného so štruktúrou

Ohodnotenie zhodné so štruktúrou zostrojíme ľahko:

Tvrdenie 3.6. *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu, nech \mathcal{M} je štruktúra pre \mathcal{L} a (f, t) sú pravdivostné hodnoty. Zobrazenie $v : \mathcal{PA}_{\mathcal{L}} \rightarrow \{f, t\}$ definované pre každý atóm $A \in \mathcal{PA}_{\mathcal{L}}$ nasledovne:*

$$v(A) = \begin{cases} t, & \text{ak } \mathcal{M} \models A, \\ f, & \text{ak } \mathcal{M} \not\models A \end{cases}$$

je výrokovologické ohodnotenie zhodné s \mathcal{M} .

Dôkaz. Pre každý atóm $A \in \mathcal{PA}_{\mathcal{L}}$ musíme dokázať, že $v(A) = t$ vtt $\mathcal{M} \models A$:

(\Leftarrow) Priamo: Ak $\mathcal{M} \models A$, tak $v(A) = t$ podľa jeho definície v leme.

(\Rightarrow) Nepriamo: Ak $\mathcal{M} \not\models A$, tak $v(A) = f$ podľa jeho definície v leme, a pretože $t \neq f$, tak $v(A) \neq t$. □

Dokážeme zostrojiť aj štruktúru z ohodnotenia, aby boli zhodné?

Príklad 3.7 (Konštrukcia štruktúry zhodnej s ohodnotením). Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu, kde $\mathcal{C}_{\mathcal{L}} = \{\text{Kim}, \text{Jim}, \text{Sarah}\}$ a $\mathcal{P}_{\mathcal{L}} = \{\text{príde}\}$.

Nech v je výrokovologické ohodnotenie pre \mathcal{L} , kde

$$v(\text{príde}(\text{Kim})) = t \quad v(\text{príde}(\text{Jim})) = t \quad v(\text{príde}(\text{Sarah})) = f$$

Zostrojme štruktúru pre \mathcal{L} zhodnú s v .

Možnosťou, ktorú ľahko zovšeobecníme na všetky jazyky, je použiť ako doménu množinu konštánt:

$$\mathcal{M} = (\underbrace{\{\text{Kim}, \text{Jim}, \text{Sarah}\}}_{\mathcal{C}_{\mathcal{L}}}, i)$$

Každú konštantu interpretujeme ňou samou:

$$i(\text{Kim}) = \text{Kim} \qquad i(\text{Jim}) = \text{Jim} \qquad i(\text{Sarah}) = \text{Sarah}$$

predikát príde ako množinu tých c , pre ktoré $v(\text{príde}(c)) = t$:

$$i(\text{príde}) = \{\text{Kim}, \text{Jim}\}$$

Konštrukcia štruktúry zhodnej s ohodnotením

Ako zostrojíme štruktúru zhodnú s ohodnotením pre hocijaký jazyk?

Tvrdenie 3.8. *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu, nech (f, t) sú pravdivostné hodnoty a $v : \mathcal{PA}_{\mathcal{L}} \rightarrow \{f, t\}$ je výrokovologické ohodnotenie pre \mathcal{L} .*

Nech $\mathcal{M} = (D, i)$ je štruktúra pre \mathcal{L} s doménou $D = \mathcal{C}_{\mathcal{L}}$ a interpretačnou funkciou definovanou pre všetky $n > 0$, všetky konštanty c a všetky predikátové symboly $P \in \mathcal{P}_{\mathcal{L}}$ s aritou n takto:

$$\begin{aligned} i(c) &= c \\ i(P) &= \{(c_1, \dots, c_n) \in \mathcal{C}_{\mathcal{L}}^n \mid v(P(c_1, \dots, c_n)) = t\} \end{aligned}$$

Potom \mathcal{M} je zhodná s v .

Štruktúram zo syntaktického materiálu sa hovorí *herbrandovské*.

Zhoda ohodnotenia a štruktúry je definované iba na *atómoch*.

Ako sa správajú na *zložitejších* formulách?

Zhoda na všetkých výrokovologických formulách

Tvrdenie 3.9. *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu, \mathcal{M} je štruktúra pre \mathcal{L} a v je výrokovologické ohodnotenie pre \mathcal{L} zhodné s \mathcal{M} . Potom pre každú výrokovologickú formulu $X \in \mathcal{PE}_{\mathcal{L}}$ platí, že $v \models_p X$ vtt $\mathcal{M} \models X$.*

Dôkaz indukciou na konštrukciu formuly. 1.1: Nech X je rovnostný atóm. Potom nie je výrokovologickou formulou a tvrdenie preň triviálne platí.

1.2: Nech X je predikátový atóm. Potom $v \models_p X$ vtt $v(X) = t$ vtt $\mathcal{M} \models X$.

2.1: Indukčný predpoklad: Nech tvrdenie platí pre formulu X . Dokážme tvrdenie pre $\neg X$. Ak X neobsahuje symbol rovnosti \doteq , potom $v \models_p \neg X$ vtt $v \not\models_p X$ vtt (podľa IP) $\mathcal{M} \not\models X$ vtt $\mathcal{M} \models \neg X$. Ak X obsahuje \doteq , $\neg X$ ho obsahuje tiež, teda nie je výrokovologická a tvrdenie pre ňu platí triviálne.

2.2: IP: Nech tvrdenie platí pre formuly X a Y . Dokážme ho pre $(X \wedge Y)$, $(X \vee Y)$, $(X \rightarrow Y)$. Ak X alebo Y obsahuje \doteq , tvrdenie platí pre $(X \wedge Y)$, $(X \vee Y)$, $(X \rightarrow Y)$ triviálne, lebo nie sú výrokovologické.

Nech teda X ani Y neobsahuje \doteq . Potom platí $v \models_p (X \rightarrow Y)$ vtt $v \not\models_p X$ alebo $v \models_p Y$ vtt (podľa IP) vtt $\mathcal{M} \not\models X$ alebo $\mathcal{M} \models Y$ vtt $\mathcal{M} \models (X \rightarrow Y)$.

Ďalej $v \models_p (X \wedge Y)$ vtt $v \models_p X$ a $v \models_p Y$ vtt (podľa IP) vtt $\mathcal{M} \models X$ a $\mathcal{M} \models Y$ vtt $\mathcal{M} \models (X \wedge Y)$.

Nakoniec $v \models_p (X \vee Y)$ vtt $v \models_p X$ alebo $v \models_p Y$ vtt (podľa IP) vtt $\mathcal{M} \models X$ alebo $\mathcal{M} \models Y$ vtt $\mathcal{M} \models (X \vee Y)$. □

3.2 Výrokovologické teórie a modely

Výrokovologické teórie

Vráťme sa naspäť k teóriám, modelom a vyplývaniu.

Definícia 3.10. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Každú množinu výrokovologických formúl jazyka \mathcal{L} budeme nazývať *výrokovologickou teóriou* v jazyku \mathcal{L} .

Príklad 3.11. Výrokovologickou teóriou je

$$\begin{aligned} T_{\text{party}} = \{ & ((\text{príde}(\text{Kim}) \vee \text{príde}(\text{Jim})) \vee \text{príde}(\text{Sarah})), \\ & (\text{príde}(\text{Kim}) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah})), \\ & (\text{príde}(\text{Jim}) \rightarrow \text{príde}(\text{Kim})), \\ & (\text{príde}(\text{Sarah}) \rightarrow \text{príde}(\text{Jim})) \}, \end{aligned}$$

ale nie

$$T_{\text{party}} \cup \{\text{Kim} \doteq \text{Sarah}\}.$$

Príklad výrokovologického modelu

Príklad 3.12 (Výrokovologický model teórie o party).

$$\left. \begin{array}{l} v = \{\text{príde}(\text{Kim}) \mapsto t, \text{príde}(\text{Jim}) \mapsto t, \text{príde}(\text{Sarah}) \mapsto f\} \\ v \models_p ((\text{príde}(\text{Kim}) \vee \text{príde}(\text{Jim})) \vee \text{príde}(\text{Sarah})) \\ v \models_p (\text{príde}(\text{Kim}) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Sarah})) \\ v \models_p (\text{príde}(\text{Jim}) \rightarrow \text{príde}(\text{Kim})) \\ v \models_p (\text{príde}(\text{Sarah}) \rightarrow \text{príde}(\text{Jim})) \end{array} \right\} v \models_p T_{\text{party}}$$

Výrokovologický model

Definícia 3.13 (Výrokovologický model). Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech T je teória v jazyku \mathcal{L} a v je výrokovologické ohodnotenie pre jazyk \mathcal{L} .

Teória T je *pravdivá* v ohodnotení v , skrátené $v \models_p T$, vtt každá formula X z T je pravdivá vo v (teda $v \models_p X$ pre každú $X \in T$).

Hovoríme tiež, že v je *výrokovologickým modelom* T .

Teória T je *nepravdivá* vo v , skrátené $v \not\models_p T$, vtt T nie je pravdivá vo v .

Zrejme $v \not\models_p T$ vtt $v \not\models_p X$ pre *nejakú* $X \in T$.

Model teórie, splniteľnosť a nespľniteľnosť

Definícia 3.14 (Splniteľnosť a nespľniteľnosť). Teória je *výrokovologicky splniteľná* vtt má aspoň jeden výrokovologický model.

Teória je *výrokovologicky nespľniteľná* vtt nemá žiaden výrokovologický model.

Zrejme teória nie je splniteľná vtt keď je nespľniteľná.

Príklad 3.15. T_{party} je evidentne splniteľná.

3.3 Vyplyvanie, nezávislosť a nespľniteľnosť

Výrokovologické vyplyvanie

Ak sú množiny konštánt a predikátových symbolov jazyka konečné, jazyk má konečne veľa predikátových atómov a teda aj *konečne veľa* ohodnotení.

Uvažovať o všetkých ohodnoteniach a modeloch teórie nie je také odstrašujúce. Napríklad si ľahšie predstavíme logický dôsledok:

Definícia 3.16. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech T je výrokovologická teória a X je výrokovologická formula, obe v jazyku \mathcal{L} .

Formula X je *výrokovologickým dôsledkom* teórie T vtt pre každé ohodnotenie v pre jazyk \mathcal{L} platí, že ak $v \models_p T$, tak $v \models_p X$.

Hovoríme tiež, že X *vyplýva* z T a píšeme $T \models_p X$.

Ak X *nevyplýva* z T , píšeme $T \not\models_p X$.

Príklad výrokovologického vyplývania

Príklad 3.17. Vyplýva príde(Kim) výrokovologicky z T_{party} ? Pretože vieme vymenovať všetky ohodnotenia pre $\mathcal{L}_{\text{party}}$, zistíme to ľahko:

	v_i			$((p(K) \vee p(J)) \vee p(S))$	$(p(K) \rightarrow \neg p(S))$	$(p(J) \rightarrow p(K))$	$(p(S) \rightarrow p(J))$	T_{party}	$p(K)$
	$p(K)$	$p(J)$	$p(S)$						
v_0	f	f	f	$\not\models_p$				$\not\models_p$	
v_1	f	f	t	\models_p	\models_p	\models_p	$\not\models_p$	$\not\models_p$	
v_2	f	t	f	\models_p	\models_p	$\not\models_p$		$\not\models_p$	
v_3	f	t	t	\models_p	\models_p	$\not\models_p$		$\not\models_p$	
v_4	t	f	f	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p
v_5	t	f	t	\models_p	$\not\models_p$			$\not\models_p$	
v_6	t	t	f	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p
v_7	t	t	t	\models_p	$\not\models_p$			$\not\models_p$	

Skrátili sme príde na p, Kim na K, Jim na J, Sarah na S.

Logický záver: Formula príde(Kim) výrokovologicky vyplýva z T_{party} .

Praktický záver: Aby boli všetky požiadavky splnené, Kim *musí* prísť na party.

Príklad nezávislosti

Príklad 3.18. Vyplýva príde(Jim) výrokovologicky z T_{party} ?

	v_i			$((p(K) \vee p(J)) \vee p(S))$	$(p(K) \rightarrow \neg p(S))$	$(p(J) \rightarrow p(K))$	$(p(S) \rightarrow p(J))$	T_{party}	$p(J)$
	$p(K)$	$p(J)$	$p(S)$						
v_0	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	$\not\models_p$				$\not\models_p$	
v_1	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>t</i>	\models_p	\models_p	\models_p	$\not\models_p$	$\not\models_p$	
v_2	<i>f</i>	<i>t</i>	<i>f</i>	\models_p	\models_p	$\not\models_p$		$\not\models_p$	
v_3	<i>f</i>	<i>t</i>	<i>t</i>	\models_p	\models_p	$\not\models_p$		$\not\models_p$	
v_4	<i>t</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	$\not\models_p$
v_5	<i>t</i>	<i>f</i>	<i>t</i>	\models_p	$\not\models_p$			$\not\models_p$	
v_6	<i>t</i>	<i>t</i>	<i>f</i>	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p
v_7	<i>t</i>	<i>t</i>	<i>t</i>	\models_p	$\not\models_p$			$\not\models_p$	

Logický záver: Formula príde(Jim) *ne*vyplýva z T_{party} .

Výrokovologická nezávislosť

Vzťahu medzi príde(Jim) a T_{party} hovoríme *nezávislosť*.

Definícia 3.19. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech T je výrokovologická teória a X je výrokovologická formula, obe v jazyku \mathcal{L} .

Formula X je *výrokovologicky nezávislá* od teórie T vtt existujú také ohodnotenia v_0 a v_1 pre jazyk \mathcal{L} , že $v_0 \models_p T$ aj $v_1 \models_p T$, ale $v_0 \not\models_p X$ a $v_1 \models_p X$.

Príklad 3.20 (pokračovanie príkladu 3.18). **Logický záver:** Formula príde(Jim) je *nezávislá* od T_{party} .

Praktický záver: Všetky požiadavky budú naplnené *bez ohľadu na to*, či Jim príde alebo nepríde na párty. *Nie je nutné*, aby bol prítomný ani aby bol neprítomný. *Môže, ale nemusí* prísť. Jeho prítomnosť od požiadaviek *nezávisí*.

Príklad vyplývania negácie

Príklad 3.21. Je príde(Sarah) výrokovologickým dôsledkom T_{party} alebo ne-

závislá od T_{party} ?

	v_i			$((p(K) \vee p(J)) \vee p(S))$	$(p(K) \rightarrow \neg p(S))$	$(p(J) \rightarrow p(K))$	$(p(S) \rightarrow p(J))$	T_{party}	$p(S)$
	$p(K)$	$p(J)$	$p(S)$						
v_0	f	f	f	$\not\vdash_p$				$\not\vdash_p$	
v_1	f	f	t	\vdash_p	\vdash_p	\vdash_p	$\not\vdash_p$	$\not\vdash_p$	
v_2	f	t	f	\vdash_p	\vdash_p	$\not\vdash_p$		$\not\vdash_p$	
v_3	f	t	t	\vdash_p	\vdash_p	$\not\vdash_p$		$\not\vdash_p$	
v_4	t	f	f	\vdash_p	\vdash_p	\vdash_p	\vdash_p	\vdash_p	$\not\vdash_p$
v_5	t	f	t	\vdash_p	$\not\vdash_p$			$\not\vdash_p$	
v_6	t	t	f	\vdash_p	\vdash_p	\vdash_p	\vdash_p	\vdash_p	$\not\vdash_p$
v_7	t	t	t	\vdash_p	$\not\vdash_p$			$\not\vdash_p$	

Logický záver: Formula príde(Sarah) *nevyplýva* z T_{party} , ale ani *nie je nezávislá* od T_{party} .

Vyplývanie negácie

Tvrdenie 3.22. *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech T je splniteľná výrokovologická teória a X je výrokovologická formula, obe v jazyku \mathcal{L} .*

Formula X nevyplýva z teórie T a nie je výrokovologicky nezávislá od T vtt $\neg X$ vyplýva z T .

Príklad 3.23 (pokračovanie príkladu 3.21). **Logický záver:** Z T_{party} vyplýva $\neg \text{príde}(\text{Sarah})$.

Praktický záver: Aby boli všetky požiadavky naplnené, Sarah *nesmie* prísť na party.

Vzťahy teórií a formúl

Medzi *ohodnotením* a *formulou* sú iba dva *vzájomne výlučné vzťahy*:

Buď $v \vdash_p X$, alebo $v \not\vdash_p X$.

Medzi *teóriou* a *formulou* je *viac* možných vzťahov:

	existuje v také, že $v \models_p T$ a $v \models_p X$	pre všetky v , ak $v \models_p T$, tak $v \not\models_p X$
existuje v také, že $v \models_p T$ a $v \not\models_p X$	X je nezávislá od T $T \not\models_p X$ a $T \not\models_p \neg X$	$T \models_p \neg X$ a $T \not\models_p X$
pre všetky v , ak $v \models_p T$, tak $v \models_p X$	$T \models_p X$ a $T \not\models_p \neg X$	T je <i>nesplniteľná</i> $T \models_p X$ aj $T \models_p \neg X$

Nesplniteľná teória

Príklad 3.24. Je teória $T'_{\text{party}} = T_{\text{party}} \cup \{(\neg \text{príde}(\text{Sarah}) \rightarrow \neg \text{príde}(\text{Kim}))\}$ splniteľná?

	v_i			$((p(K) \vee p(J)) \vee p(S))$	$(p(K) \rightarrow \neg p(S))$	$(p(J) \rightarrow p(K))$	$(p(S) \rightarrow p(J))$	$(\neg p(S) \rightarrow \neg p(K))$	T'_{party}
	$p(K)$	$p(J)$	$p(S)$						
v_0	f	f	f	$\not\models_p$					$\not\models_p$
v_1	f	f	t	\models_p	\models_p	\models_p	$\not\models_p$		$\not\models_p$
v_2	f	t	f	\models_p	\models_p	$\not\models_p$			$\not\models_p$
v_3	f	t	t	\models_p	\models_p	$\not\models_p$			$\not\models_p$
v_4	t	f	f	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	$\not\models_p$	$\not\models_p$
v_5	t	f	t	\models_p	$\not\models_p$				$\not\models_p$
v_6	t	t	f	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p	$\not\models_p$	$\not\models_p$
v_7	t	t	t	\models_p	$\not\models_p$				$\not\models_p$

Logický záver: T'_{party} je nesplniteľná, vyplýva z nej každá formula.

Praktický záver: T'_{party} nemá praktické dôsledky, lebo *nevypovedá o žiadnom stave sveta*. Na jej základe *nevieme rozhodnúť*, kto musí alebo nesmie prísť na párty.

Vyplývanie a nesplniteľnosť

Nesplniteľnosť ale nie neužitočná vlastnosť.

Tvrdenie 3.25. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech T je splniteľná výrokovologická teória a X je výrokovologická formula, obe v jazyku \mathcal{L} .

Formula X výrokovologicky vyplýva z teórie T vtt $T \cup \{\neg X\}$ je výrokovologicky nesplniteľná.

Podľa tohto tvrdenia sa rozhodnutie vyplývania dá *zredukovať* na rozhodnutie splniteľnosti.

Výrokovologickú splniteľnosť rozhoduje SAT solver.

Množina atómov formuly a teórie

Definícia 3.26. *Množinu atómov* $\text{atoms}(X)$ formuly $X \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ definujeme pre všetky formuly $A, B \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ nasledovne:

- $\text{atoms}(A) = \{A\}$, ak A je atóm,
- $\text{atoms}(\neg A) = \text{atoms}(A)$,
- $\text{atoms}((A \wedge B)) = \text{atoms}((A \vee B)) = \text{atoms}((A \rightarrow B)) = \text{atoms}(A) \cup \text{atoms}(B)$.

Množinou atómov teórie T je

$$\text{atoms}(T) = \bigcup_{X \in T} \text{atoms}(X).$$

Ohodnotenia zhodné na atómoch teórie

Definícia 3.27. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu, nech $M \subseteq \mathcal{PA}_{\mathcal{L}}$. Ohodnotenia v_1 a v_2 sa *zhodujú* na množine M vtt $v_1(A) = v_2(A)$ pre každý atóm $A \in M$.

Tvrdenie 3.28. *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Pre každú výrokovologickú teóriu T a formulu X jazyka \mathcal{L} a všetky ohodnotenia v_1 a v_2 , ktoré zhodujú na množine $\text{atoms}(T) \cup \text{atoms}(X)$ platí*

- $v_1 \models_p T$ vtt $v_2 \models_p T$,
- $v_1 \models_p X$ vtt $v_2 \models_p X$.

Ohodnotenia postačujúce na skúmanie teórií

Inak povedané: Pravdivosť formuly/teórie v ohodnotení závisí *iba* od pravdivostných hodnôt tých atómov, ktoré sa v nej vyskytujú.

Takže na zistenie vyplývania, nezávislosti, splniteľnosti stačí preskúmať všetky ohodnotenia, ktoré sa *lišia* na atómoch *vyskytujúcich* sa vo formule a teórii.

Pokiaľ je teória je konečná, stačí skúmať konečne veľa ohodnotení, aj keby bol jazyk nekonečný.

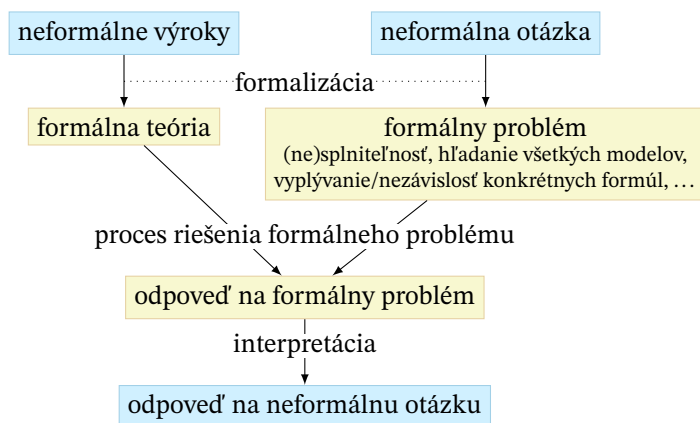
Rekapitulácia

Rekapitulácia

Dnes sme sa naučili:

- ako zjednodušiť štruktúry na výrokovologické ohodnotenia,
- čo je logické vyplývanie z teórie a logický dôsledok teórie,
- čo je nezávislosť formuly od teórie,
- štyri situácie vo vzťahoch teórií a formúl a ich praktické dôsledky,
- čo sú splniteľné a nesplniteľné teórie,
- ako súvisí nesplniteľnosť a vyplývanie.

Schéma riešenia problémov pomocou logiky

4. prednáška

Vlastnosti a vzťahy výrokovologických formúl

Rekapitulácia

Minulý týždeň sme:

- *zjednodušili* pohľad na možné stavy sveta zo štruktúr na *výrokovologické* ohodnotenia,
- zistili sme, že na zistenie vyplývania/logických dôsledkov stačí pre konečné teórie skúmať konečne veľa ohodnotení, ktoré zastúpia nekonečne veľa štruktúr,
- presne sme zadefinovali vzťahy medzi teóriou a formulou z hľadiska ohodnotení:
 - výrokovologické vyplývanie,
 - výrokovologickú nezávislosť.

4 Vlastnosti a vzťahy výrokovologických formúl

4.1 Tautológie, splniteľné, falzifikovateľné a nesplniteľné formuly

Logické dôsledky prázdnej teórie

Tvrdenie vyplýva z nejakej teórie (je jej logickým dôsledkom), keď je pravdivé v každom modeli teórie, teda v každom stave sveta, v ktorom sú pravdivé všetky tvrdenia teórie.

Čo keď je teória *prázdna*?

- Je pravdivá v *každom* stave sveta.
- Jej logické dôsledky sú teda *tiež* pravdivé v každom stave sveta.

Navyše:

- Každý model hocijakej neprázdnej teórie T je aj modelom prázdnej teórie.
- Logické dôsledky prázdnej teórie sú v ňom pravdivé.
- Preto sú aj logickými dôsledkami T .

Logické dôsledky prázdnej teórie sú teda dôsledkami *všetkých* teórií.

Príklady logických dôsledkov prázdnej teórie

Existujú vôbec logické dôsledky prázdnej teórie?

Áno, napríklad:

- pre každú konštantu c je pravdivé tvrdenie $c \doteq c$;
- pre každý atóm A je pravdivé $(A \vee \neg A)$.

Pretože sú pravdivé bez ohľadu na teóriu a sú pravdivé v každom stave sveta, sú *logickými pravdami* a sú *nutne* pravdivé.

Rozpoznateľné logické pravdy

Jazyk a spôsob pohľadu na stavy sveta ovplyvňuje, ktoré logické pravdy dokážeme rozpoznať:

- $c \doteq c$ aj $(A \vee \neg A)$ sú pravdivé v každej štruktúre.
- Výrokovologické ohodnotenia sa nezaoberajú rovnostnými atómami. Pomocou nich nezistíme, že $c \doteq c$ je nutne pravda. Ale zistíme, že $(A \vee \neg A)$ pre každý *predikátový* atóm A je pravdivé v každom ohodnotení, a teda je nutne pravdou.

Logickým pravdám, ktorých nutnú pravdivosť dokážeme určiť rozborom všetkých výrokovologických ohodnotení, hovoríme *tautológie*.

Príklad tautológie

Príklad 4.1 (Peirceov zákon). Majme jazyk \mathcal{L} s $\mathcal{C}_{\mathcal{L}} = \{a, b\}$, $\mathcal{P}_{\mathcal{L}} = \{p^1\}$. Je formula $X = (((p(a) \rightarrow p(b)) \rightarrow p(a)) \rightarrow p(a))$ tautológiou?

Označme $A = p(a)$ a $B = p(b)$, teda $X = (((A \rightarrow B) \rightarrow A) \rightarrow A)$ a preskúmajme všetky výrokovologické ohodnotenia týchto atómov:

v_i		X			
A	B	$(A \rightarrow B)$	$((A \rightarrow B) \rightarrow A)$	$((((A \rightarrow B) \rightarrow A) \rightarrow A)$	
v_0	f	f	\models_p	$\not\models_p$	\models_p
v_1	f	t	\models_p	$\not\models_p$	\models_p
v_2	t	f	$\not\models_p$	\models_p	\models_p
v_3	t	t	\models_p	\models_p	\models_p

Pretože X je pravdivá vo všetkých ohodnoteniach pre \mathcal{L} , X je tautológiou.

Tautológia

Definícia 4.2. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech X je výrokovologická formula. Formulu X nazveme *tautológiou* (skrátene $\models_p X$) vtt X je pravdivá v každom výrokovologickom ohodnotení v pre \mathcal{L} (teda pre každé výrokovologické ohodnotenie v pre \mathcal{L} platí $v \models_p X$).

Definícia vyžaduje preveriť všetky možné ohodnotenia pre \mathcal{L} , teda ohod-

		v_i			
		A_1	A_2	\dots	X
notenia všetkých predikátových atómov jazyka \mathcal{L} . Ale...	v_0	f	f	\dots	\models_p
	v_1	f	f	\dots	\models_p
				\dots	
	v_k	t	f	\dots	\models_p
				\dots	

Postačujúca podmienka pre tautológiu

Na konci minulej prednášky sme spomenuli, že platí:

Tvrdenie 4.3. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech X je výrokovologická formula jazyka \mathcal{L} . Pre všetky ohodnotenia v_1 a v_2 , ktoré zhodujú na množine $\text{atoms}(X)$, platí $v_1 \models_p X$ vtt $v_2 \models_p X$.

Na zistenie, či formula je tautológia, teda stačí teda preverovať ohodnotenia atómov vyskytujúcich sa vo formule:

Dôsledok 4.4. *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech X je výrokovologická formula jazyka \mathcal{L} . Formula X je tautológiou vtt X je pravdivá v každom výrokovologickom ohodnotení v : $\text{atoms}(X) \rightarrow \{f, t\}$.*

Dôkaz tvrdenia 4.3. Tvrdenie dokážeme indukciou na konštrukciu formuly:

1.1. Ak X je rovnostný atóm, nie je výrokovologickou formulou a tvrdenie preň platí triviálne.

1.2. Nech X je predikátový atóm. Zoberme ľubovoľné ohodnotenia v_1 a v_2 , ktoré sa zhodujú na $\text{atoms}(X)$, teda na samotnom X . Podľa definície pravdivosti platí $v_1 \models_p X$ vtt $v_1(X) = t$ vtt $v_2(X) = t$ vtt $v_2 \models_p X$.

2.1 Indukčný predpoklad (IP): Predpokladajme, že tvrdenie platí pre formulu X . Dokážme ho pre $\neg X$. Zoberme ľubovoľné ohodnotenia v_1 a v_2 , ktoré sa zhodujú na $\text{atoms}(\neg X)$. Pretože $\text{atoms}(\neg X) = \text{atoms}(X)$, v_1 a v_2 sa zhodujú na $\text{atoms}(X)$, a teda podľa IP $v_1 \models_p X$ vtt $v_2 \models_p X$. Preto $v_1 \models_p \neg X$ vtt (def. \models_p) $v_1 \not\models_p X$ vtt (IP) $v_2 \not\models_p X$ vtt (def. \models_p) $v_2 \models_p \neg X$.

2.2 Indukčný predpoklad (IP): Predpokladajme, že tvrdenie platí pre formulu X a Y . Dokážme ho pre $(X \wedge Y)$. Zoberme ľubovoľné ohodnotenia v_1 a v_2 , ktoré sa zhodujú na $\text{atoms}((X \wedge Y))$. Pretože $\text{atoms}((X \wedge Y)) = \text{atoms}(X) \cup \text{atoms}(Y)$, v_1 a v_2 sa zhodujú na $\text{atoms}(X)$, a teda podľa IP $v_1 \models_p X$ vtt $v_2 \models_p X$; tiež sa zhodujú na $\text{atoms}(Y)$, a teda podľa IP $v_1 \models_p Y$ vtt $v_2 \models_p Y$. Preto $v_1 \models_p (X \wedge Y)$ vtt (def. \models_p) $v_1 \models_p X$ a $v_1 \models_p Y$ vtt (IP) $v_2 \models_p X$ a $v_2 \models_p Y$ vtt (def. \models_p) $v_2 \models_p (X \wedge Y)$.

Podobne postupujeme pre ďalšie binárne spojky. □

Tautológie a vyplývanie

Tvrdenie 4.5 (Tautológie, vyplývanie a jeho monotónnosť). *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech A je výrokovologická formula v \mathcal{L} . Nech T_1 a T_2 sú výrokovologické teórie v \mathcal{L} . Potom:*

- a) $\models_p A$ (A je tautológia) vtt $\emptyset \models_p A$ (A vyplýva z prázdnej teórie).
- b) $T_1 \models_p A$ a $T_1 \subseteq T_2$, tak $T_2 \models_p A$.
- c) $\models_p A$ vtt pre každú teóriu T v \mathcal{L} , $T \models_p A$.

Splniteľnosť

Kým tautológie sú *nutne* pravdivé, teda pravdivé vo *všetkých* ohodnoteniach, mnohé formuly iba *môžu* byť pravdivé, teda sú pravdivé v *niektorých* ohodnoteniach.

Nazývame ich *splniteľné*.

	v_i			
	A_1	A_2	\dots	X
v_0	f	f	\dots	$\not\models_p$
v_1	f	f	\dots	$\not\models_p$
		\dots		
v_k	t	f	\dots	\models_p
		\dots		

Definícia 4.6. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech X je výrokovologická formula. Formulu X nazveme *splniteľnou* vtt X je *pravdivá* v *nejakom* výrokovologickom ohodnotení pre \mathcal{L} (teda *existuje* také výrokovologické ohodnotenie v pre \mathcal{L} , že $v \models_p X$).

Falzifikovateľnosť

Na rozdiel od tautológií, ktoré sú *nutne* pravdivé, a teda *nemôžu* byť *nepravdivé*, mnohé formuly *môžu* byť *nepravdivé*, teda sú *nepravdivé* v *niektorých* ohodnoteniach.

Nazývame ich *falzifikovateľné*.

	v_i			
	A_1	A_2	\dots	X
v_0	f	f	\dots	\models_p
v_1	f	f	\dots	\models_p
		\dots		
v_k	t	f	\dots	$\not\models_p$
		\dots		

Definícia 4.7. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech X je výrokovologická formula. Formulu X nazveme *falzifikovateľnou* vtt X je *nepravdivá* v *nejakom* výrokovologickom ohodnotení pre \mathcal{L} (teda *existuje* také výrokovologické ohodnotenie v pre \mathcal{L} , že $v \not\models_p X$).

Nesplniteľnosť

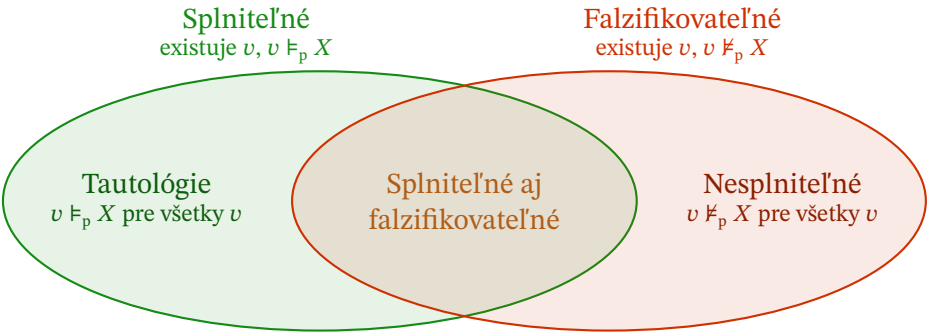
Nakoniec, mnohé formuly sú *nutne nepravdivé*, teda sú *nepravdivé* vo *všetkých* ohodnoteniach.

Nazývame ich *nesplniteľné*.

	v_i			
	A_1	A_2	\dots	X
v_0	f	f	\dots	$\not\models_p$
v_1	f	f	\dots	$\not\models_p$
		\dots		
v_k	t	f	\dots	$\not\models_p$
		\dots		

Definícia 4.8. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech X je výrokovologická formula. Formulu X nazveme *nesplniteľnou* vtt X je *nepravdivá* v *každom* výrokovologickom ohodnotení pre \mathcal{L} (teda pre *každé* výrokovologické ohodnotenie v pre \mathcal{L} , platí $v \not\models_p X$).

„Geografia“ formúl podľa pravdivosti vo všetkých ohodnoteniach

Obrázok podľa [Papadimitriou \[1994\]](#)

4.2 Ekvivalencia

Logická ekvivalencia

Dve tvrdenia sú *ekvivalentné*, ak sú v každom stave sveta buď obe pravdivé alebo obe nepravdivé.

Ekvivalentné tvrdenia sú navzájom nahraditeľné. To je výhodné vtedy, keď potrebujeme, aby tvrdenie malo nejaký požadovaný tvar, alebo používalo iba niektoré spojky. Napríklad vstupom pre SAT solver je teória zložená iba z disjunktív literálov.

Podobne ako pri tautológiách môžeme pomocou skúmania všetkých ohodnotení rozpoznať *niektoré* ekvivalentné tvrdenia zapísané formulami (ale nie všetky, pretože ohodnotenia napríklad nedávajú význam rovnostným atómom).

Príklad výrokovologickej ekvivalencie formulí

Príklad 4.9. V jazyku \mathcal{L} z príkladu 4.1 označme $A = p(a)$ a $B = p(b)$. Sú formuly $X = \neg(A \rightarrow \neg B)$ a $Y = (A \wedge B)$ výrokovologickej ekvivalentné?

Preskúmame všetky výrokovologické ohodnotenia atómov A a B :

v_i	v_i		X			Y
	A	B	$\neg B$	$(A \rightarrow \neg B)$	$\neg(A \rightarrow \neg B)$	$(A \wedge B)$
v_0	f	f	\models_p	\models_p	$\not\models_p$	$\not\models_p$
v_1	f	t	$\not\models_p$	\models_p	$\not\models_p$	$\not\models_p$
v_2	t	f	\models_p	\models_p	$\not\models_p$	$\not\models_p$
v_3	t	t	$\not\models_p$	$\not\models_p$	\models_p	\models_p

X je pravdivá v *práve tých* ohodnoteniach pre \mathcal{L} , v ktorých je pravdivá Y , preto X a Y sú výrokovologickej ekvivalentné.

Výrokovogická ekvivalencia

Definícia 4.10. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech X a Y sú výrokovologické formuly jazyka \mathcal{L} . Formuly X a Y sú *výrokovologicky ekvivalentné*, skrátene $X \Leftrightarrow_p Y$ vtt pre každé výrokovologické ohodnotenie v pre jazyk \mathcal{L} platí, že X je pravdivá vo v vtt Y je pravdivá vo v .

\Leftrightarrow_p **verzus** \leftrightarrow

 Pozor! Nemýľte si zápis $X \Leftrightarrow_p Y$ s formulou $(X \leftrightarrow Y)$.

- $X \Leftrightarrow_p Y$ je skrátene vyjadrenie vzťahu dvoch formúl podľa práve uvedenej definície. Keď napíšeme $X \Leftrightarrow_p Y$, tvrdíme tým, že X a Y sú výrokovologicky ekvivalentné formuly (alebo sa pýtame, či to tak je).

- $(X \leftrightarrow Y)$ je formula, postupnosť symbolov, ktorá môže byť pravdivá v nejakom ohodnotení a nepravdivá v inom, môže byť splniteľná, tautológia, falzifikovateľná, nesplniteľná, môže vyplývať, či byť nezávislá od nejakej teórie, alebo môže byť výrokovologicky ekvivalentná s inou formulou.

Medzi $X \Leftrightarrow_p Y$ a $(X \leftrightarrow Y)$ je vzťah, ktorý si ozrejníme neskôr.

Známe ekvivalencie

O mnohých dvojiciach formúl už viete, že sú vzájomne ekvivalentné. Zhrnuli sme ich do nasledujúcej vety.

Známe ekvivalencie

Veta 4.11. *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech A, B a C sú ľubovoľné výrokovologické formuly jazyka \mathcal{L} . Potom:*

$(A \rightarrow B) \Leftrightarrow_p (\neg A \vee B)$	nahradenie \rightarrow
$(A \wedge (B \wedge C)) \Leftrightarrow_p ((A \wedge B) \wedge C)$	asociatívnosť \wedge
$(A \vee (B \vee C)) \Leftrightarrow_p ((A \vee B) \vee C)$	asociatívnosť \vee
$(A \wedge B) \Leftrightarrow_p (B \wedge A)$	komutatívnosť \wedge
$(A \vee B) \Leftrightarrow_p (B \vee A)$	komutatívnosť \vee
$(A \wedge (B \vee C)) \Leftrightarrow_p ((A \wedge B) \vee (A \wedge C))$	distributívnosť \wedge cez \vee
$(A \vee (B \wedge C)) \Leftrightarrow_p ((A \vee B) \wedge (A \vee C))$	distributívnosť \vee cez \wedge

Veta 4.11 (pokračovanie).

$\neg(A \wedge B) \Leftrightarrow_p (\neg A \vee \neg B)$	de Morganove
$\neg(A \vee B) \Leftrightarrow_p (\neg A \wedge \neg B)$	zákony
$\neg\neg A \Leftrightarrow_p A$	zákon dvojitej negácie
$(A \wedge A) \Leftrightarrow_p A$	idempotencia pre \wedge
$(A \vee A) \Leftrightarrow_p A$	idempotencia pre \vee

$(A \wedge \top) \Leftrightarrow_p A$	identita pre \wedge
$(A \vee \perp) \Leftrightarrow_p A$	identita pre \vee
$(A \vee (A \wedge B)) \Leftrightarrow_p A$	absorpcia
$(A \wedge (A \vee B)) \Leftrightarrow_p A$	
$(A \vee \neg A) \Leftrightarrow_p \top$	vylúčenie tretieho (<i>tertium non datur</i>)
$(A \wedge \neg A) \Leftrightarrow_p \perp$	spor,

kde \top je ľubovoľná tautológia a \perp je ľubovoľná nesplniteľná formula.

Všeobecné dôkazy známych ekvivalencií

Pre konkrétne dvojice formúl v konkrétnom jazyku sa ekvivalencia dá dokázať rozborom všetkých ohodnotení ako v príklade 4.9.

Dôkaz ekvivalencie $(A \rightarrow B)$ a $(\neg A \vee B)$ pre ľubovoľné formuly A a B vyžaduje opatrnejší postup.

Nemôžeme predpokladať, že A a B sú atomické a ohodnotenia im priamo priradujú pravdivostné hodnoty f a t (ak napr. $A = (p(a) \wedge \neg p(a))$, tak $v(A)$ nie je definované, definované sú iba $v(p(a))$ a $v(p(b))$).

Môžeme však:

1. zobrať ľubovoľné ohodnotenie v ,
2. rozobrať všetky prípady, akými môžu byť A a B pravdivé alebo nepravdivé v tomto ohodnotení (teda $v \models_p A$ a $v \models_p B$, $v \models_p A$ a $v \not\models_p B$, $v \not\models_p A$ a $v \models_p B$, $v \not\models_p A$ a $v \not\models_p B$)
3. a ukázať, že v každom prípade je $(A \rightarrow B)$ pravdivá vo v vtt je $(\neg A \vee B)$ pravdivá vo v .

Príklad 4.12 (Dôkaz prvej ekvivalentnej dvojice z vety 4.11). Nech A a B sú ľubovoľné výrokovologické formuly v ľubovoľnom jazyku \mathcal{L} .

Nech v je ľubovoľné ohodnotenie pre \mathcal{L} . V tomto ohodnotení môže byť každá z formúl A a B buď pravdivá alebo nepravdivá, a teda môžu nastať nasledovné prípady:

- $v \not\models_p A$ a $v \not\models_p B$, vtedy $v \models_p (A \rightarrow B)$ a $v \models_p (\neg A \vee B)$;

- $v \not\models_p A$ a $v \models_p B$, vtedy $v \models_p (A \rightarrow B)$ a $v \models_p (\neg A \vee B)$;
- $v \models_p A$ a $v \not\models_p B$, vtedy $v \not\models_p (A \rightarrow B)$ a $v \not\models_p (\neg A \vee B)$;
- $v \models_p A$ a $v \models_p B$, vtedy $v \models_p (A \rightarrow B)$ a $v \models_p (\neg A \vee B)$.

Rozobrali sme *všetky prípady* pravdivosti A a B v ohodnotení v a aj keď sa prípady od seba líšia pravdivosťou $(A \rightarrow B)$ a $(\neg A \vee B)$, v *každom prípade* platí, že $v \models_p (A \rightarrow B)$ vtt $v \models_p (\neg A \vee B)$. Preto môžeme konštatovať, že bez ohľadu na to, ktorý prípad nastáva, v ohodnotení v platí, že $v \models_p (A \rightarrow B)$ vtt $v \models_p (\neg A \vee B)$.

Pretože ohodnotenie v bolo *ľubovoľné*, môžeme toto konštatovanie *zo-všeobecniť* na všetky ohodnotenia pre \mathcal{L} a podľa definície 4.10 sú $(A \rightarrow B)$ a $(\neg A \vee B)$ výrokovologicky ekvivalentné.

Dôkazy rozborom prípadov

Rozbor prípadov z odrážkového zoznamu v predchádzajúcom dôkaze môžeme zapísať do *podobnej* tabuľky ako v príklade 4.9:

	A	B	$(A \rightarrow B)$	$(\neg A \vee B)$
v	$\not\models_p$	$\not\models_p$	\models_p	\models_p
v	$\not\models_p$	\models_p	\models_p	\models_p
v	\models_p	$\not\models_p$	$\not\models_p$	$\not\models_p$
v	\models_p	\models_p	\models_p	\models_p

Vždy ju však treba doplniť

1. úvodom o ľubovoľnom ohodnotení,
2. úvodom k rozboru prípadov,
3. záverom o všetkých prípadoch,
4. záverom o všetkých ohodnoteniach.

Podobne môžeme uvažovať o tautológiách, nesplniteľnosti, aj vyplývaní.

4.3 Vzťah tautológií, vyplývania a ekvivalencie

Tautológie a vyplývanie

Tautológie nie sú zaujímavé iba preto, že sú logickými pravdami.

Kedy je formula $((A_1 \wedge A_2) \rightarrow B)$ tautológia?

Vtedy, keď je pravdivá v každom ohodnotení, teda keď v každom ohodnotení v máme $v \models_p (A_1 \wedge A_2)$ alebo $v \models_p B$, čiže keď v každom ohodnotení v , v ktorom $v \models_p (A_1 \wedge A_2)$, máme aj $v \models_p B$ teda keď v každom ohodnotení v , v ktorom $v \models_p A_1$ a $v \models_p A_2$, máme aj $v \models_p B$, teda keď z $\{A_1, A_2\}$ výrokovologicky vyplýva B .

Vzťahy výrokovologického vyplývania a tautológií

Pripomeňme, že podľa tvrdenia 4.5: $\emptyset \models_p A$ vtt $\models_p A$.

Tvrdenie 4.13 (Sémantická verzia vety od dedukcii). *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech T je výrokovologická teória, nech A, B, C sú výrokovologické formuly v \mathcal{L} . Potom:*

- a) $T \cup \{A\} \models_p C$ vtt $T \models_p (A \rightarrow C)$.
- b) $T \cup \{A, B\} \models_p C$ vtt $T \cup \{(A \wedge B)\} \models_p C$.

Dôsledok 4.14 (Redukcia vyplývania na tautológiu). *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech A_1, A_2, \dots, A_n a C sú výrokovologické formuly v jazyku \mathcal{L} . Potom $\{A_1, \dots, A_n\} \models_p C$ vtt $\models_p (((\dots (A_1 \wedge A_2) \wedge \dots) \wedge A_n) \rightarrow C)$.*

Dôkaz tvrdenia 4.13. a) Nech T je teória a A a C sú výrokovologické formuly v ľubovoľnom jazyku \mathcal{L} .

(\Leftarrow) Predpokladajme, že z T vyplýva $(A \rightarrow C)$ a dokážme priamo, že z $T \cup \{A\}$ vyplýva C .

Zoberme ľubovoľné výrokovologické ohodnotenie v pre \mathcal{L} , ktoré je modelom $T \cup \{A\}$. Vo v sú teda pravdivé všetky formuly z $T \cup \{A\}$. Preto $v \models_p T$ a tiež $v \models_p A$.

Z $v \models_p T$ na základe predpokladu $T \models_p (A \rightarrow C)$ dostávame, že vo v je pravdivá implikácia $(A \rightarrow C)$, teda podľa definície pravdivosti $v \models_p A$ alebo $v \models_p C$. Pretože ale vieme, že $v \models_p A$, musí $v \models_p C$.

Keďže v bolo ľubovoľné, môžeme toto zistenie zovšeobecniť na všetky ohodnotenia a podľa definície vyplývania potom $T \cup \{A\} \models_p C$.

(\Rightarrow) Predpokladajme, že z $T \cup \{A\}$ vyplýva C a dokážme *sporom*, že z T vyplýva $(A \rightarrow C)$.

Nech by existovalo ohodnotenie v , ktoré je modelom T , ale nie formule $(A \rightarrow C)$, teda podľa definície pravdivosti $v \models_p A$ a $v \not\models_p C$. Potom $v \models_p T \cup \{A\}$ a z predpokladu $T \cup \{A\} \models_p C$ dostávame $v \models_p C$, čo je spor.

b) Dôkaz je podobný ako v časti a). □

Dôkaz dôsledku 4.14. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech A_1, A_2, \dots, A_n a C sú výrokovologické formuly v jazyku \mathcal{L} .

Opakovaným použitím tvrdenia 4.13 a pomocou 4.5 dostávame:

$$\begin{aligned}
 \{A_1, A_2, \dots, A_n\} \models_p C & \quad \text{vtt} \quad \{(A_1 \wedge A_2), \dots, A_n\} \models_p C \\
 & \quad \text{vtt} \quad \dots \\
 & \quad \text{vtt} \quad \emptyset \cup \{((\dots (A_1 \wedge A_2) \wedge \dots) \wedge A_n)\} \models_p C \\
 & \quad \text{vtt} \quad \emptyset \models_p (((\dots (A_1 \wedge A_2) \wedge \dots) \wedge A_n) \rightarrow C) \\
 & \quad \text{vtt} \quad \models_p (((\dots (A_1 \wedge A_2) \wedge \dots) \wedge A_n) \rightarrow C) \quad \square
 \end{aligned}$$

Tautológie a ekvivalencia

Kedy je formula $(X \leftrightarrow Y)$, teda $((X \rightarrow Y) \wedge (Y \rightarrow X))$ tautológia?

Vtedy a len vtedy, keď je pravdivá v každom ohodnotení, teda vtt v každom ohodnotení v máme $v \models_p (X \rightarrow Y)$ a $v \models_p (Y \rightarrow X)$, vtt v každom ohodnotení v máme buď $v \not\models_p X$ alebo $v \models_p Y$ a zároveň buď $v \not\models_p Y$ alebo $v \models_p X$, vtt v každom ohodnotení v platí, že ak $v \models_p X$, tak $v \models_p Y$, a ak $v \models_p Y$, tak $v \models_p X$, vtt v každom ohodnotení v máme $v \models_p X$ vtt $v \models_p Y$, vtt X je výrokovologicky ekvivalentná s Y .

Tvrdenie 4.15. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech X a Y sú výrokovologické formuly v \mathcal{L} . Potom $(X \leftrightarrow Y)$ je tautológia vtt X a Y sú výrokovologicky ekvivalentné. (Skrátene: $\models_p (X \leftrightarrow Y)$ vtt $X \Leftrightarrow_p Y$.)

4.4 Ekvivalentné úpravy a CNF

Reťazenie ekvivalentných úprav

Určite ste už robili ekvivalentné úpravy formúl, pri ktorých ste *reťazili* dvojice vzájomne ekvivalentných formúl:

$$\neg(A \rightarrow \neg B) \Leftrightarrow_p \neg(\neg A \vee \neg B) \Leftrightarrow_p (\neg\neg A \wedge \neg\neg B) \Leftrightarrow_p (A \wedge B)$$

a nakoniec ste prehlásili, že prvá $\neg(A \rightarrow \neg B)$ a posledná formula $(A \wedge B)$ sú ekvivalentné.

Mohli ste to urobiť, lebo \Leftrightarrow_p je *tranzitívna* relácia na formulách, dokonca viac než iba tranzitívna.

Výrokovologická ekvivalencia ako relácia ekvivalencie

Tvrdenie 4.16. *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu.*

Vzťah výrokovologickej ekvivalencie \Leftrightarrow_p je reláciou ekvivalencie na výrokovologických formulách jazyka \mathcal{L} , teda pre všetky výrokovologické formuly X, Y, Z jazyka \mathcal{L} platí:

- *Reflexivita:* $X \Leftrightarrow_p X$.
- *Symetria:* Ak $X \Leftrightarrow_p Y$, tak $Y \Leftrightarrow_p X$.
- *Tranzitivita:* Ak $X \Leftrightarrow_p Y$ a $Y \Leftrightarrow_p Z$, tak $X \Leftrightarrow_p Z$.

Dôkaz. Priamym dôkazom dokážeme tranzitivitu. Ostatné vlastnosti sa dajú dokázať podobne.

Nech X, Y a Z sú výrokovologické formuly jazyka \mathcal{L} . Nech (1) X je výrokovologicky ekvivalentná s Y a (2) Y je ekvivalentná so Z .

Aby sme dokázali, že X je výrokovologicky ekvivalentná so Z , musíme ukázať, že pre každé ohodnotenie pre jazyk \mathcal{L} platí, že $v \models_p X$ vtt $v \models_p Z$.

Nech teda v je ľubovoľné ohodnotenie pre \mathcal{L} .

- Ak $v \models_p X$, tak podľa predpokladu (1) a definície výrokovologickej ekvivalencie 4.10 musí platiť $v \models_p Y$, a teda podľa predpokladu (2) a definície ekvivalencie máme $v \models_p Z$.
- Nezávisle od toho, ak $v \models_p Z$, tak $v \models_p Y$ podľa (2) a def. 4.10, a teda $v \models_p X$ podľa (1) a def. 4.10.

Preto $v \models_p X$ vtt $v \models_p Z$.

Pretože v bolo ľubovoľné, môžeme náš záver zovšeobecniť na všetky ohodnotenia, a teda podľa definície ekvivalencie 4.10 sú X a Z výrokovologicky ekvivalentné. \square

Substitúcia pri ekvivalentných úpravách

V reťazci ekvivalentných úprav

$$\begin{aligned}\neg(A \rightarrow \neg B) &\Leftrightarrow_p \neg(\neg A \vee \neg B) \Leftrightarrow_p (\neg\neg A \wedge \neg\neg B) \\ &\Leftrightarrow_p (A \wedge \neg\neg B) \Leftrightarrow_p (A \wedge B)\end{aligned}$$

v prvom, treťom a štvrtom kroku *nezodpovedá celá* formula niektorej zo známych ekvivalencií z vety 4.11.

Podľa známej ekvivalencie sme *nahrádzali podformuly* – *substituovali* sme ich.

Definícia 4.17 (Substitúcia). Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech X, A, B sú formuly jazyka \mathcal{L} . *Substitúciou* B za A v X (skrátene $X[A|B]$) nazývame formulu, ktorá vznikne nahradením každého výskytu A v X formulou B .

Substitúcia rekurzívne

Substitúciu si vieme predstaviť aj ako induktívne definovanú (rekurzívnu) operáciu:

Substitúcia rekurzívne

Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Pre všetky formuly A, B, X, Y jazyka \mathcal{L} a všetky binárne spojky $b \in \{\wedge, \vee, \rightarrow\}$:

$$\begin{aligned}X[A|B] &= B, & \text{ak } A &= X \\ X[A|B] &= X, & \text{ak } X \text{ je atóm a } A &\neq X \\ (\neg X)[A|B] &= \neg(X[A|B]), & \text{ak } A &\neq \neg X \\ (X \ b \ Y)[A|B] &= ((X[A|B]) \ b \ (Y[A|B])), & \text{ak } A &\neq (X \ b \ Y).\end{aligned}$$

Korektnosť substitúcie ekvivalentnej formuly

Substitúciou ekvivalentnej podformuly, napríklad

$$(\neg\neg O \wedge \neg\neg C)[\neg\neg O|O] = (O \wedge \neg\neg C),$$

skutočne dostávame formulu ekvivalentnú s pôvodnou:

Veta 4.18 (Ekvivalentné úpravy substitúciou). *Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu a nech X je formula, A a B sú výrokovologicky ekvivalentné formuly jazyka \mathcal{L} . Potom formuly X a $X[A|B]$ sú tiež výrokovologicky ekvivalentné.*

Toto tvrdenie môžeme dokázať indukciou na konštrukciu formuly.

Ekvivalentné úpravy a vstup pre SAT solver

Častým použitím ekvivalentných úprav je transformácia teórie (napríklad o nejakom Sudoku) do tvaru vhodného pre SAT solver.

Aby sme tento tvar mohli popísať, potrebujeme pomenovať viacnásobne vnorené konjunkcie a viacnásobne vnorené disjunkcie a dohodneme sa na skracovaní ich zápisu vynechaním vnútorných zátvoriek.

Konjunkcia a disjunkcia postupnosti formúl

Definícia 4.19. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech A_1, A_2, \dots, A_n je konečná postupnosť formúl jazyka \mathcal{L} .

- *Konjunkciou postupnosti A_1, \dots, A_n je formula $((A_1 \wedge A_2) \wedge A_3) \wedge \dots \wedge A_n$, skrátene $(A_1 \wedge A_2 \wedge A_3 \wedge \dots \wedge A_n)$.*
 - Konjunkciu *prázdnej* postupnosti formúl ($n = 0$) označujeme \top . Chápeme ju ako ľubovoľnú *tautológiu*, napríklad $(P(c) \vee \neg P(c))$ pre nejaký unárny predikát P a nejakú konštantu c jazyka \mathcal{L} .
- *Disjunkciou postupnosti A_1, \dots, A_n je formula $((A_1 \vee A_2) \vee A_3) \vee \dots \vee A_n$, skrátene $(A_1 \vee A_2 \vee A_3 \vee \dots \vee A_n)$.*
 - Disjunkciu *prázdnej* postupnosti formúl označujeme \perp alebo \square . Chápeme ju ako ľubovoľnú *nesplniteľnú* formulu, napríklad $(P(c) \wedge \neg P(c))$.
- Pre $n = 1$ chápeme samotnú formulu A_1 ako konjunkciu aj ako disjunkciu jednoprvkovej postupnosti formúl A_1 .

Literál, klauzula, konjunktívny normálny tvar

Vstup do SAT solvera je formula v konjunktívnom normálnom tvare.

Definícia 4.20.

Literál je atóm alebo negácia atómu.

Klauzula (tiež „klauza“, angl. *clause*) je *disjunkcia* postupnosti literálov.

Formula v konjunktívnom normálnom tvare (angl. *conjunctive normal form*, *CNF*) je *konjunkcia* postupnosti klauzúl.

Príklad 4.21. Literály: $P, C, \neg C, \neg O$

Klauzuly: $P, \neg O, \square, (\neg P \vee O \vee \neg C)$

CNF: $P, \neg O, \top, (P \vee \neg O) (P \wedge \neg O \wedge C), \square, ((P \vee O) \wedge \square), ((\neg P \vee O) \wedge (O \vee C))$
ak $P = \text{pacient(Edo)}$, $O = \text{očkovaný(Edo)}$, $C = \text{chorý(Edo)}$.

Existencia ekvivalentnej formuly v CNF

Veta 4.22. *Ku každej výrokovologickej formule X existuje ekvivalentná formula C v konjunktívnom normálnom tvare.*

Dôkaz. Zoberme všetky ohodnotenia v_1, \dots, v_n také, že $v_i \models_p \neg X$ a $v_i(A) = f$ pre všetky atómy $A \notin \text{atoms}(\neg X)$. Pre každé v_i zostrojme formulu C_i ako konjunkciu obsahujúcu A , ak $v_i(A) = t$, alebo $\neg A$, ak $v_i(A) = f$, pre každý atóm $A \in \text{atoms}(\neg X)$. Očividne formula $D = (C_1 \vee \dots \vee C_n)$ je ekvivalentná s $\neg X$ (vymenúva všetky možnosti, kedy je $\neg X$ pravdivá).

Znegovaním D a aplikáciou de Morganových pravidiel dostaneme formulu C v CNF, ktorá je ekvivalentná s X . □

Konverzia formuly do ekvivalentnej v CNF

Skúmanie všetkých ohodnotení podľa dôkazu vety 4.22 nie je ideálny spôsob ako upraviť formulu do CNF — najmä keď má veľa premenných a jej splniteľnosť chceme rozhodnúť SAT solverom.

Jednoduchý algoritmus na konverziu formuly do ekvivalentnej formuly v CNF založený na ekvivalentných úpravách si naprogramujete ako **4. praktické cvičenie**.

Konverzia formuly do ekvivalentnej v CNF

Základný algoritmus konverzie do CNF má dve fázy:

1. Upravíme formulu na *negačný normálny tvar* (NNF) – nevyskytuje sa v ňom implikácia a negované sú iba atómy:
 - Nahradíme implikácie disjunkciami: $(A \rightarrow B) \Leftrightarrow_p (\neg A \vee B)$
 - Presunieme \neg k atómom opakovaným použitím de Morganových zákonov a zákona dvojitej negácie.
2. Odstránime konjunkcie vnorené v disjunkciách „roznásobením“ podľa distributívnosti a komutatívnosti:

$$\begin{aligned}(A \vee (B \wedge C)) &\Leftrightarrow_p ((A \vee B) \wedge (A \vee C)) \\ ((B \wedge C) \vee A) &\Leftrightarrow_p (A \vee (B \wedge C)) \Leftrightarrow_p ((A \vee B) \wedge (A \vee C)) \\ &\Leftrightarrow_p ((B \vee A) \wedge (A \vee C)) \\ &\Leftrightarrow_p ((B \vee A) \wedge (C \vee A))\end{aligned}$$

Konverzia formuly do ekvivalentnej v CNF

Príklad 4.23. Úprava formuly do NNF:

$$\begin{aligned}((\neg S \wedge P) \rightarrow \neg(Z \vee \neg O)) &\Leftrightarrow_p (\neg(\neg S \wedge P) \vee \neg(Z \vee \neg O)) \quad (\text{nahr. } \rightarrow) \\ &\Leftrightarrow_p ((\neg\neg S \vee \neg P) \vee (\neg Z \wedge \neg\neg O)) \quad (2 \times \text{de Morgan}) \\ &\Leftrightarrow_p ((S \vee \neg P) \vee (\neg Z \wedge O)) \quad (2 \times \text{dvoj. neg.})\end{aligned}$$

Úprava formuly v NNF do CNF:

$$\begin{aligned}((S \vee \neg P) \vee (\neg Z \wedge O)) \\ &\Leftrightarrow_p (((S \vee \neg P) \vee \neg Z) \wedge ((S \vee \neg P) \vee O)) \quad (\text{distr. } \wedge \text{ cez } \vee)\end{aligned}$$

Podľa dohody v def. 4.19 výslednú formulu v CNF skráteno zapíšeme:

$$((S \vee \neg P \vee \neg Z) \wedge (S \vee \neg P \vee O))$$

Zhrnutie

- Význačné sémantické vlastnosti formúl: tautologickosť, splniteľnosť, nesplniteľnosť, falzifikovateľnosť
- Ekvivalencia — sémantický vzťah formúl
- Vzťah tautológií s vyplývaním a ekvivalenciou
- Syntaktické odvodenie ekvivalencie pomocou substitúcií podľa známych ekvivalencií
- NNF a CNF

5. prednáška

Dôkazy a výrokovologické tablá

Rekapitulácia

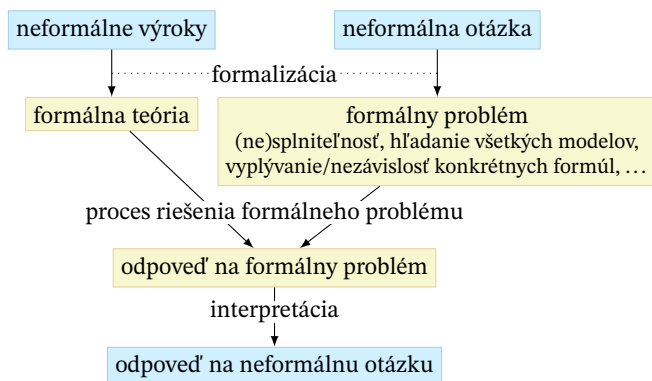
Minulý týždeň sme sa zaoberali:

- vlastnosťami formúl vzhľadom na všetky ohodnotenia:
 - tautológia,
 - splniteľnosť,
 - falzifikovateľnosť,
 - nespľniteľnosť;
- vzťahmi formúl:
 - ekvivalencia;
- vzťahom vyplývania a ekvivalencie s tautológiami;
- transformáciou formúl medzi jazykmi so zachovaním splniteľnosti.

5 Dôkazy a výrokovologické tablá

Riešenie slovných úloh pomocou formálnej logiky

V 3. sade teoretických úloh (AIN) sme riešili neformálne zadané problémy pomocou ich formálnej verzie:

Formálny problém sme riešili hrubou silou a sémanticky — rozborom všetkých ohodnotení. Žiadne naozajstné usudzovanie. Výsledok zodpovedal výsledku neformálneho úsudku o probléme.

Dôkazy neformálnych meta tvrdení

V 4. sade teoretických úloh sme dokazovali tvrdenia o vyplývaní, splniteľnosti a tautológiách:

- matematické tvrdenia v slovenčine;
- dôkazy tiež v slovenčine.

Usudzovanie, ale neformálne.

Formalizácia dôkazov

Logiku zaujíma *jazyk* a *usudzovanie*.

Výroky v slovenčine (jazyk) sme *sformalizovali* ako *formuly* v jazyku logiky prvého rádu

- matematická „dátová štruktúra“: postupnosti symbolov s indukčnými pravidlami konštrukcie;
- javovská dátová štruktúra: stromy objektov podtried triedy Formula.

Dôkazy (usudzovanie) začneme *formalizovať* tento týždeň.

Čo sú dôkazy a prečo sa dokazuje

Dôkaz je úvaha, ktorá zdôvodňuje, prečo je nejaký záver logickým dôsledkom predpokladov.

Načo sú vlastne dobré *dôkazy*?

- Môžeme nimi *presvedčiť* iných o pravdivosti svojich záverov.
- Zvyčajne sú menej prácne a *pochopiteľnejšie* ako rozbor všetkých možností.

Už 16 možností v 3. sade úloh bolo prácne rozobrať.

Ak je možností nekonečne veľa, rozbor všetkých možností ani nie je možný.

- Odvodzovaním podľa pravidiel dôkazov môžeme skúmať, aké dôsledky má naša teória aj bez konkrétneho cieľa.

Prečo formalizovať dôkazy

Načo je dobré *formalizovať* dôkazy?

- Aby sme si ujasnili, čo sú dôkazy a kedy sú *správne*. Správna argumentácia nie je dôležitá iba v matematike:
 - uvažovanie o správnosti našich programov či dopytov,
 - základ kritického/vedeckého myslenia v bežnom živote.
- Aby sme vedeli naprogramovať *dátové štruktúry* na ich reprezentáciu v počítači.
- Aby sme mohli dokazovanie *automatizovať*.
 - Automatické dokazovanie je jeden z cieľov umelej inteligencie.
- Aby sme zistili, čo sa dá a čo sa *nedá* dokázať.
 - Prakticky: Čo sa nedá dokázať, toho dôkaz sa nedá automatizovať.
 - Filozoficky: Hranice poznania a chápania.

5.1 Druhy dôkazov

Druhy dôkazov

V matematike sa na to používa viac typov dôkazov:

- priamy,
- sporom,
- nepriamy,
- analýzou prípadov,

ktoré sa často kombinujú.

Priamy dôkaz a analýza prípadov

Priamy dôkaz Z predpokladov postupným odvodzovaním jednoduchých logických dôsledkov dospejeme k požadovanému záveru.

Dôkaz analýzou (rozborom) prípadov Keď predpoklady obsahujú *disjunkciu*, dokážeme požadovaný záver z *každého disjunktu* a ostatných predpokladov *nezávisle* od ostatných disjunktov.

Ak aj predpoklady disjunkciu neobsahujú, môžeme rozoberať prípady, že je nejaké pomocné tvrdenie pravdivé alebo nepravdivé.

Príklad priameho dôkazu s analýzou prípadov

Príklad 5.1 (Párty po covide · priamy dôkaz s analýzou prípadov). (A_1) Anka príde, iba ak príde Betka a Cyril. (A_2) Ak príde Betka alebo Dávid, príde aj Evka. (A_3) Evka nepríde, ak príde Fero.

Teda: (X) Ak príde Anka, tak nepríde Fero.

Dôkaz (priamo). Predpokladajme, že tvrdenia A_1 až A_3 sú pravdivé. Dokážme X .

Ak nepríde Anka, X je pravdivé (X je implikácia a jej antecedent je nepravdivý).

Preto predpokladajme, že Anka príde. Podľa A_1 potom musia prísť aj Betka a Cyril. Preto príde Betka, a teda príde Betka alebo Dávid. Podľa A_2 potom príde aj Evka. Pretože podľa A_3 by Evka neprišla, ak by prišiel Fero, ale Evka príde, musí byť pravda, že Fero nepríde. Preto je tvrdenie X opäť pravdivé (X je implikácia a jej konzekvent je pravdivý).

Dôkaz sporom a nepriamy dôkaz

Dôkaz sporom Prijmeme predpoklady, ale *spochybíme záver* — predpokladáme, že je nepravdivý. Postupným odvodzovaním jednoduchých logických dôsledkov dospejeme k *sporu* s predpokladom alebo iným dôsledkom.

Záver teda nemôže byť nepravdivý, preto ak sú pravdivé predpoklady, je nutne pravdivý, vyplýva z nich.

Nepriamy dôkaz — variácia dôkazu sporom Predpokladáme, že záver je nepravdivý. Postupným odvodzovaním jednoduchých logických dôsledkov dospejeme k nepravdivosti niektorého z predpokladov.

Tým dokážeme: Ak je nepravdivý záver, tak sú nepravdivé predpoklady. Obmena: Ak sú pravdivé predpoklady, je pravdivý záver.

Príklad dôkazu sporom

Príklad 5.2 (Párty po covide · dôkaz sporom).

(A_1) Anka príde, iba ak príde Betka a Cyril. (A_2) Ak príde Betka alebo Dávid, príde aj Evka. (A_3) Evka nepríde, ak príde Fero.

Teda: (X) Ak príde Anka, tak nepríde Fero.

Dôkaz (sporom). Predpokladajme, že tvrdenia A_1 až A_3 sú pravdivé, ale X je nepravdivé.

Predpokladáme teda, že príde Anka a príde aj Fero. Preto príde Fero, a teda podľa predpokladu A_3 Evka nepríde. Zároveň vieme, že príde Anka, a podľa A_1 teda prídu aj Betka a Cyril. Preto príde Betka, a teda príde Betka alebo Dávid. Podľa A_2 potom príde aj Evka. To je však spor z predchádzajúcim dôsledkom A_3 , že Evka nepríde.

Predpoklad, že X je nepravdivé viedol k sporu, preto X je pravdivé.

Výhody dôkazu sporom

Dôkaz sporom je veľmi konkrétna ukážka kritického, vedeckého myslenia:

1. Pochybujeme o pravdivosti tvrdenia.
2. Vyvrátením tejto pochybnosti sa presvedčíme o pravdivosti.

Má ale aj „technickú“ výhodu: Nemusíme pri ňom až tak tápať, ako dospejeme k cieľu, pretože

- dostaneme viac predpokladov;
- máme jednoduchý cieľ: nájsť spor;
- väčšinou stačí tvrdenia iba zjednodušovať.

Odvodzovanie jednoduchých dôsledkov

Kroky dôkazu by mali odvodzovať jednoduché dôsledky.

Tie potom používame na odvodenie ďalších dôsledkov.

Aký dôsledok je jednoduchý?

Závisí od čitateľa dôkazu — musí byť schopný ho overiť.

Matematici (a učitelia) radi robia väčšie skoky a nechajú čitateľa (študenta) domýšľať si, prečo ich mohli urobiť.

Vyučujúci chcú od študentov malé kroky — aby si overili, že študent skutočne uvažuje správne.

5.2 Výrokovologické tablá

Jednoduché dôsledky podľa definície pravdivosti formúl

Pozrime sa znova na príklad dôkazu sporom:

1. Sformalizujme ho.
2. Uvedomme si, čo vlastne dokazujeme.
3. Všímajme si, aké kroky robíme.

Príklad dôkazu sporom s formulami

Príklad 5.3 (Párty po cove · formalizovaný dôkaz sporom). Dokážme, že z teórie $T = \{A_1, A_2, A_3\}$, kde

$A_1 = (p(A) \rightarrow (p(B) \wedge p(C)))$	Anka príde, iba ak príde Betka a Cyril.
$A_2 = ((p(B) \vee p(D)) \rightarrow p(E))$	Ak príde Betka alebo Dávid, príde aj Evka.
$A_3 = (p(F) \rightarrow \neg p(E)),$	Evka nepríde, ak príde Fero.

vyplýva formula X , pričom

$X = (p(A) \rightarrow \neg p(F))$	Ak príde Anka, tak nepríde Fero.
------------------------------------	----------------------------------

Príklad 5.3 (Párty po covide · formal. dôkaz sporom, pokrač.).

Dôkaz (sporom). Predpokladajme, pre nejaké ohodnotenie v platí, že

(1) $v \models_p (p(A) \rightarrow (p(B) \wedge p(C)))$,

(2) $v \models_p ((p(B) \vee p(D)) \rightarrow p(E))$,

(3) $v \models_p (p(F) \rightarrow \neg p(E))$, ale

(4) $v \not\models_p (p(A) \rightarrow \neg p(F))$.

Podľa definície pravdivosti v ohodnotení, potom máme:

(5) $v \models_p p(A)$ zo (4) a súčasne

(6) $v \not\models_p \neg p(F)$ zo (4), teda

(7) $v \models_p p(F)$ z (6). Ďalej

(8) $v \not\models_p p(F)$, alebo (9) $v \models_p \neg p(E)$ podľa (3).

čo je (10) $v \not\models_p p(E)$ z (9). Zároveň

v spore (11) $v \not\models_p p(A)$, alebo (12) $v \models_p (p(B) \wedge p(C))$ podľa (1).

so (7), čo je (13) $v \models_p p(B)$ z (12). Potom podľa (2):

v spore (14) $v \not\models_p (p(B) \vee p(D))$, alebo (15) $v \models_p p(E)$,

s (5), (16) $v \not\models_p p(B)$ zo (14), spor s (10).

spor s (13);

Tablový kalkúl

Z takýchto dôkazov sporom vychádza *tablový kalkúl* — jeden z *formálnych deduktívnych systémov* pre výrokovologickú časť logiky prvého rádu

Formálny deduktívny systém je systém odvodzovacích pravidiel na konštrukciu dôkazov vyplývania formúl z teórií.

Nami používaná verzia tablového kalkulu pochádza od Raymonda M. Smullyana [Smullyan, 1979].

Postupne si ukážeme, ako predchádzajúci dôkaz premeníme na *tablo* — formálny dôkaz v tablovom kalkule.

Označené formuly a ich sémantika

Zbavme sa najprv opakovania $v \models_p \dots$ a $v \not\models_p \dots$.

Definícia 5.4. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech X je výrokovologická formula jazyka \mathcal{L} . Postupnosti symbolov $\mathbf{T}X$ a $\mathbf{F}X$ nazývame *označené formuly*.

Definícia 5.5. Nech \mathcal{L} je jazyk výrokovologickej časti logiky prvého rádu, v je ohodnotenie pre \mathcal{L} a X je výrokovologická formula v \mathcal{L} . Potom

- vo v je pravdivá $\mathbf{T}X$ (skrátene $v \models_p \mathbf{T}X$) vtt vo v je pravdivá X ;

- vo v je pravdivá $\mathbf{F}X$ (skr. $v \models_p \mathbf{F}X$) vtt vo v nie je pravdivá X .

Znamienko \mathbf{F} sa teda správa ako negácia a \mathbf{T} nemení význam formuly. Znamienka \mathbf{F} a \mathbf{T} sa *nesmú* objaviť v podformulách. Vďaka znamienkam stačí hovoriť iba o pravdivých ozn. formulách.

Příklad 5.5 (Párty po covidě · dôkaz s označenými formulami). Predpokladajme, pre nejakom ohodnotení v sú pravdivé označené formuly

(1) $\mathbf{T}(p(A) \rightarrow (p(B) \wedge p(C)))$,

(2) $\mathbf{T}((p(B) \vee p(D)) \rightarrow p(E))$,

(3) $\mathbf{T}(p(F) \rightarrow \neg p(E))$, ale

(4) $\mathbf{F}(p(A) \rightarrow \neg p(F))$.

Podľa definície pravdivosti, sú vo v pravdivé:

(5) $\mathbf{T} p(A)$ zo (4) a súčasne

(6) $\mathbf{F} \neg p(F)$ zo (4), teda

(7) $\mathbf{T} p(F)$ z (6). Ďalej

(8) $\mathbf{F} p(F)$, alebo (9) $\mathbf{T} \neg p(E)$ podľa (3).

čo je (10) $\mathbf{F} p(E)$ z (9). Zároveň

v spore (11) $\mathbf{F} p(A)$, alebo (12) $\mathbf{T}(p(B) \wedge p(C))$ z (1).

so (7), čo je (13) $\mathbf{T} p(B)$ z (12). Potom podľa (2)

v spore (14) $\mathbf{F}(p(B) \vee p(D))$, alebo (15) $\mathbf{T} p(E)$,

s (5), (16) $\mathbf{F} p(B)$ zo (14), spor s (10).

spor s (13);

Kroky odvodenia

Všimnime si teraz kroky, ktoré sme v dôkaze robili:

- Niektoré z pravdivosti formuly *priamo odvodili* pravdivosť niektorej priamej podformuly, napr.:
 - z (4) $\mathbf{F}(p(A) \rightarrow \neg p(F))$ sme odvodili (5) $\mathbf{T} p(A)$;
 - z (4) $\mathbf{F}(p(A) \rightarrow \neg p(F))$ sme odvodili (6) $\mathbf{F} \neg p(F)$;
 - z (9) $\mathbf{T} \neg p(E)$ sme odvodili (10) $\mathbf{F} p(E)$.
- Iné viedli k *analýze prípadov* pravdivosti *oboch* priamych podformúl:
 - (2) $\mathbf{T}((p(B) \vee p(D)) \rightarrow p(E))$ viedla k analýze prípadov: (14) $\mathbf{F}(p(B) \vee p(D))$ alebo (15) $\mathbf{T} p(E)$.

Priame odvodenie pravdivosti priamych podformúl

Z definície pravdivosti formúl ľahko dostaneme:

Pozorovanie 5.6. *Nech v je ľubovoľné ohodnotenie pre jazyk \mathcal{L} výrokovo-logickej časti logiky prvého rádu. Nech X a Y sú ľubovoľné formuly \mathcal{L} :*

$Ak\ v \models_p \neg X, \text{ tak } v \not\models_p X.$	$Ak\ v \models_p \mathbf{T} \neg X, \text{ tak } v \models_p \mathbf{F} X.$
$Ak\ v \not\models_p \neg X, \text{ tak } v \models_p X.$	$Ak\ v \models_p \mathbf{F} \neg X, \text{ tak } v \models_p \mathbf{T} X.$
$Ak\ v \models_p (X \wedge Y), \text{ tak } v \models_p X.$	$Ak\ v \models_p \mathbf{T}(X \wedge Y), \text{ tak } v \models_p \mathbf{T} X.$
$Ak\ v \models_p (X \wedge Y), \text{ tak } v \models_p Y.$	$Ak\ v \models_p \mathbf{T}(X \wedge Y), \text{ tak } v \models_p \mathbf{T} Y.$
$Ak\ v \not\models_p (X \vee Y), \text{ tak } v \not\models_p X.$	$Ak\ v \models_p \mathbf{F}(X \vee Y), \text{ tak } v \models_p \mathbf{F} X.$
$Ak\ v \not\models_p (X \vee Y), \text{ tak } v \not\models_p Y.$	$Ak\ v \models_p \mathbf{F}(X \vee Y), \text{ tak } v \models_p \mathbf{F} Y.$
$Ak\ v \not\models_p (X \rightarrow Y), \text{ tak } v \models_p X.$	$Ak\ v \models_p \mathbf{F}(X \rightarrow Y), \text{ tak } v \models_p \mathbf{T} X.$
$Ak\ v \not\models_p (X \rightarrow Y), \text{ tak } v \not\models_p Y.$	$Ak\ v \models_p \mathbf{F}(X \rightarrow Y), \text{ tak } v \models_p \mathbf{F} Y.$

Zjednodušujúce tablové pravidlá

Z pozorovania 5.6 môžeme sformulovať pravidlá, ktoré priamo odvodzujú z označených formúl ich označené podformuly:

$\frac{\mathbf{T} \neg X}{\mathbf{F} X}$	$\frac{\mathbf{F} \neg X}{\mathbf{T} X}$	$\frac{\mathbf{T}(X \wedge Y)}{\mathbf{T} X}$	$\frac{\mathbf{F}(X \vee Y)}{\mathbf{F} X}$	$\frac{\mathbf{F}(X \rightarrow Y)}{\mathbf{T} X}$
		$\frac{\mathbf{T}(X \wedge Y)}{\mathbf{T} Y}$	$\frac{\mathbf{F}(X \vee Y)}{\mathbf{F} Y}$	$\frac{\mathbf{F}(X \rightarrow Y)}{\mathbf{F} Y}$

Na tieto pravidlá sa dá pozeriť ako na *špeciálne prípady jedného pravidla*, ktorému sa hovorí α , *zjednodušenie* alebo *sploštenie* (angl. *flatten*), pre rôzne spojky.

Jednotný zápis označených formúl typu α

Definícia 5.7 (Jednotný zápis označených formúl typu α).

Označená formula A^+ je typu α vtt má jeden z tvarov v ľavom stĺpci tabuľky pre nejaké formuly X a Y . Takéto formuly budeme označovať písmenom α ; α_1 bude označovať príslušnú označenú formulu zo stredného stĺpca, α_2 príslušnú formulu z pravého stĺpca.

α	α_1	α_2
$\mathbf{T}(X \wedge Y)$	$\mathbf{T} X$	$\mathbf{T} Y$
$\mathbf{F}(X \vee Y)$	$\mathbf{F} X$	$\mathbf{F} Y$
$\mathbf{F}(X \rightarrow Y)$	$\mathbf{T} X$	$\mathbf{F} Y$
$\mathbf{T} \neg X$	$\mathbf{F} X$	$\mathbf{F} X$
$\mathbf{F} \neg X$	$\mathbf{T} X$	$\mathbf{T} X$

Pozorovanie 5.8 (Stručne vďaka jednotnému zápisu). *Nech v je ľubovoľné ohodnotenie pre jazyk \mathcal{L} výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Potom $v \models_p \alpha$ vtt $v \models_p \alpha_1$ a $v \models_p \alpha_2$.*

Analýza prípadov pravdivosti priamych podformúl

Z definície pravdivosti formúl ľahko dostaneme:

Pozorovanie 5.9. *Nech v je ľubovoľné ohodnotenie pre jazyk \mathcal{L} výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Nech X a Y sú ľubovoľné formuly \mathcal{L} :*

- *Ak $v \models_p (X \wedge Y)$, tak $v \models_p X$ alebo $v \models_p Y$. Ak $v \models_p \mathbf{F}(X \wedge Y)$, tak $v \models_p \mathbf{F}X$ alebo $v \models_p \mathbf{F}Y$.*
- *Ak $v \models_p (X \vee Y)$, tak $v \models_p X$ alebo $v \models_p Y$. Ak $v \models_p \mathbf{T}(X \vee Y)$, tak $v \models_p \mathbf{T}X$ alebo $v \models_p \mathbf{T}Y$.*
- *Ak $v \models_p (X \rightarrow Y)$, tak $v \models_p X$ alebo $v \models_p Y$. Ak $v \models_p \mathbf{T}(X \rightarrow Y)$, tak $v \models_p \mathbf{F}X$ alebo $v \models_p \mathbf{T}Y$.*

Rozvetvujúce tablové pravidlá

Z pozorovania 5.9 môžeme sformulovať pravidlá, ktoré vedú k analýze prípadov pravdivosti priamych podformúl:

$$\frac{\mathbf{F}(X \wedge Y)}{\mathbf{F}X \mid \mathbf{F}Y} \qquad \frac{\mathbf{T}(X \vee Y)}{\mathbf{T}X \mid \mathbf{T}Y} \qquad \frac{\mathbf{T}(X \rightarrow Y)}{\mathbf{F}X \mid \mathbf{T}Y}$$

Aj na tieto pravidlá sa dá pozerat' ako na špeciálne prípady jedného pravidla, ktorému sa hovorí β , *vetvenie* alebo *rozdelenie* (angl. *split*), pre rôzne spojky.

Jednotný zápis označených formúl typu β

Definícia 5.10 (Jednotný zápis označených formúl typu β).

Označená formula B^+ je typu β vtt má jeden z tvarov v ľavom stĺpci tabuľky pre nejaké formuly X a Y . Takéto formuly budeme označovať písmenom β ; β_1 bude označovať príslušnú označenú formulu zo stredného stĺpca, β_2 príslušnú formulu z pravého stĺpca.

	β	β_1	β_2
	$\mathbf{F}(X \wedge Y)$	$\mathbf{F}X$	$\mathbf{F}Y$
	$\mathbf{T}(X \vee Y)$	$\mathbf{T}X$	$\mathbf{T}Y$
	$\mathbf{T}(X \rightarrow Y)$	$\mathbf{F}X$	$\mathbf{T}Y$

Pozorovanie 5.11 (Stručne vďaka jednotnému zápisu). *Nech v je ľubovoľné ohodnotenie pre jazyk \mathcal{L} výrokovologickej časti logiky prvého rádu. Potom $v \models_p \beta$ vtt $v \models_p \beta_1$ alebo $v \models_p \beta_2$.*

Označovanie označených formúl a ich množín

Čo vlastne dokazujeme v našom príklade? To, že predpoklad existencie ohodnotenia v , v ktorom sú pravdivé všetky prvky množiny označených formúl

$$S^+ = \{ \begin{array}{l} \mathbf{T}(p(A) \rightarrow (p(B) \wedge p(C))), \\ \mathbf{T}((p(B) \vee p(D)) \rightarrow p(E)), \\ \mathbf{T}(p(F) \rightarrow \neg p(E)), \\ \mathbf{F}(p(A) \rightarrow \neg p(F)) \end{array} \}$$

vedie k sporu, teda že S^+ je *nesplniteľná*.

Dohoda 5.12. Pre označené formuly budeme používať veľké písmená zo začiatku a konca abecedy s horným indexom + a prípadne s dolnými indexmi, napr. A^+ , X_7^+ .

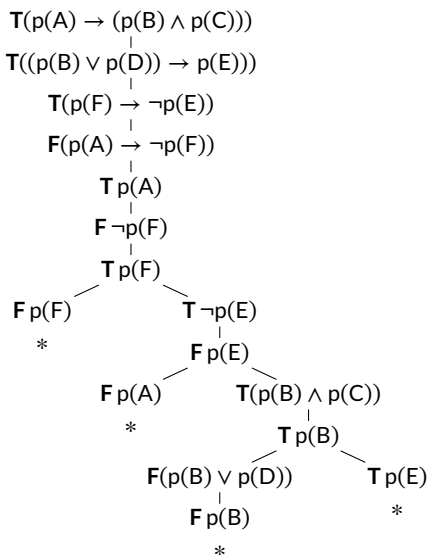
Pre množiny označených formúl budeme používať písmená S , T s horným indexom + a prípadne s dolnými indexmi, napr. S^+ , T_3^+ .

Príklad 5.12 (Párty po covide · tablo).

1.	$\mathbf{T}(p(A) \rightarrow (p(B) \wedge p(C)))$	S^+				
2.	$\mathbf{T}((p(B) \vee p(D)) \rightarrow p(E))$	S^+				
3.	$\mathbf{T}(p(F) \rightarrow \neg p(E))$	S^+				
4.	$\mathbf{F}(p(A) \rightarrow \neg p(F))$	S^+				
5.	$\mathbf{T} p(A)$	$\alpha 4$				
6.	$\mathbf{F} \neg p(F)$	$\alpha 4$				
7.	$\mathbf{T} p(F)$	$\alpha 6$				
8.	$\mathbf{F} p(F) \quad \beta 3$ *7, 8	<table><tr><td>9.</td><td>$\mathbf{T} \neg p(E) \quad \beta 3$</td></tr><tr><td>10.</td><td>$\mathbf{F} p(E) \quad \alpha 9$</td></tr></table>	9.	$\mathbf{T} \neg p(E) \quad \beta 3$	10.	$\mathbf{F} p(E) \quad \alpha 9$
9.	$\mathbf{T} \neg p(E) \quad \beta 3$					
10.	$\mathbf{F} p(E) \quad \alpha 9$					
11.	$\mathbf{F} p(A) \quad \beta 1$ *5, 11	<table><tr><td>12.</td><td>$\mathbf{T}(p(B) \wedge p(C)) \quad \beta 1$</td></tr><tr><td>13.</td><td>$\mathbf{T} p(B) \quad \alpha 12$</td></tr></table>	12.	$\mathbf{T}(p(B) \wedge p(C)) \quad \beta 1$	13.	$\mathbf{T} p(B) \quad \alpha 12$
12.	$\mathbf{T}(p(B) \wedge p(C)) \quad \beta 1$					
13.	$\mathbf{T} p(B) \quad \alpha 12$					
	14.	15.				
	$\mathbf{F}(p(B) \vee p(D)) \quad \beta 2$	$\mathbf{T} p(E) \quad \beta 2$				
	16.					
	$\mathbf{F} p(B) \quad \alpha 14$	*10,15				
	*13, 16					

Štruktúra tabla

Čo je teda tablo? Aká „dátová štruktúra“? Čo v nej musí platiť?

Definícia 5.13 (Tablo pre množinu označených formúl). *Analytické tablo pre množinu označených formúl S^+ (skrátene tablo pre S^+)* je binárny strom, ktorého vrcholy obsahujú označené formuly a ktorý je skonštruovaný podľa nasledovných induktívnych pravidiel:

- Strom s jediným vrcholom (koreňom) obsahujúcim niektorú označenú formulu A^+ z S^+ je tablom pre S^+ .
- Nech \mathcal{T} je tablo pre S^+ a y je nejaký jeho list. Potom tablom pre S^+ je aj každé *priame rozšírenie* \mathcal{T} ktorýmkoľvek z pravidiel:

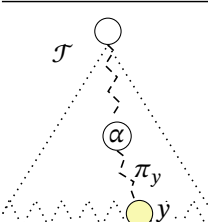
α : Ak sa na vetve π_y (ceste z koreňa do y) vyskytuje nejaká označená formula α , tak ako jediné dieťa y pripojíme nový vrchol obsahujúci α_1 alebo α_2 .

β : Ak sa na vetve π_y (ceste z koreňa do y) vyskytuje nejaká označená formula β , tak ako deti y pripojíme *dva* nové vrcholy, pričom ľavé dieťa bude obsahovať β_1 a pravé β_2 .

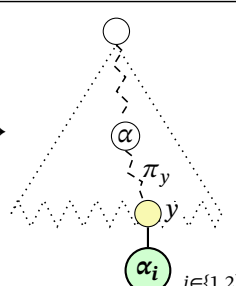
S^+ : Ako jediné dieťa y pripojíme nový vrchol obsahujúci ľubovoľnú označenú formulu $A^+ \in S^+$.

Nič iné nie je tablom pre S^+ .

Tablá a tablové pravidlá
Pôvodné tablo **Možné priame rozšírenie** **Pravidlá a označené formuly v nich**

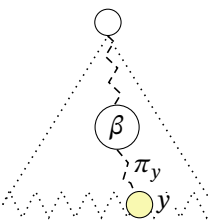

\rightsquigarrow

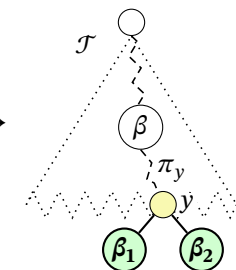

$\frac{\alpha}{\alpha_1} \quad \frac{\alpha}{\alpha_2}$

α	α_1	α_2
$\mathbf{T}(X \wedge Y)$	\mathbf{TX}	\mathbf{TY}
$\mathbf{F}(X \vee Y)$	\mathbf{FX}	\mathbf{FY}
$\mathbf{F}(X \rightarrow Y)$	\mathbf{TX}	\mathbf{FY}
$\mathbf{T} \neg X$	\mathbf{FX}	\mathbf{FX}
$\mathbf{F} \neg X$	\mathbf{TX}	\mathbf{TX}

\rightsquigarrow

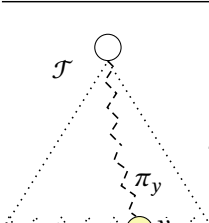
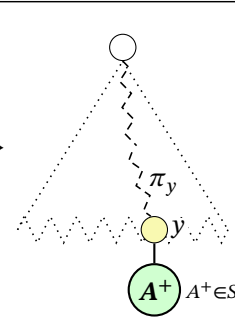

$\frac{\beta}{\beta_1 \mid \beta_2}$

β	β_1	β_2
$\mathbf{F}(X \wedge Y)$	\mathbf{FX}	\mathbf{FY}
$\mathbf{T}(X \vee Y)$	\mathbf{TX}	\mathbf{TY}
$\mathbf{T}(X \rightarrow Y)$	\mathbf{FX}	\mathbf{TY}

Legenda: y je list v table \mathcal{T} , π_y je cesta od koreňa k y

Tablá a tablové pravidlá (pokračovanie)
Pôvodné tablo **Možné priame rozšírenie** **Pravidlá a označené formuly v nich**

	\rightsquigarrow		$\frac{}{A^+}$	$A^+ \in S^+$

Legenda: y je list v table \mathcal{T} , π_y je cesta od koreňa k y

Uzavretosť a otvorenosť vetvy a tabla

Definícia 5.14. *Vetvou* tabla \mathcal{T} je každá cesta od koreňa \mathcal{T} k niektorému listu \mathcal{T} .

Označená formula X^+ sa *vyskytuje na vetve* π v \mathcal{T} vtt X^+ sa nachádza v niektorom vrchole na π . Skrátene to budeme zapisovať $X^+ \in \text{formulas}(\pi)$.

Tablo \sim dôkaz sporom. Vetvenie \sim rozbor možných prípadov. \implies Spor musí nastať vo všetkých vetvách.

Definícia 5.15. *Vetva* π tabla \mathcal{T} je *uzavretá* vtt na π sa súčasne vyskytujú označené formuly $\mathbf{F}X$ a $\mathbf{T}X$ pre nejakú formulu X . Inak je π *otvorená*.

Tablo \mathcal{T} je *uzavreté* vtt každá jeho vetva je uzavretá. Naopak, \mathcal{T} je *otvorené* vtt aspoň jedna jeho vetva je otvorená.

Príklad — vetvy a uzavretosť

Príklad 5.16 (Vetvy a uzavretosť). Určme vetvy v table a zistíme, či sú uzavreté a či je uzavreté tablo:

1.	$\mathbf{T}(p(A) \rightarrow (p(B) \wedge p(C)))$	S^+						
2.	$\mathbf{T}((p(B) \vee p(D)) \rightarrow p(E))$	S^+						
3.	$\mathbf{T}(p(F) \rightarrow \neg p(E))$	S^+						
4.	$\mathbf{F}(p(A) \rightarrow \neg p(F))$	S^+						
5.	$\mathbf{T}p(A)$	$\alpha 4$						
6.	$\mathbf{F}\neg p(F)$	$\alpha 4$						
7.	$\mathbf{T}p(F)$	$\alpha 6$						
8.	$\mathbf{F}p(F) \quad \beta 3$ *7, 8	<table><tr><td>9.</td><td>$\mathbf{T}\neg p(E) \quad \beta 3$</td></tr><tr><td>10.</td><td>$\mathbf{F}p(E) \quad \alpha 9$</td></tr></table>	9.	$\mathbf{T}\neg p(E) \quad \beta 3$	10.	$\mathbf{F}p(E) \quad \alpha 9$		
9.	$\mathbf{T}\neg p(E) \quad \beta 3$							
10.	$\mathbf{F}p(E) \quad \alpha 9$							
	<table><tr><td>11.</td><td>$\mathbf{F}p(A) \quad \beta 1$ *5, 11</td></tr></table>	11.	$\mathbf{F}p(A) \quad \beta 1$ *5, 11	<table><tr><td>12.</td><td>$\mathbf{T}(p(B) \wedge p(C)) \quad \beta 1$</td></tr><tr><td>13.</td><td>$\mathbf{T}p(B) \quad \alpha 12$</td></tr></table>	12.	$\mathbf{T}(p(B) \wedge p(C)) \quad \beta 1$	13.	$\mathbf{T}p(B) \quad \alpha 12$
11.	$\mathbf{F}p(A) \quad \beta 1$ *5, 11							
12.	$\mathbf{T}(p(B) \wedge p(C)) \quad \beta 1$							
13.	$\mathbf{T}p(B) \quad \alpha 12$							
	14.	<table><tr><td>$\mathbf{F}(p(B) \vee p(D)) \quad \beta 2$</td><td>15.</td><td>$\mathbf{T}p(E) \quad \beta 2$ *10,15</td></tr></table>	$\mathbf{F}(p(B) \vee p(D)) \quad \beta 2$	15.	$\mathbf{T}p(E) \quad \beta 2$ *10,15			
$\mathbf{F}(p(B) \vee p(D)) \quad \beta 2$	15.	$\mathbf{T}p(E) \quad \beta 2$ *10,15						

Korektnosť tablového kalkulu

Veta 5.17 (Korektnosť tablového kalkulu). *Nech S^+ je množina označených formúl a \mathcal{T} je uzavreté tablo pre S^+ . Potom je množina S^+ nesplniteľná.*

Dôsledok 5.18. *Nech S je výrokovologická teória a X je výrokovologická formula. Ak existuje uzavreté tablo pre $\{\mathbf{T} A \mid A \in S\} \cup \{\mathbf{F} X\}$ (skrát. $S \vdash_p X$), tak z S výrokovologicky vyplýva X ($S \models_p X$).*

Dôsledok 5.19. *Nech X je výrokovologická formula. Ak existuje uzavreté tablo pre $\{\mathbf{F} X\}$ (skrátene $\vdash_p X$), tak X je tautológia ($\models_p X$).*

Spomeňte si 5.1

1. Má každé tablo *aspoň* jedno priame rozšírenie?
2. Má každé tablo *najviac* jedno priame rozšírenie?

6. prednáška

Korektnosť a úplnosť výrokovologických tabiel

Rekapitulácia a plán

Minulý týždeň:

- Sformalizovali sme dôkazy sporom pomocou tabiel.
- Vyslovili, ale nedokázali tvrdenie o *korektnosti tabiel*: *uzavreté tablo* dokazuje výrokovologickú *nesplniteľnosť*
- a dôsledky pre dokazovanie vyplývania a tautológií.

Dnes:

- *Dokážeme* korektnosť tabiel.
- Preskúmame, čo vedia tablá povedať o *splniteľnosti*.
- *Dokážeme* úplnosť tabiel.

5.3 Korektnosť tabiel

Korektnosť — idea dôkazu

Aby sme dokázali korektnosť tabiel, teda vetu 5.17, dokážeme postupne dve lemy:

K1: Ak máme tablo pre splniteľnú množinu S^+ s aspoň jednou splniteľnou vetvou, tak každé jeho *priame rozšírenie* má tiež splniteľnú vetvu.

K2: Každé tablo pre splniteľnú množinu S^+ má aspoň jednu splniteľnú vetvu.

Z toho ľahko sporom dokážeme, že množina, pre ktorú sme našli uzavreté tablo je nesplniteľná.

Korektnosť — pravdivosť priameho rozšírenia tabla

Všimnime si:

Vetva sa správa ako konjunkcia svojich označených formúl — všetky musia byť naraz pravdivé.

Tablo sa správa ako disjunkcia vetiev — niektorá musí byť pravdivá.

Definícia 5.20. Nech S^+ je množina označených formúl v jazyku \mathcal{L} , nech \mathcal{T} je tablo pre S^+ , nech π je vetva tabla \mathcal{T} a nech v je výrokovologické ohodnotenie pre \mathcal{L} . Potom:

- *vetva π je pravdivá vo v ($v \models_p \pi$) vtt vo v sú pravdivé všetky označené formuly vyskytujúce sa na vetve π .*
- *tablo \mathcal{T} je pravdivé vo v ($v \models_p \mathcal{T}$) vtt niektorá vetva v table \mathcal{T} je pravdivá.*

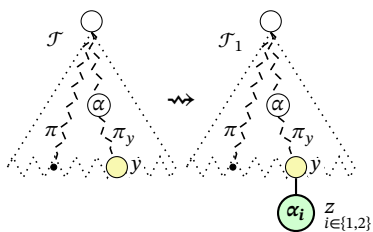
Korektnosť — pravdivosť priameho rozšírenia tabla

Pomocou predchádzajúcej definície sformulujeme lemu K1 takto:

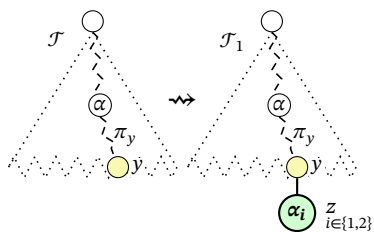
Lema 5.21 (K1). *Nech S^+ je množina označených formúl v jazyku \mathcal{L} , nech \mathcal{T} je tablo pre S^+ a nech v je výrokovologické ohodnotenie pre \mathcal{L} . Ak S^+ a \mathcal{T} sú pravdivé vo v , tak aj každé priame rozšírenie \mathcal{T} je pravdivé vo v .*

Dôkaz lemy K1. Nech S^+ je množina označených formúl, \mathcal{T} je tablo pre S^+ a v je ohodnotenie. Nech $v \models_p S^+$ a nech \mathcal{T} je pravdivé vo v . Potom je pravdivá niektorá vetva v \mathcal{T} . Zoberme jednu takú vetvu a označme ju π . Nech \mathcal{T}_1 je priame rozšírenie \mathcal{T} . Nastáva jeden z prípadov:

- \mathcal{T}_1 vzniklo z \mathcal{T} pravidlom α , pridaním nového dieťaťa z nejakému listu y v \mathcal{T} , pričom z obsahuje α_1 alebo α_2 pre nejakú formulu α na vetve π_y .

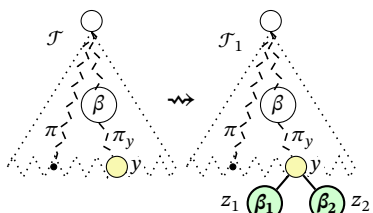

Ak $\pi \neq \pi_y$, tak \mathcal{T}_1 obsahuje π , a teda aj \mathcal{T}_1 je pravdivé vo v .

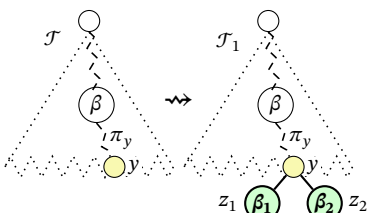

Ak $\pi = \pi_y$, tak α je pravdivá vo v , pretože α je na π . Potom aj α_1 a α_2 sú pravdivé vo v (pozorovanie 5.8). Vetva π_z v table \mathcal{T}_1 rozširuje vetvu π pravdivú vo v o vrchol z obsahujúci ozn. formulu α_1 alebo α_2 pravdivú vo v . Preto π_z je pravdivá vo v , a teda aj tablo \mathcal{T}_1 je pravdivé vo v .

- \mathcal{T}_1 vzniklo z \mathcal{T} pravidlom β , pridaním detí z_1 a z_2 nejakému listu y v \mathcal{T} , pričom z_1 obsahuje β_1 a z_2 obsahuje β_2 pre nejakú formulu β na vetve π_y .

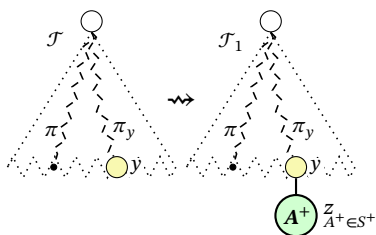

Ak $\pi \neq \pi_y$, tak \mathcal{T}_1 obsahuje π , a teda aj \mathcal{T}_1 je pravdivé vo v .

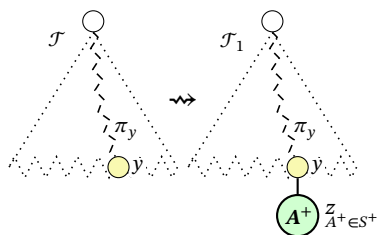

Ak $\pi = \pi_y$, tak $v \models_p \beta$, pretože β je na π . Potom $v \models_p \beta_1$ alebo $v \models_p \beta_2$ (poz. 5.11). Ak $v \models_p \beta_1$, tak $v \models_p \pi_{z_1}$, a teda $v \models_p \mathcal{T}_1$. Ak $v \models_p \beta_2$, tak $v \models_p \pi_{z_2}$, a teda $v \models_p \mathcal{T}_1$.

- \mathcal{T}_1 vzniklo z \mathcal{T} pravidlom S^+ , pridaním nového dieťaťa z nejakému listu y v \mathcal{T} , pričom z obsahuje formulu $A^+ \in S^+$.

Ak $\pi \neq \pi_y$, tak \mathcal{T}_1 obsahuje π , a teda aj \mathcal{T}_1 je pravdivé vo v .

Ak $\pi = \pi_y$, tak π_z v table \mathcal{T}_1 je pravdivá vo v , pretože je rozšírením vetvy π pravdivej vo v o vrchol z obsahujúci formulu A^+ pravdivú vo v (pretože $v \models_p S^+$ a $A^+ \in S^+$). Preto table \mathcal{T}_1 je pravdivé vo v . \square

Korektnosť — pravdivosť množiny a tabla pre ňu

Lema 5.22 (K2). *Nech S^+ je množina označených formúl v jazyku \mathcal{L} , nech \mathcal{T} je table pre S^+ a nech v je ohodnotenie pre \mathcal{L} . Ak S^+ je pravdivá vo v , tak aj \mathcal{T} je pravdivé vo v .*

Dôkaz lemy K2. Nech S^+ je množina označených formúl, nech v je ohodnotenie a nech $v \models_p S^+$. Úplnou indukciou na počet vrcholov tabla \mathcal{T} dokážeme, že vo v je pravdivé každé table \mathcal{T} pre S^+ .

Ak má \mathcal{T} jediný vrchol, tento vrchol obsahuje formulu $A^+ \in S^+$, ktorá je pravdivá vo v . Preto je pravdivá jediná vetva v \mathcal{T} , teda aj \mathcal{T} .

Ak \mathcal{T} má viac ako jeden vrchol, je priamym rozšírením nejakého tabla \mathcal{T}_0 , ktoré má o 1 alebo o 2 vrcholy menej ako \mathcal{T} . Podľa indukčného predpokladu je \mathcal{T}_0 pravdivé vo v . Podľa lemy K1 je potom vo v pravdivé aj \mathcal{T} . \square

Korektnosť — dôkaz

Dôkaz vety o korektnosti 5.17. Nech S^+ je množina označených formúl a \mathcal{T} je uzavreté table pre S^+ . Sporom: Predpokladajme, že existuje ohodnotenie, v ktorom je S^+ pravdivá. Označme ho v . Potom podľa lemy K2 je vo v pravdivé table \mathcal{T} , teda vo v je pravdivá niektorá vetva π v \mathcal{T} . Pretože \mathcal{T} je uzavreté, aj vetva π je uzavretá. Na π sa teda nachádzajú označené formuly **TX**

a $\mathbf{F}X$ pre nejakú formulu X . Pretože π je pravdivá vo v , musia byť vo v pravdivé všetky formuly na nej. Ale $v \models_p \mathbf{T}X$ vtt $v \models_p X$ a $v \models_p \mathbf{F}X$ vtt $v \not\models_p X$. Teda $\mathbf{T}X$ a $\mathbf{F}X$ nemôžu byť obe pravdivé, čo je spor. \square

5.4 Testovanie nespľniteľnosti, splniteľnosti a falzifikovateľnosti

Úplná vetva a tablo

Príklad 5.23. Zistíme tablom, či

$$\{((\text{rychly}(p) \vee \text{spravny}(p)) \wedge (\text{citatelny}(p) \vee \text{rychly}(p)))\} \\ \models_p (\text{rychly}(p) \wedge (\text{spravny}(p) \vee \text{citatelny}(p))).$$

Vybudujeme tablo pre množinu označených formúl:

$$S^+ = \{\mathbf{T}((\text{rychly}(p) \vee \text{spravny}(p)) \wedge (\text{citatelny}(p) \vee \text{rychly}(p))), \\ \mathbf{F}(\text{rychly}(p) \wedge (\text{spravny}(p) \vee \text{citatelny}(p)))\}$$

Podarí sa nám ho uzavrieť?

Úplná vetva a tablo

Nech v príklade tablové pravidlá používame akokoľvek,

- *nenájdeme uzavreté* tablo, ale
- ak pravidlá nepoužívame opakovane na rovnakú formulu v rovnakej vetve, po čase *vybudujeme úplné a otvorené* tablo.

Definícia 5.24 (Úplná vetva a úplné tablo). Nech S^+ je množina označených formúl a \mathcal{T} je tablo pre S^+ .

Vetva π v table \mathcal{T} je úplná vtt má všetky nasledujúce vlastnosti:

- pre každú označenú formulu α , ktorá sa vyskytuje na π , sa *obidve* označené formuly α_1 a α_2 vyskytujú na π ;
- pre každú označenú formulu β , ktorá sa vyskytuje na π , sa *aspoň jedna* z označených formúl β_1, β_2 vyskytuje na π ;
- *každá* $X^+ \in S^+$ sa vyskytuje na π .

Tablo \mathcal{T} je úplné vtt každá jeho vetva je buď *úplná alebo uzavretá*.

Otvorené tablo a splniteľnosť

Z otvoreného a úplného tabla pre S^+ môžeme vytvoriť ohodnotenie v :

1. nájdeme otvorenú vetvu π ,
2. pre každý atóm A
 - ak sa na π nachádza $\mathbf{T} A$, definujeme $v(A) = t$;
 - ak sa na π nachádza $\mathbf{F} A$, definujeme $v(A) = f$;
 - inak definujeme $v(A)$ ľubovoľne.

V tomto v je pravdivá π , a preto je v ňom *pravdivá aj* S^+ (všetky formuly z S^+ sa vyskytujú na π , lebo π je úplná).

Otázka.

- Dá sa vždy nájsť úplné tablo pre S^+ ?
- Naozaj sa z úplného otvoreného tabla dá vytvoriť model S^+ ?

Existencia úplného tabla

Lema 5.25 (o existencii úplného tabla). *Nech S^+ je konečná množina označených formúl. Potom existuje úplné tablo pre S^+ .*

Dôkaz. Vybudujme tablo \mathcal{T}_0 pre S^+ tak, že do koreňa vložíme niektorú formulu z S^+ a opakovaním spravidla S^+ postupne doplníme ostatné.

Potom tablo postupne rozširujeme tak, že vyberieme ľubovoľný list y tabla \mathcal{T}_i , ktorého vetva π_y je otvorená a nie je úplná. Potom nastane aspoň jedna z možností:

- Na π_y sa nachádza nejaká formula α , ale nenachádza sa *niektorá* z formúl α_1 a α_2 .
- Na π_y sa nachádza nejaká formula β , ale nenachádza sa *ani jedna* z formúl β_1 a β_2 .

Ak platí prvá alebo obe možnosti, aplikujeme pravidlo α . Ak platí druhá možnosť, aplikujeme pravidlo β . Získame tablo \mathcal{T}_{i+1} , s ktorým proces opakujeme.

Tento proces po konečnom počte krokov (prečo?) vytvorí nejaké tablo \mathcal{T}_n , v ktorom už neexistuje vetva, ktorá by bola otvorená a nebola úplná. Teda každá vetva v \mathcal{T}_n je buď uzavretá alebo úplná, čiže \mathcal{T}_n je úplné. \square

5.5 Úplnosť

Nadol nasýtené množiny a Hintikkova lemma

Definícia 5.26. Množina označených formúl S^+ sa nazýva *nadol nasýtená* vtt platí:

H_0 : v S^+ sa nevyskytujú naraz $\mathbf{T} A$ a $\mathbf{F} A$ pre žiaden predikátový atóm A ;

H_1 : ak $\alpha \in S^+$, tak $\alpha_1 \in S^+$ a $\alpha_2 \in S^+$;

H_2 : ak $\beta \in S^+$, tak $\beta_1 \in S^+$ alebo $\beta_2 \in S^+$.

Pozorovanie 5.27. *Nech π je úplná otvorená vetva nejakého tabla \mathcal{T} . Potom množina všetkých označených formúl na π je nadol nasýtená.*

Lema 5.28 (Hintikkova). *Každá nadol nasýtená množina S^+ je splniteľná.*

Dôkaz Hintikkovej lemy. Chceme dokázať, že existuje ohodnotenie v , v ktorom sú pravdivé všetky označené formuly z S^+ . Definujme v pre každý predikátový atóm A takto:

$$v(A) = \begin{cases} t, & \text{ak } \mathbf{T} A \in S^+; \\ f, & \text{ak } \mathbf{F} A \in S^+; \\ t, & \text{ak ani } \mathbf{T} A \text{ ani } \mathbf{F} A \text{ nie sú v } S^+. \end{cases}$$

v je korektne definované vďaka H_0 (každému atómu priradí t alebo f , žiadnemu nepriradí obe).

Indukciou na stupeň formuly dokážeme, že vo v sú pravdivé všetky formuly z S^+ :

1° Všetky označené predikátové atómy (formuly stupňa 0) z S^+ sú pravdivé vo v .

2° Nech $X^+ \in S^+$ a nech platí IP: Vo v sú pravdivé všetky formuly z S^+ nižšieho stupňa ako X^+ . X^+ je buď α alebo β :

Ak X^+ je α , potom obidve $\alpha_1, \alpha_2 \in S^+$ (H_1), sú nižšieho stupňa ako X^+ , a teda podľa indukčného predpokladu sú pravdivé vo v , preto (podľa poz. 5.8) je v ňom pravdivá aj α .

Ak X^+ je β , potom aspoň jedna z β_1, β_2 je v S^+ (H_2). Nech je to ktorákoľvek, má nižší stupeň ako X^+ , teda podľa IP je pravdivá vo v , a preto (podľa poz. 5.11) je vo v pravdivá aj β . \square

Úplnosť

Úplnosť kalkulu neformálne: Ak je nejaké tvrdenie pravdivé, tak existuje jeho dôkaz v kalkule.

Veta 5.29 (o úplnosti tablového kalkulu). *Nech S^+ je konečná nesplniteľná množina označených formúl. Potom existuje uzavreté tablo pre S^+ .*

Dôsledok 5.30. *Nech S je konečná teória a X je formula. Ak $S \models_p X$, tak $S \vdash_p X$.*

Dôsledok 5.31. *Nech X je formula. Ak $\models_p X$, tak $\vdash_p X$.*

Úplnosť platí aj pre nekonečné množiny, ale dôkaz je ťažší.

Úplnosť — dôkaz

Dôkaz vety o úplnosti. Zoberme ľubovoľnú konečnú nesplniteľnú množinu označených formúl S^+ .

Podľa lemy o existencii úplného tabla vieme pre S^+ nájsť úplné tablo \mathcal{T} , teda také, že každá vetva je buď uzavretá alebo úplná.

Ak by niektorá vetva bola otvorená, potom musí byť úplná, a teda nadol nasýtená. Podľa Hintikkovej lemy by bola splniteľná. Pretože obsahuje všetky formuly z S^+ , bola by aj S^+ splniteľná, čo je spor s nesplniteľnosťou S^+ .

Preto musia byť všetky vetvy tabla \mathcal{T} uzavreté. □

7. prednáška

Korektné tablové pravidlá. DPLL

Rekapitulácia

Minulý týždeň:

- Dokázali sme korektnosť tabiel.
- Preskúmali sme, čo vedia tablá povedať o *splniteľnosti*.
- Dokázali sme úplnosť tabiel.

Tento týždeň:

- Pohodlnejšie a intuitívnejšie tablá pomocou ďalších korektných pravidiel.
- SAT solver a algoritmus DPLL.

5.6 Nové korektné pravidlá

Problémy so základnými pravidlami

Základné tablové pravidlá sú jednoduché, ľahko overiteľné a analytické — z (ne)pravdivosti zloženej formuly odvodzujú (ne)pravdivosť jej priamych podformúl.

Nie sú ale úplne pohodlné ani prirodzené, hlavne β .

Príklad 5.32. Dokážme, že pre všetky formuly A, B, C, X, Y, Z :

$$\{(A \rightarrow C), (B \rightarrow C), (C \rightarrow X), (C \rightarrow Y), ((X \wedge Y) \rightarrow Z)\} \\ \vdash_p ((A \vee B) \rightarrow Z)$$

Všimnime si:

- časté použitie pravidla β na implikáciu, kde sa jedna vetva ihneď uzavrie;
- opakovanie jedného podstromu dôkazu.

Riešenie príkladu 5.32

Tablo pre

$$S^+ = \{T(A \rightarrow C), T(B \rightarrow C), T(C \rightarrow X), T(C \rightarrow Y), T((X \wedge Y) \rightarrow Z), \\ F((A \vee B) \rightarrow Z)\}$$

				1. $\mathbf{T}(A \rightarrow C)$	S^+
				2. $\mathbf{T}(B \rightarrow C)$	S^+
				3. $\mathbf{T}(C \rightarrow X)$	S^+
				4. $\mathbf{T}(C \rightarrow Y)$	S^+
				5. $\mathbf{T}((X \wedge Y) \rightarrow Z)$	S^+
				6. $\mathbf{F}((A \vee B) \rightarrow Z)$	S^+
				7. $\mathbf{T}(A \vee B)$	$\alpha 6$
				8. $\mathbf{F}Z$	$\alpha 6$
9. $\mathbf{F}(X \wedge Y) \beta 5$					
28. $\mathbf{T}Z \beta 5$ * 8, 28					
10. $\mathbf{T}A \beta 7$				19. $\mathbf{T}B \beta 7$	
11. $\mathbf{F}A \beta 1$ * 10, 11		12. $\mathbf{T}C \beta 1$		20. $\mathbf{F}B \beta 2$ * 19, 20	
13. $\mathbf{F}C \beta 3$ * 12, 13		14. $\mathbf{T}X \beta 3$		21. $\mathbf{T}C \beta 2$	
15. $\mathbf{F}C \beta 4$ * 12, 15		16. $\mathbf{T}Y \beta 4$		22. $\mathbf{F}C \beta 3$ * 21, 22	
		17. $\mathbf{F}X \beta 9$ * 14, 17		23. $\mathbf{T}X \beta 3$	
		18. $\mathbf{F}Y \beta 9$ * 16, 18		24. $\mathbf{F}C \beta 4$ * 21, 24	
				25. $\mathbf{T}Y \beta 4$	
				26. $\mathbf{F}X \beta 9$ * 23, 26	
				27. $\mathbf{F}Y \beta 9$ * 25, 27	

Odstránenie problémov – nové pravidlá

Keby tablový kalkul obsahoval napríklad veľmi prirodzené pravidlá *modus ponens*, *modus tolens* a *rez*:

$$\frac{T(X \rightarrow Y) \quad TX}{TY} \quad \text{(MP)}$$

$$\frac{T(X \rightarrow Y) \quad FY}{FX} \quad \text{(MT)}$$

$$\frac{TX \quad FX}{\quad} \quad \text{(cut)}$$

dôkaz v príklade by sa dal sprehľadniť a odstrániť by sa duplicita.

Riešenie príkladu 5.32 s modus ponens a modus tolens

1. $\mathsf{T}(A \rightarrow C)$	S^+
2. $\mathsf{T}(B \rightarrow C)$	S^+
3. $\mathsf{T}(C \rightarrow X)$	S^+
4. $\mathsf{T}(C \rightarrow Y)$	S^+
5. $\mathsf{T}((X \wedge Y) \rightarrow Z)$	S^+
6. $\mathsf{F}((A \vee B) \rightarrow Z)$	S^+
7. $\mathsf{T}(A \vee B)$	$\alpha 6$
8. $\mathsf{F}Z$	$\alpha 6$
9. $\mathsf{F}(X \wedge Y)$	MT 5, 8

10. $\mathsf{T}A$ $\beta 7$	16. $\mathsf{T}B$ $\beta 7$
11. $\mathsf{T}C$ MP 1, 10	17. $\mathsf{T}C$ MP 2, 16
12. $\mathsf{T}X$ MP 3, 11	18. $\mathsf{T}X$ MP 3, 17
13. $\mathsf{T}Y$ MP 4, 11	19. $\mathsf{T}Y$ MP 4, 17

14. $\mathsf{F}X$ $\beta 9$ * 12, 14	15. $\mathsf{F}Y$ $\beta 9$ * 13, 15	20. $\mathsf{F}X$ $\beta 9$ * 18, 20	21. $\mathsf{F}Y$ $\beta 9$ * 19, 21
---	---	---	---

Riešenie príkladu 5.32 s rezom, modus ponens a modus tolens

1. $\mathsf{T}(A \rightarrow C)$	S^+
2. $\mathsf{T}(B \rightarrow C)$	S^+
3. $\mathsf{T}(C \rightarrow X)$	S^+
4. $\mathsf{T}(C \rightarrow Y)$	S^+
5. $\mathsf{T}((X \wedge Y) \rightarrow Z)$	S^+
6. $\mathsf{F}((A \vee B) \rightarrow Z)$	S^+
7. $\mathsf{T}(A \vee B)$	$\alpha 6$
8. $\mathsf{F}Z$	$\alpha 6$
9. $\mathsf{F}(X \wedge Y)$	MT 5, 8

10. $\mathsf{T}C$ cut	15. $\mathsf{F}C$ cut
11. $\mathsf{T}X$ MP 3, 10	16. $\mathsf{T}A$ $\beta 7$
12. $\mathsf{T}Y$ MP 4, 10	17. $\mathsf{T}C$ MP 1, 16
13. $\mathsf{F}X$ $\beta 9$ * 11, 13	18. $\mathsf{T}B$ $\beta 7$
14. $\mathsf{F}Y$ $\beta 9$ * 12, 14	19. $\mathsf{F}B$ MT 2, 15 * 18, 19

Ingredencie korektnosti a úplnosti tabiel

Všimnite si:

Na dokázanie korektnosti tablového kalkulu stačilo, aby mali pravidlá vlastnosť:

$$\frac{\alpha}{\alpha_1} \quad \frac{\alpha}{\alpha_2} \quad \frac{\beta}{\beta_1 \mid \beta_2} \quad \frac{A^+}{A^+} \quad A^+ \in S^+$$

Nech v je ľubovoľné ohodnotenie, v ktorom je pravdivá S^+ . Ak je vo v pravdivá premisa, tak je vo v pravdivý aspoň jeden záver.

- Vďaka tejto vlastnosti zo splniteľnej množiny S^+ skonštruujeme iba splniteľné tablá.
- Netreba opačnú implikáciu (ak je vo v pravdivý aspoň jeden záver, tak je vo v pravdivá premisa).

Na dôkaz *úplnosti* stačili pravidlá (S^+) , α , β , pretože stačia na vybudovanie úplného tabla.

Nové pravidlo

Čo sa stane, ak pridáme nové pravidlo, napríklad modus ponens:

$$\frac{\mathbf{T}(X \rightarrow Y) \quad \mathbf{T}X}{\mathbf{T}Y} \quad ? \quad (\text{MP})$$

Upravíme definíciu priameho rozšírenia:

Úprava definície 5.13

... Nech \mathcal{T} je tablo pre S^+ a y je nejaký jeho list. Potom tablom pre S^+ je aj každé *priame rozšírenie* \mathcal{T} ktorýmkoľvek z pravidiel:

α : ...

:

MP: Ak sa na vetve π_y nachádzajú *obe* formuly $\mathbf{T}(X \rightarrow Y)$ a $\mathbf{T}X$, tak ako jediné dieťa y pripojíme nový vrchol obsahujúci $\mathbf{T}Y$.

Nové pravidlo vs. korektnosť a úplnosť

Korektnosť tabiel s MP:

Pri dôkaze lemy K1 (5.21)

Nech S^+ je množina označených formúl v jazyku \mathcal{L} , nech \mathcal{T} je tablo pre S^+ a v je ohodnotenie pre \mathcal{L} . Ak sú S^+ a \mathcal{T} pravdivé vo v , tak je vo v pravdivé aj každé priame rozšírenie tabla \mathcal{T} .

využijeme

Tvrdenie 5.33 (Korektnosť pravidla MP). *Nech X a Y sú ľubovoľné formuly a v je ľubovoľné ohodnotenie. Ak sú vo v pravdivé $\mathbf{T}(X \rightarrow Y)$ a $\mathbf{T}X$, tak je vo v pravdivá $\mathbf{T}Y$.*

Dôkaz. Keďže $v \models_p \mathbf{T}(X \rightarrow Y)$, tak $v \models_p (X \rightarrow Y)$, teda $v \models_p X$ alebo $v \models_p Y$. Pretože ale $v \models_p \mathbf{T}X$, tak $v \models_p X$. Takže $v \models_p Y$, a teda $v \models_p \mathbf{T}Y$. \square

Dôkaz lemy K2 (5.22) a samotnej vety o korektnosti (5.17) – bez zmeny.
Úplnosť – bez zmeny, úplné tablo vybudujú základné pravidlá.

Tablové pravidlá vo všeobecnosti – problém

Zadefinovať vo všeobecnosti, čo je pravidlo a kedy je korektné, nie je také jednoduché.

Potrebuje zachytiť, že pravidlo:

- má premisy, ktoré *nejaký tvar a zdieľajú nejaké podformuly*, napr. moduls tolens (MT) má premisy $\mathbf{T}(X \rightarrow Y)$ a $\mathbf{F}Y$;
- odvodzuje z nich závery, ktoré tiež zdieľajú podformuly s premisami, napr. $\mathbf{F}X$ (alebo medzi sebou v prípade rezu).

pre všetky možné zdieľané podformuly, v našom prípade X a Y .

Tablové pravidlá vo všeobecnosti – vzor

Pravidlo sa dá predstaviť nasledovne:

Pravidlo má *vzor* – dvojicu tvorenú vzormi premís a záverov, kde spoločné podformuly predstavujú *konkrétne atómy*, napr. vzor pravidla MT:

$$\frac{\mathbf{T}(p(c) \rightarrow q(c)) \quad \mathbf{F}q(c)}{\mathbf{F}p(c)}$$

Tablové pravidlá vo všeobecnosti – inštancia

Každý konkrétny prípad — *inštancia* pravidla vznikne *substitúciou* ľubovoľných formúl za atómy vo vzore:

$$\frac{\frac{\mathbf{T}(p(c) \rightarrow q(c))[p(c)|(sedan(a) \wedge biely(a)), q(c)|kupi(B, a)]}{\mathbf{F} q(c)[p(c)|(sedan(a) \wedge biely(a)), q(c)|kupi(B, a)]}}{\mathbf{F} p(c)[p(c)|(sedan(a) \wedge biely(a)), q(c)|kupi(B, a)]}} = \frac{\mathbf{T}((sedan(a) \wedge biely(a)) \rightarrow kupi(B, a))}{\mathbf{F} kupi(B, a)} = \frac{\mathbf{F} kupi(B, a)}{\mathbf{F}(sedan(a) \wedge biely(a))}$$

Tablové pravidlá vo všeobecnosti — pravidlo

Samotné pravidlo je množina všetkých inšancií vzoru:

$$MT = \left\{ \frac{\mathbf{T}(p(c) \rightarrow q(c))[p(c)|X, q(c)|Y]}{\mathbf{F} q(c)[p(c)|X, q(c)|Y]} \middle| \frac{\mathbf{F} p(c)[p(c)|X, q(c)|Y]}{\mathbf{F} p(c)[p(c)|X, q(c)|Y]} \right\} \quad X, Y \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$$

Samozrejme, *konkrétne* pravidlo vieme zapísať aj bez substitúcie:

$$MT = \left\{ \frac{\mathbf{T}(X \rightarrow Y) \quad \mathbf{F} Y}{\mathbf{F} X} \middle| X, Y \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}} \right\}$$

Tablové pravidlá vo všeobecnosti

Definícia 5.34 (Vzor tablového pravidla). Nech $n \geq 0$ a $k > 0$ sú prirodzené čísla, nech $P_1^+, \dots, P_n^+, C_1^+, \dots, C_k^+$ sú označené formuly.

Dvojicu tvorenú n -ticou (P_1^+, \dots, P_n^+) a k -ticou (C_1^+, \dots, C_k^+) a zapisovanú

$$\frac{P_1^+ \quad \dots \quad P_n^+}{C_1^+ \quad \dots \quad C_k^+}$$

nazývame *vzorom tablového pravidla*.

Označené formuly P_1^+, \dots, P_n^+ nazývame *vzory premís*, označené formuly C_1^+, \dots, C_k^+ nazývame *vzory záverov*.

Tablové pravidlá vo všeobecnosti

Definícia 5.35 (Tablové pravidlo a jeho inštancia). Nech

$$\frac{P_1^+ \quad \dots \quad P_n^+}{C_1^+ \quad \dots \quad C_k^+}$$

je vzor tablového pravidla a a_1, \dots, a_m sú všetky atómy, ktoré sa vyskytujú v označených formulách $P_1^+, \dots, P_n^+, C_1^+, \dots, C_k^+$.

Tablové pravidlo R je množina

$$R = \left\{ \frac{P_1^+_{[a_1|X_1, \dots, a_m|X_m]} \quad \dots \quad P_n^+_{[a_1|X_1, \dots, a_m|X_m]}}{C_1^+_{[a_1|X_1, \dots, a_m|X_m]} \quad \dots \quad C_k^+_{[a_1|X_1, \dots, a_m|X_m]}} \mid X_1, \dots, X_m \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}} \right\},$$

Každý prvok množiny R nazývame *inštanciou* pravidla R .

Nové pravidlá vo všeobecnosti

Keď už vieme, čo je pravidlo, môžeme povedať, kedy je korektné:

Definícia 5.36 (Tablové pravidlo a jeho korektnosť). Tablové pravidlo R je *korektné* vtt pre každú inštanciu pravidla R

$$\frac{P_1^+ \quad \dots \quad P_n^+}{C_1^+ \quad \dots \quad C_k^+}$$

a pre každé ohodnotenie v platí, že ak sú vo v pravdivé *všetky* premisy P_1^+, \dots, P_n^+ , tak je vo v pravdivý *niektorý* záver C_1^+, \dots, C_k^+ .

Nové pravidlá vo všeobecnosti

Úprava definície 5.13

...

- ...
- Nech \mathcal{T} je tablo pre S^+ a y je nejaký jeho list. Potom tablom pre S^+ je aj každé *priame rozšírenie* \mathcal{T} ktorýmkoľvek z pravidiel:

⋮

R: Ak sa pre nejakú inštanciu pravidla R

$$\frac{P_1^+ \quad \dots \quad P_n^+}{C_1^+ \quad \dots \quad C_k^+}$$

na vetve π_y nachádzajú všetky premisy P_1^+, \dots, P_n^+ , tak k uzlu y pripojíme k nových vrcholov obsahujúcich postupne závery C_1^+, \dots, C_k^+ .

Príklad: Korektnosť rezu

To, že rez

$$\frac{}{\mathbf{T}X \mid \mathbf{F}X}$$

je korektné pravidlo, dokážeme veľmi ľahko:

Tvrdenie 5.37 (Korektnosť pravidla rezu). *Nech X je ľubovoľná formula a v je ľubovoľné ohodnotenie. Potom je vo v pravdivý niektorý zo záverov pravidla rezu $\mathbf{T}X$ alebo $\mathbf{F}X$.*

Dôkaz. Formula X je vo v buď pravdivá alebo nepravdivá. V prvom prípade $v \models_p \mathbf{T}X$. V druhom prípade $v \models_p \mathbf{F}X$. Teda v oboch prípadoch platí, že vo v je pravdivý niektorý zo záverov $\mathbf{T}X$ alebo $\mathbf{F}X$ pravidla rezu. \square

6 SAT a DPLL

6.1 Problém výrokovologickej splniteľnosti (SAT)

Problém SAT

Definícia 6.1 (Problém SAT). *Problémom výrokovologickej splniteľnosti (SAT) je problém určenia toho, či je daná množina výrokovologických formúl splniteľná.*

- Zvyčajne sa redukuje na problém splniteľnosti *klauzálnej* teórie (teda formuly v CNF).

- *SAT solver* je program, ktorý rieši problém SAT.

Príklad 6.2. Nech a, b, c sú predikátové atómy. Nech $S = \{(a \vee b), (a \vee \neg b), (\neg a \vee b), (\neg a \vee \neg b \vee \neg c), (\neg a \vee c)\}$. Je množina klauzúl S splniteľná?

Tabuľková metóda

Tabuľková metóda:

- Skúma *všetky* ohodnotenia predikátových atómov
- Trvá $O(s \cdot 2^N)$ krokov,
 - N je počet atómov a s je súčet veľkostí klauzúl
 - 2^N ohodnotení, pre každé treba zistiť, či sú všetky klauzuly pravdivé
- Zaberá priestor $O(k \cdot 2^N)$
 - k je počet klauzúl
 - Pamätáme si (píšeme na papier) celú tabuľku
- Tabuľka slúži *aj* ako dôkaz prípadnej *nesplniteľnosti*

6.2 Naivný backtracking

Naivný backtracking v Pythone

```
#!/usr/bin/env python3
class Sat(object):
    def __init__(self, n, clauses):
        self.n, self.clauses, self.solution = n, clauses, None
    def checkClause(self, v, c):
        return any( ( v[abs(lit)] if lit > 0 else not v[abs(lit)] )
                    for lit in c )
    def check(self, v):
        return all( self.checkClause(v, cl) for cl in self.clauses )
    def solve(self, i, v):
        if i >= self.n: # ohodnotili sme všetky atomy
            if self.check(v):
                self.solution = v
                return True
            return False
        for b in [True, False]:
            v[i] = b
```

```

    if self.solve(i+1, v):
        return True
    return False
Sat(20, [[]]).solve(0, {})

```

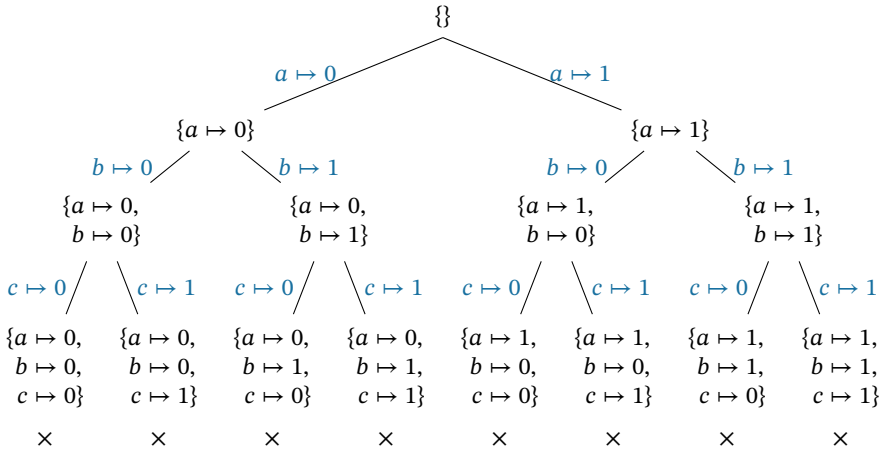
Čas: $O(s \cdot 2^N)$, priestor: $O(s+N)$;
 N – počet atómov,
 s – súčet veľkostí klauzúl

Strom prehľadávania ohodnotení

$S = \{(a \vee b), (a \vee \neg b), (\neg a \vee b), (\neg a \vee \neg b \vee \neg c), (\neg a \vee c)\}$

\times znamená $v \notin S$

$f := 0, t := 1$

6.3 Optimalizácia backtrackingu

Priebežné vyhodnocovanie klauzúl

Strom ohodnotení:

- List – ohodnotenie všetkých premenných
- Každý uzol – čiastočné ohodnotenie
- Ohodnotenie v uzle je *rozšírením* ohodnotenia v rodičovi
- Niektoré klauzuly sa dajú vyhodnotiť aj v čiastočnom ohodnotení
 - V čiastočnom ohodnotení $v = \{a \mapsto 0, b \mapsto 1\}$ sa dá určiť pravdivosť $(a \vee b), (a \vee \neg b), (\neg a \vee b)$ z našej S

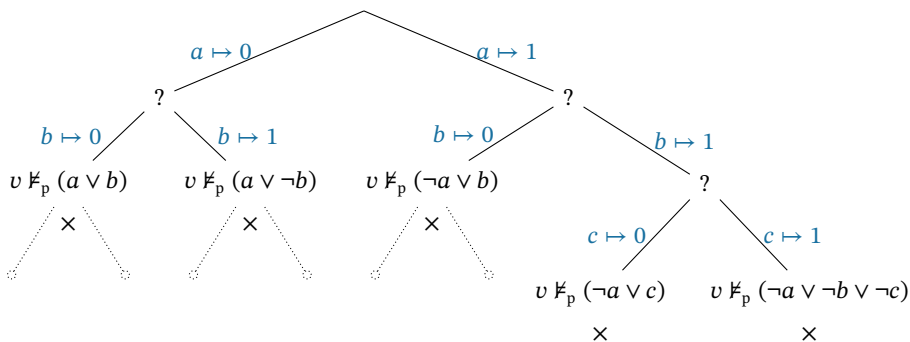
- Ak nájdeme nepravdivú, môžeme hneď „backtracknúť“ – zastaviť prehľadávanie vetvy a vrátiť sa o úroveň vyššie
 - V čiastočnom ohodnotení $v = \{a \mapsto 0, b \mapsto 0\}$ je nepravdivá $(a \vee b)$ z S

Prehľadávanie s priebežným vyhodnocovaním

$S = \{(a \vee b), (a \vee \neg b), (\neg a \vee b), (\neg a \vee \neg b \vee \neg c), (\neg a \vee c)\}$

\times znamená $v \not\models_p S$

? znamená zatiaľ žiadna nepravdivá klauzula

Zjednodušenie množiny klauzúl podľa literálu

Nech v je čiastočné ohodnotenie, v ktorom $v(a) = 1$.

V každom rozšírení ohodnotenia v :

- sú pravdivé klauzuly obsahujúce a
 - $\{a \mapsto 1, \dots\} \models_p (a \vee b)$
 - $\{a \mapsto 1, \dots\} \models_p (a \vee \neg b)$
- je pravdivá klauzula $(\ell_1 \vee \dots \vee \neg a \vee \dots \vee \ell_n)$ obsahujúca $\neg a$ vtt je pravdivá zjednodušená klauzula $(\ell_1 \vee \dots \vee \dots \vee \ell_n)$
 - $\{a \mapsto 1, \dots\} \models_p (\neg a \vee \neg b \vee \neg c)$ vtt $\{a \mapsto 1, \dots\} \models_p (\neg b \vee \neg c)$

Takže množinu S môžeme zjednodušiť:

- klauzuly s a môžeme vynechať;
- klauzuly s $\neg a$ môžeme zjednodušiť.

Zjednodušenie množiny klauzúl podľa literálu

Množinu klauzúl

$$S = \{(a \vee b), (a \vee \neg b), (\neg a \vee b), (\neg a \vee \neg b \vee \neg c), (\neg a \vee c)\}$$

môžeme zjednodušiť podľa $a \mapsto 1$ na

$$S|_{a \mapsto 1} = \{ \quad b, \quad (\neg b \vee \neg c), \quad c \}.$$

Analogicky môžeme S zjednodušiť podľa $a \mapsto 0$ na

$$S|_{a \mapsto 0} = \{ \quad b, \quad \neg b \quad \}.$$

Zjednodušenie množiny klauzúl podľa literálu

Definícia 6.3. Nech P je predikátový atóm, S je množina klauzúl, (t, f) je dvojica pravdivostných hodnôt. Potom definujeme

$$S|_P \mapsto f = \{(\ell_1 \vee \dots \vee \ell_n) \mid (\ell_1 \vee \dots \vee P \vee \dots \vee \ell_n) \in S\} \\ \cup \{C \mid C \in S, \text{ v } C \text{ sa nevyskytuje } P \text{ ani } \neg P\}$$

$$S|_P \mapsto t = \{(\ell_1 \vee \dots \vee \ell_n) \mid (\ell_1 \vee \dots \vee \neg P \vee \dots \vee \ell_n) \in S\} \\ \cup \{C \mid C \in S, \text{ v } C \text{ sa nevyskytuje } P \text{ ani } \neg P\}$$

$$S|_{\neg P} \mapsto t = S|_P \mapsto f$$

$$S|_{\neg P} \mapsto f = S|_P \mapsto t$$

Tvrdenie 6.4. Nech P je predikátový atóm, S je množina klauzúl, (t, f) dvojica pravdivostných hodnôt. Nech $b \in \{t, f\}$ a v je ohodnotenie také, že $v(P) = b$. Potom $v \models_P S$ vtt $v \models_P S|_P \mapsto b$.

Propagácia jednotkových klauzúl

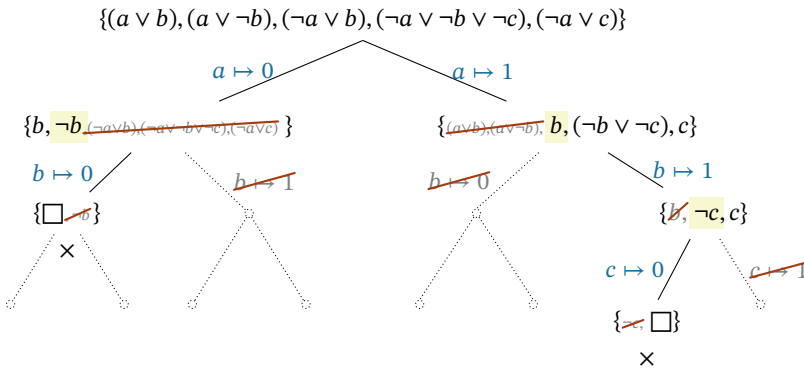
Nech $T = \{(a \vee \neg b), (a \vee b \vee c)\}$. Začnime zjednodušením podľa $a \mapsto 0$:

- $T' := T|_{a \mapsto 0} = \{\neg b, (b \vee c)\}$
 - $\neg b$ – jednotková klauzula (unit clause alebo iba unit)
 - T' spĺňajú iba ohodnotenia v , kde $v(b) = 0$
 - Takže T' zjednodušíme podľa $b \mapsto 0$
- $T'' := T'|_{b \mapsto 0} = \{c\}$
 - c – jednotková klauzula

- T'' spĺňajú iba ohodnotenia v , kde $v(c) = 1$
- Takže T'' zjednodušíme podľa c
- $T''' := T''|_{c \mapsto 1} = \{\}$ prázdna, pravdivá v hocijakom ohodnotení.
Podľa tvrdenia 6.4:
 - T'' je pravdivá v každom ohodnotení, kde $v(c) = 1$.
 - T' je pravdivá v každom ohodnotení, kde $v(b) = 0, v(c) = 1$.
 - T je pravdivá v ohodnotení $v = \{a \mapsto 0, b \mapsto 0, c \mapsto 1\}$.

Prehľadávanie so zjednodušovaním klauzúla unit propagation

Propagácia jednotkových klauzúl (unit propagation) je proces opakovaného rozširovania ohodnotení podľa jednotkových klauzúl a zjednodušovania.

Eliminácia nezmiešaných literálov

Všimnime si literál u v množine klauzúl:

$$T = \{(\neg a \vee \neg b \vee c), (\neg a \vee P), (\neg b \vee P), a, b, \neg c\}$$

Literál P je *nezmiešaný* (angl. *pure*) v T : P sa vyskytuje v T , ale jeho komplement $\neg P$ sa tam nevyskytuje.

$$\text{Nech } T' := T|_{P \mapsto 1} = \{(\neg a \vee \neg b \vee c), a, b, \neg c\}$$

- Ak nájdeme ohodnotenie $v \models_p T'$, tak $v_0 := v[P \mapsto 0]$ aj $v_1 := v[P \mapsto 1]$ sú modelmi T' a v_1 je navyše modelom T , teda T je splniteľná.

- Ak je T' nesplniteľná, tak je nesplniteľná každá jej nadmnožina, teda aj T .

Z hľadiska splniteľnosti sú klauzuly obsahujúce P nepodstatné. Stačí uvažovať $T|_P \mapsto 1$.

Eliminácia nezmiešaných literálov

Definícia 6.5. Nech P je predikátový atóm premenná. Komplementom literálu P je $\neg P$. Komplementom literálu $\neg P$ je P .

Komplement literálu ℓ označujeme $\bar{\ell}$.

Definícia 6.6. Nech ℓ je literál a S je množina klauzúl. Literál ℓ je *nezmiešaný* (*pure*) v S vtt ℓ sa vyskytuje v niektorej klauzule z S , ale jeho komplement $\bar{\ell}$ sa nevyskytuje v žiadnej klauzule z S .

Tvrdenie 6.7. Nech ℓ je literál a S je množina klauzúl. Ak ℓ je nezmiešaný v S , tak S je splniteľná vtt $S|_{\ell} \mapsto 1$ je splniteľná.

6.4 DPLL a sledované literály

DPLL

Algoritmus 6.8 (Davis and Putnam [1960], Davis et al. [1962]).

```

1: def DPLL( $\Phi, v$ ):
2:   if  $\Phi$  obsahuje prázdnu klauzulu:
3:     return False
4:   if  $v$  ohodnocuje všetky atómy:
5:     return True
6:   while existuje jednotková (unit) klauzula  $\ell$  vo  $\Phi$ :
7:      $\Phi, v = \text{UNIT-PROPAGATE}(\ell, \Phi, v)$ 
8:   while existuje nezmiešaný (pure) literál  $\ell$  vo  $\Phi$ :
9:      $\Phi, v = \text{PURE-LITERAL-ASSIGN}(\ell, \Phi, v)$ 
10:   $x = \text{CHOOSE-BRANCH-ATOM}(\Phi, v)$ 
11:  return DPLL( $\Phi|_x \mapsto t, v(x \mapsto t)$ ) or DPLL( $\Phi|_x \mapsto f, v(x \mapsto f)$ )

```

Technika sledovaných literálov (watched literals)

Aby sme nemuseli zjednodušovať množinu klauzúl:

- Pre každú klauzulu vyberieme 2 sledované literály.

$$(\neg a^{\odot} \vee \neg b^{\odot} \vee \neg c)$$

- Sledovaný literál musí byť *nenastavený* alebo *true*, ak sa to dá.

- Ak sa sledovaný literál stane *true*: nič nemusíme robiť.

$$\{a \mapsto 0\} \quad (\neg a^{\odot} \vee \neg b^{\odot} \vee \neg c)$$

- Ak sa sledovaný literál stane *false*: musíme nájsť iný.

$$\{a \mapsto 1\} \quad (\neg a^{\otimes} \vee \neg b^{\odot} \vee \neg c^{\odot})$$

Ak iný nie je, práve sme vyrobili jednotkovú klauzulu (všetky literály okrem druhého sledovaného sú *false*),

$$\{a \mapsto 1, b \mapsto 1\} \quad (\neg a \vee \neg b_{\perp}^{\odot} \vee \neg c_u^{\odot})$$

alebo spor (aj druhý sledovaný je už *false*).

$$\{a \mapsto 1, b \mapsto 1, c \mapsto 0\} \quad (\neg a_{\perp}^{\odot} \vee c_{\perp}^{\odot})$$

- Keď backtrackujeme: nič nemusíme robiť (možno sa niektoré sledované literály stanú *nenastavenými*).

Prehľadávanie s unit propagation a sledovaním

8. prednáška

Kvantifikátory

7 Kvantifikátory

7.1 Kvantifikácia

Prívlastky

Doteraz sme sa stretávali s prívlastkami, ktoré vyjadrovali vlastnosti alebo vzťahy *konkrétnych jednotlivých* objektov.

- Jurko kŕmi *veľkú Vierkinu* myš Ľufka.
 $(\text{kŕmi}(\text{Jurko}, \text{Ľufko}) \wedge \text{veľký}(\text{Ľufko}) \wedge \text{patrí}(\text{Ľufko}, \text{Vierka}) \wedge \text{myš}(\text{Ľufko}))$

Kvantifikované tvrdenia

V slovenských vetách sa ale používajú aj prívlastky ako *každý*, *nejaká*, *tri*, *tí*, *všetky*, *žiadny*, *nijaké* (gramaticky sú to zámená a číslovky).

- všetky veľké Vierkine myši; nejaké dieťa; traja muži v člne; žiadny Bratislavčan; väčšina škrečkov; tá skriňa v kúte; ...

Nevyjadrujú vlastnosť konkrétnych objektov.

Vyjadrujú počet (*kvantitu*) objektov, ktoré majú nejaké vlastnosti alebo sú v nejakých vzťahoch.

Tvrdeniam, ktoré obsahujú tieto prívlastky, sa preto v logike *kvantifikované tvrdenia*.

Kvantifikácia a logické dôsledky

Kvantifikujúci prívlastok výrazne mení logické vlastnosti tvrdenia:

<i>Všetky</i> myši sú sivé. Ňufko je myš.	<i>Väčšina</i> myši je sivá. Ňufko je myš.	<i>Žiadne</i> myši nie sú sivé. Ňufko je myš.
Ňufko je sivý.	Ňufko je sivý.	Ňufko je sivý.
Je logický dôsledok.	Nie je log. dôsledkom, ale je prijateľné.	Nie je log. dôsledkom, ani prijateľné. Opak je pravdou.

Kvantifikácia sa nespráva ako funkcia na pravdivostných hodnotách — na rozdiel od logických spojok.

Vyjadruje vzťah súborov objektov (tých, ktoré sú myšami, a tých, ktoré sú sivé).

Skrytá kvantifikácia

Niektoré spojky a vzťahy implicitne vyjadrujú kvantifikáciu:

- Jurko kŕmi Ňufka, iba *keď* je noc.
Jurko kŕmi Ňufka *vždy* v noci.
V každej chvíli, v ktorej Jurko kŕmi Ňufka, je noc.
- V pondelok cvičí Klárka hru na flautu.
V každý deň, ktorý je pondelkom, cvičí Klárka hru na flautu.
- *Z P logicky vyplýva Q.*
V každom stave sveta, v ktorom je pravdivé *P*, je pravdivé aj *Q*.

7.2 Kvantifikátory a premenné

Kvantifikátory logiky prvého rádu

Logika prvého rádu má iba dva symboly kvantifikátorov: \forall a \exists .

Zodpovedajú zámenám *všetko* a *niečo*.

S pomocou predikátov, výrokovologických spojok a rovnosti ale dokážu vyjadriť napr. kvantifikácie:

- všetky veľké Vierkine myši; nejaké dieťa; traja muži v člne; žiadny Bratislavčan; zakaždým, keď.

Nedokážeme však nimi vyjadriť:

- väčšina škrečkov; málo študentov; nekonečne veľa prvočísel.

Premenné

Na vyjadrenie toho, na ktoré argumenty predikátov sa vzťahuje kvantifikátor, sa používajú individuové premenné.

Individuová premenná

- môže byť argumentom predikátu, *podobne* ako individuová konštanta;
- neoznačuje konkrétny objekt, *na rozdiel* od individuovej konštanty, ale prepája argumenty predikátov, na ktoré sa vzťahuje ten istý kvantifikátor.

V každom prvorádovom jazyku s kvantifikátormi je *nekonečne veľa* premenných — väčšinou malé písmená z konca abecedy, podľa potreby s dolnými indexmi: u , v_4 , w , x , y_{37} , z_{123} .

Termy a atómy

Možné argumenty predikátov a rovnosti, teda premenné a konštanty, súhrnne nazývame *termy*.

Atomickými formulami logiky prvého rádu s kvantifikátormi sú potom

- predikátové atómy $\text{predikát}(term_1, \dots, term_k)$, kde k je arita predikátu;
- rovnostné atómy $term_1 = term_2$.

Termy a atómy

Možné argumenty predikátov a rovnosti, teda premenné a konštanty, súhrnne nazývame *termy*.

Atomickými formulami logiky prvého rádu s kvantifikátormi sú potom

- predikátové atómy $\text{predikát}(term_1, \dots, term_k)$, kde k je arita predikátu;
- rovnostné atómy $term_1 \doteq term_2$.

Všeobecný kvantifikátor

Všeobecný kvantifikátor \forall zodpovedá obratom *všetko*, *každý*/*ktorýkoľvek*/*akýkoľvek*/*hociktorý*/*ľubovoľný objekt*, *všetky objekty*.

Vždy *viaže* premennú uvedenú bezprostredne za ním.

Postupnosť $\forall x$ čítame „pre každý objekt x “ (alebo trochu nepresne „pre každé x “).

Oblasť platnosti všeobecného kvantifikátora — najkratšia ucelená formula nasledujúca bezprostredne za viazanou premennou — vyjadruje vlastnosť, ktorú prisudzujeme všetkým objektom, napr.:

- $\forall x \text{ doma}(x)$ — Pre každý objekt x je pravda, že x je doma. (Všetko je doma.) Veta „ x je doma“ je výroková forma, nie výrok. Jej pravdivosť sa dá jednoznačne určiť, iba keď poznáme hodnotu x .
- $\forall x(\text{človek}(x) \rightarrow \text{doma}(x))$ — Pre každý objekt x je pravda, že ak x je človek, tak x je doma. (Každý človek je doma.)

Existenčný kvantifikátor

Existenčný kvantifikátor \exists zodpovedá obratom *niečo, nejaký/niektorý/akýsi/ aspoň jeden objekt, je/existuje taký objekt*.

Vždy viaže premennú uvedenú bezprostredne za ním.

Postupnosť $\exists x$ čítame „pre nejaký objekt x “ (alebo trochu nepresne „pre nejaké x “).

Oblasť platnosti existenčného kvantifikátora — je najkratšia ucelená formula nasledujúca bezprostredne za viazanou premennou — vyjadruje vlastnosť, o ktorej tvrdíme, že ju má aspoň jeden objekt:

- $\exists x \text{ doma}(x)$ — Pre nejaký objekt x je pravda, že x je doma. (Niečo je doma.)
- $\exists x(\text{človek}(x) \wedge \text{doma}(x))$ — Pre nejaký objekt x je pravda, že x je človek a x je doma. (Nekaký človek je doma.)

Neexistencia

Neexistenciu v slovenčine zvyčajne vyjadruje *dvojitý zápor*: negatívne zámeno (nikto/nič/žiadne) a negatívne tvrdenie.

„Nikto nie je dokonalý“ môžeme sformalizovať

- s dôrazom na zámeno: $\neg \exists x \text{ dokonalý}(x)$;
- s dôrazom na negatívne tvrdenie: $\forall x \neg \text{dokonalý}(x)$.

V oboch prípadoch použijeme iba jednu negáciu!

7.3 Syntax relačnej logiky prvého rádu

Symbole jazyka relačnej logiky prvého rádu

Definícia 7.1. Symbolmi jazyka \mathcal{L} relačnej logiky prvého rádu sú:

individuové premenné z nejakej nekonečnej spočítateľnej množiny $\mathcal{V}_{\mathcal{L}}$;

mimologické symboly, ktorými sú

individuové konštanty z nejakej spočítateľnej množiny $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$;

predikátové symboly z nejakej spočítateľnej množiny $\mathcal{P}_{\mathcal{L}}$;

logické symboly, ktorými sú

logické spojky: unárna \neg , binárne $\wedge, \vee, \rightarrow$,

symbol rovnosti \doteq ,

kvantifikátory: existenčný \exists a všeobecný \forall ;

pomocné symboly $(,)$ a $(\text{ľavá, pravá zátvorka a čiarka})$.

Množiny $\mathcal{V}_{\mathcal{L}}, \mathcal{C}_{\mathcal{L}}, \mathcal{P}_{\mathcal{L}}$ sú vzájomne disjunktné. Logické a pomocné symboly sa nevyskytujú v symboloch z $\mathcal{V}_{\mathcal{L}}, \mathcal{C}_{\mathcal{L}}, \mathcal{P}_{\mathcal{L}}$.

Každému symbolu $P \in \mathcal{P}_{\mathcal{L}}$ je priradená *arita* $\text{ar}(P) \in \mathbb{N}^+$.

Označovanie symbolov rôznych druhov

Keď budeme hovoriť o *ľubovoľnom* jazyku \mathcal{L} , často budeme potrebovať nejak označiť niektoré jeho konštanty alebo predikáty, aj keď nebudeme vedieť, aké konkrétne symboly to sú.

Na označenie symbolov použijeme *meta premenné*: premenné v (matematickej) slovenčine, pomocou ktorých budeme hovoriť o (po grécky *meta*) týchto symboloch.

Dohoda 7.2. Individuové premenné budeme spravidla označovať meta premennými u, v, w, x, \dots , z s prípadnými dolnými indexmi.

Individuové konštanty budeme spravidla označovať meta premennými a, b, c, d s prípadnými dolnými indexmi.

Predikátové symboly budeme spravidla označovať meta premennými P, Q, R s prípadnými dolnými indexmi.

Atomické formuly relačnej logiky prvého rádu

Definícia 7.3 (Term). Nech \mathcal{L} je jazyk relačnej logiky prvého rádu. Individuové premenné z $\mathcal{V}_{\mathcal{L}}$ a konštanty z $\mathcal{C}_{\mathcal{L}}$ súhrnne nazývame *termy* jazyka \mathcal{L} .

Definícia 7.4 (Atomické formuly). Nech \mathcal{L} je jazyk relačnej logiky prvého rádu.

Rovnostný atóm jazyka \mathcal{L} je každá postupnosť symbolov $t_1 \doteq t_2$, kde t_1 a t_2 sú termy jazyka \mathcal{L} .

Predikátový atóm jazyka \mathcal{L} je každá postupnosť symbolov $P(t_1, \dots, t_n)$, kde P je predikátový symbol s aritou n a t_1, \dots, t_n sú termy jazyka \mathcal{L} .

Atomickými formulami (skrátene *atómami*) jazyka \mathcal{L} súhrnne nazývame všetky rovnostné a predikátové atómy jazyka \mathcal{L} .

Množinu všetkých atómov jazyka \mathcal{L} označujeme $\mathcal{A}_{\mathcal{L}}$.

Formuly jazyka relačnej logiky prvého rádu

Definícia 7.5. Množina $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ všetkých *formúl* jazyka relačnej logiky prvého rádu \mathcal{L} je *najmenšia* množina postupností symbolov jazyka \mathcal{L} , ktorá spĺňa všetky nasledujúce podmienky:

1. Každý atóm z $\mathcal{A}_{\mathcal{L}}$ je formulou z $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$. Inak povedané, $\mathcal{A}_{\mathcal{L}} \subseteq \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$.
2. Ak A patrí do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$, tak aj postupnosť symbolov $\neg A$ patrí do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ a nazývame ju *negácia* formuly A .
3. Ak A a B sú v $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$, tak aj postupnosti symbolov $(A \wedge B)$, $(A \vee B)$ a $(A \rightarrow B)$ patria do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ a nazývame ich postupne *konjunkcia*, *disjunkcia* a *implikácia* formúl A a B .
4. Ak x je individuová premenná a A patrí do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$, tak aj postupnosti symbolov $\exists x A$ a $\forall x A$ patria do $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ a nazývame ich postupne *existenčná* a *všeobecná kvantifikácia* formuly A vzhľadom na x .

Každý prvok A množiny $\mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ nazývame *formulou* jazyka \mathcal{L} .

Príklady formúl

Príklad 7.6. Nech \mathcal{L} je prvorádový jazyk, v ktorom $\mathcal{V}_{\mathcal{L}} = \{x, y, x_1, y_1, x_2, y_2, \dots\}$, $\mathcal{C}_{\mathcal{L}} = \{\text{Jurko}, \text{Vierka}, \text{Ňufko}\}$ $\mathcal{P}_{\mathcal{L}} = \{\text{myš}^1, \text{škrečok}^1, \text{biely}^1, \text{patrí}^2\}$.

Formulami v jazyku \mathcal{L} sú napríklad: $\text{myš}(\text{Jurko})$, $\text{myš}(x)$, $\text{patrí}(y_2, \text{Vierka})$,
 $\text{patrí}(x, y)$, $(\text{myš}(x) \wedge \text{biely}(x))$,
 $\exists y \text{patrí}(x, y)$,
 $((\text{myš}(x) \wedge \text{biely}(x)) \rightarrow \exists y \text{patrí}(x, y))$,
 $\forall x((\text{myš}(x) \wedge \text{biely}(x)) \rightarrow \exists y \text{patrí}(x, y))$

Označovanie formúl a skratka ekvivalencie

Stále platia doterajšie dohody:

Dohoda 7.7. Formuly označujeme meta premennými A, B, C, X, Y, Z , s prípadnými dolnými indexmi.

Dohoda 7.8. Pre každú dvojicu formúl $A, B \in \mathcal{E}_{\mathcal{L}}$ je zápis $(A \leftrightarrow B)$ *skratka* za formulu $((A \rightarrow B) \wedge (B \rightarrow A))$.

Oblasť platnosti kvantifikátora

Dohoda 7.9. Nech \mathcal{L} je ľubovoľný jazyk logiky prvého rádu. Všetky symboly, termy a formuly v nasledujúcich definíciách a tvrdeniach sú v jazyku \mathcal{L} .

Definícia 7.10 (Oblasť platnosti kvantifikátora). Nech A je postupnosť symbolov, nech B je formula, nech $Q \in \{\forall, \exists\}$, nech x je premenná. V postupnosti $A = \dots Qx B \dots$ sa výskyt formuly $Qx B$ nazýva *oblasť platnosti kvantifikátora* Qx v A .

Príklad 7.11. Vyznačme všetky oblasti platnosti kvantifikátora $\forall x$ vo formule

$$((\forall x M(x) \wedge P(x, x)) \rightarrow (\forall x(P(x, y) \wedge \exists y M(y)) \vee \forall y M(y))).$$

Riešenie. $((\forall x M(x) \wedge P(x, x)) \rightarrow (\forall x(P(x, y) \wedge \exists y M(y)) \vee \forall y M(y)))$

Voľné a viazané výskyty premenných

Definícia 7.12 (Voľné a viazané výskyty premenných). Nech A je postupnosť symbolov, nech x je premenná.

Výskyt premennej x v A je **viazaný** vtt sa *nachádza* v *niektorej* oblasti platnosti kvantifikátora $\forall x$ alebo $\exists x$ v A .

Výskyt premennej x v A je **voľný** vtt sa *nenachádza* v *žiadnej* oblasti platnosti kvantifikátora $\forall x$ ani $\exists x$ v A .

Príklad 7.13.

$$\begin{aligned} & \neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge K(\underline{y}, \underline{x}) \\ & \neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge \exists \underline{y} K(\underline{y}, \underline{x}) \\ & \exists \underline{y} (\neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge K(\underline{y}, \underline{x})) \\ & \forall \underline{x} \exists \underline{y} (\neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge K(\underline{y}, \underline{x})) \\ & \forall \underline{x} (\neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge \exists \underline{y} K(\underline{y}, \underline{x})) \end{aligned}$$

Voľné a viazané premenné

Definícia 7.14 (Voľné a viazané premenné). Nech A je formula alebo term, nech x je premenná.

Premenná x je *viazaná* v A vtt x sa vyskytuje v A a *všetky* výskyty x v A sú viazané.

Premenná x je *voľná* v A vtt x má v A *aspoň jeden voľný výskyt*.

Množinu voľných premenných formuly A označíme $\text{free}(A)$.

Príklad 7.15.

$$\begin{aligned} \text{free}(\neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge K(\underline{y}, \underline{z})) &= \{x, y, z\} \\ \text{free}(\neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge \exists \underline{y} K(\underline{y}, \underline{z})) &= \{x, y, z\} \\ \text{free}(\exists \underline{y} (\neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge K(\underline{y}, \underline{z}))) &= \{x, z\} \\ \text{free}(\exists \underline{y} (\neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge \forall \underline{z} K(\underline{y}, \underline{z}))) &= \{x\} \\ \text{free}(\exists \underline{y} \exists \underline{z} (\forall \underline{x} \neg P(\underline{x}, \underline{y}) \wedge K(\underline{y}, \underline{z}))) &= \{\} \end{aligned}$$

Volné a viazané premenné

Tvrdenie 7.16. *Pre každú individuovú premennú x , každý symbol konštanty a , každú aritu $n > 0$, každý predikátový symbol P s aritou n , všetky termy t_1, t_2, \dots, t_n a všetky formuly A, B platí:*

$$\text{free}(x) = \{x\}$$

$$\text{free}(a) = \{\}$$

$$\text{free}(t_1 \doteq t_2) = \text{free}(t_1) \cup \text{free}(t_2)$$

$$\text{free}(P(t_1, \dots, t_n)) = \text{free}(t_1) \cup \dots \cup \text{free}(t_n)$$

$$\text{free}(\neg A) = \text{free}(A)$$

$$\begin{aligned}\text{free}(A \wedge B) &= \text{free}(A \vee B) = \text{free}(A \rightarrow B) = \\ &= \text{free}(A) \cup \text{free}(B)\end{aligned}$$

$$\text{free}(\forall x A) = \text{free}(\exists x A) = \text{free}(A) \setminus \{x\}$$

Uzavreté formuly a teórie

Definícia 7.17 (Uzavretá formula, teória). Formula A jazyka \mathcal{L} je *uzavretá* vtt žiadna premenná nie je voľná v A (teda $\text{free}(A) = \emptyset$).

Teóriou v jazyku \mathcal{L} je každá spočítateľná množinu uzavretých formúl jazyka \mathcal{L} .

Príklad 7.18. Ktoré z týchto formúl sú uzavreté?

- $\exists x P(x, x)$ uzavretá,
- $\exists y P(x, y)$ otvorená, x je voľná,
- $((M(x) \wedge B(x)) \rightarrow \exists y P(x, y))$ otvorená, x je voľná,
- $\forall x ((M(x) \wedge B(x)) \rightarrow \exists y P(x, y))$ uzavretá.

7.4 Sémantika relačnej logiky prvého rádu

Štruktúra

Definícia 7.19. Nech \mathcal{L} je jazyk relačnej logiky prvého rádu. Štruktúrou pre jazyk \mathcal{L} nazývame dvojicu $\mathcal{M} = (D, i)$, kde D je ľubovoľná neprázdna množina nazývaná doména štruktúry \mathcal{M} ; i je zobrazenie, nazývané interpretačná funkcia štruktúry \mathcal{M} , ktoré

- každej individuovej konštante c jazyka \mathcal{L} prirad'uje prvok $i(c) \in D$;
- každému predikátovému symbolu P jazyka \mathcal{L} s aritou n prirad'uje množinu $i(P) \subseteq D^n$.

Dohoda 7.20. Štruktúry označujeme veľkými písanými písmenami $\mathcal{M}, \mathcal{N}, \dots$

Ohodnotenie individuových premenných

Definícia 7.21. Nech $\mathcal{M} = (D, i)$ je štruktúra pre jazyk \mathcal{L} . Ohodnotenie individuových premenných je ľubovoľná funkcia $e : \mathcal{V}_{\mathcal{L}} \rightarrow D$ (prirad'uje premenným prvky domény).

Nech ďalej x je individuová premenná z \mathcal{L} a d je prvok D . Zápisom $e(x/d)$ označíme ohodnotenie individuových premenných, ktoré premennej x prirad'uje hodnotu d a všetkým ostatným premenným rovnakú hodnotu ako im prirad'uje e , čiže $e(x/d) = e'$, kde

$$e'(y) = \begin{cases} d, & \text{ak } y = x, \\ e(y), & \text{ak } y \neq x, \end{cases}$$

alebo množinovo zapísané $e(x/d) = e \setminus \{x \mapsto e(x)\} \cup \{x \mapsto d\}$.

Príklad ohodnotenia individuových premenných

Nech

$$\mathcal{V}_{\mathcal{L}} = \{x_1, y_1, x_2, y_2, \dots\}$$

$$D = \{\text{Alica}, \text{Bonifác}, \text{Cyril}, \text{Eva}, \text{František}\}.$$

Ohodnotením (individuových) premenných je napríklad

$$e = \{x_1 \mapsto \text{Eva}, y_1 \mapsto \text{Bonifác}, x_2 \mapsto \text{Alica}, y_2 \mapsto \text{Bonifác}, \\ x_3 \mapsto \text{Eva}, y_3 \mapsto \text{Cyril}, \dots\}$$

Potom

$$e(y_2/\text{Alica}) = \{x_1 \mapsto \text{Eva}, y_1 \mapsto \text{Bonifác}, x_2 \mapsto \text{Alica}, y_2 \mapsto \text{Alica}, \\ x_3 \mapsto \text{Eva}, y_3 \mapsto \text{Cyril}, \dots\}$$

Hodnota termov

Definícia 7.22. Nech $\mathcal{M} = (D, i)$ je štruktúra, e je ohodnotenie premenných. Hodnotou termu t v štruktúre \mathcal{M} pri ohodnotení premenných e je prvok $t^{\mathcal{M}}[e]$ z D určený nasledovne:

- $t^{\mathcal{M}}[e] = e(x)$, ak t je premenná $x \in \mathcal{V}_{\mathcal{L}}$,
- $t^{\mathcal{M}}[e] = i(a)$, ak t je konštanta $a \in \mathcal{C}_{\mathcal{L}}$.

Splnenie atomickej formuly v štruktúre

Určenie významu *atomickej* formuly, napr. $\text{patrí}(x, \text{Vierka})$, v danej štruktúre, napr. $\mathcal{M} = (D, i)$, kde

$$D = \{\text{Viera}, \text{Juraj}, \text{Eva}, \text{biely}, \text{čierny}, \text{šedý}, \text{čierny}, \text{šedý}, \text{čierny}, \text{šedý}, \text{čierny}, \text{šedý}\}$$

$$i(\text{Vierka}) = \text{Viera}, \quad i(\text{biely}) = \{\text{šedý}, \text{čierny}\}, \quad i(\text{patrí}) = \{(\text{čierny}, \text{Viera}), (\text{čierny}, \text{Juraj}), (\text{čierny}, \text{Juraj}), (\text{šedý}, \text{Eva})\}$$

$$i(\text{Jurko}) = \text{Juraj}, \quad i(\text{Ňufko}) = \text{šedý}$$

pri ohodnotení premenných, napr. $e = \{x \mapsto \text{šedý}, y \mapsto \text{Eva}, x_1 \mapsto \text{čierny}, y_1 \mapsto \text{Viera}, x_2 \mapsto \text{čierny}, \dots\}$:

1. vyhodnotíme termy, ktoré sa vyskytujú vo formule:

$$x^{\mathcal{M}}[e] = e(x) = \text{šedý}$$

$$\text{Vierka}^{\mathcal{M}}[e] = i(\text{Vierka}) = \text{Viera},$$

2. zistíme, či $(\text{šedý}, \text{Viera}) \in i(\text{patrí})$: *nie*

Štruktúra \mathcal{M} **nesplňa** formulu $\text{patrí}(x, \text{Vierka})$ **pri ohodnotení** e $\mathcal{M} \not\models \text{patrí}(x, \text{Vierka})$

Splnenie existenčne kvantifikovanej formuly

$\mathcal{M} \models \exists y \text{ patrí}(y, \text{Vierka}) [e]?$

1. Vyskúšame *všetky* ohodnotenia, ktoré postupne prirad'ujú kvantifikovanej premennej y jednotlivé prvky domény:

d	$e(y/d)$	$\mathcal{M} \models? \text{ patrí}(y, \text{Vierka}) [e(y/d)]$
 Viera	$\{x \mapsto \text{st}, y \mapsto \text{person}, x_1 \mapsto \dots\}$	\neq
\vdots	\vdots	\vdots
	$\{x \mapsto \text{st}, y \mapsto \text{dog}, x_1 \mapsto \dots\}$	\neq
	$\{x \mapsto \text{st}, y \mapsto \text{cat}, x_1 \mapsto \dots\}$	\models
	$\{x \mapsto \text{st}, y \mapsto \text{bird}, x_1 \mapsto \dots\}$	\neq
\vdots	\vdots	\vdots
	$\{x \mapsto \text{st}, y \mapsto \text{spider}, x_1 \mapsto \dots\}$	\neq

2. $\mathcal{M} \models \exists y \text{ patrí}(y, \text{Vierka}) [e]$ vtt

pre aspoň jedno $d \in D$ máme $\mathcal{M} \models \text{ patrí}(y, \text{Vierka}) [e(y/d)]$.

Pravá strana je **pravdivá** pre $d = \text{cat}$ — **svedok**.

Takže $\mathcal{M} \models \exists y \text{ patrí}(y, \text{Vierka}) [e]$.

Splnenie všeobecne kvantifikovanej formuly

$\mathcal{M} \models \forall x (\text{biely}(x) \rightarrow \text{patrí}(x, y)) [e] \quad B = \text{biely}, P = \text{patrí}$

1. Vyskúšame *všetky* ohodnotenia, ktoré postupne prirad'ujú kvantifikovanej premennej jednotlivé prvky domény:

d	$\mathcal{M} \models? (B(x) \rightarrow P(x, y)) [e(x/d)]$
 Viera	\models lebo $\mathcal{M} \not\models B(x) [e(x/d)]$
\vdots	\vdots
	\models lebo $\mathcal{M} \not\models B(x) [e(x/d)]$
	\models lebo $\mathcal{M} \models B(x) [e(x/d)]$ a $\mathcal{M} \models P(x, y) [e(x/d)]$
	\neq lebo $\mathcal{M} \models B(x) [e(x/d)]$ a $\mathcal{M} \not\models P(x, y) [e(x/d)]$
	\neq lebo $\mathcal{M} \models B(x) [e(x/d)]$ a $\mathcal{M} \not\models P(x, y) [e(x/d)]$
	\models lebo $\mathcal{M} \not\models B(x) [e(x/d)]$
	\models lebo $\mathcal{M} \not\models B(x) [e(x/d)]$

2. $\mathcal{M} \models \forall x (\text{biely}(x) \rightarrow \text{patrí}(x, y)) [e]$ vtt

pre všetky $d \in D$ máme $\mathcal{M} \models (\text{biely}(x) \rightarrow \text{patrí}(x, y)) [e(x/d)]$.

pravá strana je **nepravdivá** pre $d = \text{ľ}$ a $d = \text{ľľ}$ – *kontrapríklady*.

Takže $\mathcal{M} \not\models \forall x (\text{biely}(x) \rightarrow \text{patrí}(x, y)) [e]$.

Splnenie všeobecne kvantifikovanej implikácie

! Naša \mathcal{M} spĺňa implikáciu $(\text{biely}(x) \rightarrow \text{patrí}(x, y))$ pri $e(x/d)$ pre väčšinu $d \in D$ preto, že jej antecedent $\text{biely}(x)$ je nesplnený.

To zodpovedá čítaniu formuly $\forall x (\text{biely}(x) \rightarrow \text{patrí}(x, y))$ ako výroku „všetko biele patrí y“:

- Objekty, ktoré *nie sú biele*, *neovplyvňujú* pravdivosť tohto výroku ani pravdivosť implikácie $(\text{biely}(x) \rightarrow \text{patrí}(x, y))$.
- Výrok aj implikácia sú nepravdivé *iba* vtedy, keď nejaký biely objekt nepatrí y.

Ak by nič nebolo biele, teda by $\mathcal{M} \models \text{biely}(x)[e(x/d)]$ pre všetky $d \in D$, tak by aj formula $\forall x (\text{biely}(x) \rightarrow \text{patrí}(x, y))$ aj tvrdenie „všetko biele patrí y“ boli *triviálne* splnené.

Nezávislosť od ohodnotenia viazanej premennej

Pri vyhodnocovaní splnenia kvantifikovanej formuly štruktúrou pri danom ohodnotení e

$$\mathcal{M} \models \exists y \text{patrí}(y, \text{Vierka}) [e]$$

$$\mathcal{M} \models \forall x (\text{biely}(x) \rightarrow \text{patrí}(x, y)) [e]$$

nezáleží na tom, akú hodnotu priraduje pôvodné ohodnotenie e **viazanej premennej**.

Priamu podformulu kvantifikovanej formuly vyhodnocujeme pri *nových* ohodnoteniach $e(y/d)$ (resp. $e(x/d)$) postupne pre všetky $d \in D$.

Splnenie formuly v štruktúre

Definícia 7.23. Nech $\mathcal{M} = (D, i)$ je štruktúra, e je ohodnotenie premenných. Relácia štruktúra \mathcal{M} *spĺňa formulu* A *pri ohodnotení* e (skrátene $\mathcal{M} \models A[e]$) má nasledovnú indukčnú definíciu:

- $\mathcal{M} \models t_1 \doteq t_2[e]$ vtt $t_1^{\mathcal{M}}[e] = t_2^{\mathcal{M}}[e]$,
- $\mathcal{M} \models P(t_1, \dots, t_n)[e]$ vtt $(t_1^{\mathcal{M}}[e], \dots, t_n^{\mathcal{M}}[e]) \in i(P)$,
- $\mathcal{M} \models \neg A[e]$ vtt $\mathcal{M} \not\models A[e]$,
- $\mathcal{M} \models (A \wedge B)[e]$ vtt $\mathcal{M} \models A[e]$ a zároveň $\mathcal{M} \models B[e]$,
- $\mathcal{M} \models (A \vee B)[e]$ vtt $\mathcal{M} \models A[e]$ alebo $\mathcal{M} \models B[e]$,
- $\mathcal{M} \models (A \rightarrow B)[e]$ vtt $\mathcal{M} \not\models A[e]$ alebo $\mathcal{M} \models B[e]$,
- $\mathcal{M} \models \exists x A[e]$ vtt pre nejaký prvok $d \in D$ máme $\mathcal{M} \models A[e(x/d)]$,
- $\mathcal{M} \models \forall x A[e]$ vtt pre každý prvok $d \in D$ máme $\mathcal{M} \models A[e(x/d)]$,

pre všetky arity $n > 0$, všetky predikátové symboly P s aritou n , všetky termy t_1, t_2, \dots, t_n , všetky premenné x a všetky formuly A, B .

Spĺnenie formuly v štruktúre pri ohodnotení • príklad

Príklad 7.24. Nech $\mathcal{M} = (D, i)$, kde

$D = \{1, 2, 3, 4, 5\}$

$i(\text{Jurko}) = 1$	$i(\text{myš}) = \{3, 4\}$	$i(\text{patrí}) = \{(3, 2),$
$i(\text{Vierka}) = 2$	$i(\text{škrekčok}) = \{5\}$	$(4, 2),$
$i(\text{Ňufko}) = 4$	$i(\text{biely}) = \{4, 5\}$	$(5, 1)\}$.

Nech $e = \{x \mapsto 3, y \mapsto 5, \dots\}$.

Zistime, či

- $\mathcal{M} \models ((\text{myš}(x) \wedge \text{biely}(x)) \rightarrow \exists y \text{patrí}(x, y)) [e]$
- $\mathcal{M} \models \forall x((\text{myš}(x) \wedge \text{biely}(x)) \rightarrow \exists y \text{patrí}(x, y)) [e]$

Pravdivosť uzavretej formuly

Neuzavreté formuly zodpovedajú výrokovým formám. Ich splnenie v štruktúre závisí od ohodnotenia voľných premenných.

Uzavreté formuly zodpovedajú výrokom. Ich splnenie v štruktúre nezávisí od ohodnotenia. Preto pri nich môžeme hovoriť o *pravdivosti v štruktúre*.

Definícia 7.25. Nech X je uzavretá formula jazyka \mathcal{L} , nech T je teória v jazyku \mathcal{L} a nech \mathcal{M} je štruktúra pre \mathcal{L} .

Formula X je *pravdivá* v štruktúre \mathcal{M} (skrátene $\mathcal{M} \models X$) vtt \mathcal{M} spĺňa formulu X pri každom ohodnotení e . Vtedy tiež hovoríme, že \mathcal{M} je *modelom* formuly X .

Teória T je *pravdivá* v štruktúre \mathcal{M} (skrátene $\mathcal{M} \models T$) vtt každá formula X z T je pravdivá v \mathcal{M} . Vtedy tiež hovoríme, že \mathcal{M} je *modelom* teórie T .

7.5 Aristotelovské formy

Štyri aristotelovské formy

Dávno pred kodifikáciou logiky prvého rádu sa kvantifikovanými tvrdeniami zaoberal staroveký grécky filozof Aristoteles.

Študoval najmä tvrdenia v tvaroch:

- Všetky P sú Q .
- Niektoré P sú Q .
- Žiadne P nie sú Q .
- Niektoré P nie sú Q .

ktorým dnes hovoríme *obmedzená kvantifikácia*.

Všetky P sú Q

Formu „Všetky P sú Q “ (napr. „Všetky myši sú sivé“) formalizujeme

$$\forall x (P(x) \rightarrow Q(x)) \quad \checkmark$$

teda „Pre každý objekt x je pravda, že ak x má vlastnosť P , tak x má vlastnosť Q .“, ekvivalentne „Pre každý objekt x je pravda, že x nemá vlastnosť P alebo x má vlastnosť Q .“

Študenti túto formu niekedy *nesprávne* sformalizujú ako

$$\forall x(P(x) \wedge Q(x)) \quad \times$$

Pritom táto formalizácia neprejde jednoduchou skúškou — *stačí si ju prečítať*: „Každý objekt x má súčasne vlastnosť P aj vlastnosť Q ,“ prirodzenejšie „Všetko je P aj Q “ (napr. „Všetko je myš a je to sivé“).

Všetky P sú Q — varianty

Forma „Všetky P sú Q “ sa v prirodzených vetách niekedy rozpoznáva ťažšie, napríklad keď je P alebo Q vzťah:

- Všetky myši kŕmi Jurko.
Všetky myši sú také, že ich kŕmi Jurko.
 $\forall x(\text{myš}(x) \rightarrow \text{kŕmi}(\text{Jurko}, x))$
- Jurko kŕmi iba myši.
Všetko, čo Jurko kŕmi, sú myši.
 $\forall x(\text{kŕmi}(\text{Jurko}, x) \rightarrow \text{myš}(x)).$

Niektoré P sú Q

Formu „Niektoré P sú Q “ (napr. „Niektoré myši sú biele“) formalizujeme

$$\exists x(P(x) \wedge Q(x)) \quad \checkmark$$

teda „Existuje aspoň taký jeden objekt x , že x má vlastnosť P a x má vlastnosť Q .“

Študenti túto formu niekedy *nesprávne* sformalizujú ako

$$\exists x(P(x) \rightarrow Q(x)) \quad \times$$

Ani táto formalizácia neprejde čítacou skúškou: „Existuje objekt x , ktorý nemá vlastnosť P alebo má vlastnosť Q .“ prirodzenejšie „Niečo nie je P alebo je Q “ (napr. „Niečo nie je myš alebo je to biele“ — je pravdivé vo svete, kde sú všetky myši sivé a je tam jeden človek).

Niektoré P sú Q – varianty

Forma „Niektoré P sú Q “ sa v prirodzených vetách niekedy rozpoznáva ťažšie, napríklad keď je P alebo Q vzťah.

- Jurko kŕmi nejaké myši.
Jurko kŕmi (nejakú) myš.
Niečo z toho, čo Jurko kŕmi, sú myši.
 $\exists x(\text{kŕmi}(\text{Jurko}, x) \wedge \text{myš}(x))$

Niektorých študentov prekvapuje, že pri tejto forme nezáleží na poradí P a Q .

- Niekaké myši kŕmi Jurko.
Niektoré myši sú také, že ich kŕmi Jurko.
 $\exists x(\text{kŕmi}(\text{Jurko}, x) \wedge \text{myš}(x))$

Je ale *vernejšie* poradiť pri formalizácii zachovať:

$$\exists x(\text{myš}(x) \wedge \text{kŕmi}(\text{Jurko}, x))$$

Žiadne P nie sú Q

Formu „Žiadne P nie sú Q “ (napr. „Žiadne myši nie sú červené“) formalizujeme (s dôrazom na „nie sú Q “)

$$\forall x (P(x) \rightarrow \neg Q(x)) \quad \checkmark$$

teda „Pre každý objekt x je pravda, že ak x má vlastnosť P , tak x nemá vlastnosť Q “, „Každé P nie je Q “,

alebo rovnako správne (s dôrazom na „žiadne“)

$$\neg \exists x (P(x) \wedge Q(x)) \quad \checkmark$$

teda „Nie je pravda, že existuje taký objekt x , že x má vlastnosť P a x má vlastnosť Q .“

Ani pri tejto forme nezáleží na poradí P a Q , ale je *vernejšie* ho pri formalizácii zachovať.

Niektoré P nie sú Q

Formu „Niektoré P nie sú Q “ (napr. „Niektoré myši nie sú sivé“) formalizujeme

$$\exists x(P(x) \wedge \neg Q(x)) \quad \checkmark$$

teda „Pre nejaký objekt x je pravda, že x má vlastnosť P a x nemá vlastnosť Q .“

7.6 Zamlčané a zdanlivo opačné kvantifikátory

Zamlčaný všeobecný kvantifikátor

Niekedy kvantifikátor nie je explicitne vyjadrený príslušným zámenom.

Použitie všeobecného podstatného mena (zvyčajne, ale nie nutne v množnom čísle) v úlohe *podmetu* zvyčajne chápeme ako *všeobecnú* kvantifikáciu:

- Myši sú sivé.
 $\forall x(\text{myš}(x) \rightarrow \text{sivý}(x))$
- Myš je hlodavec.
 $\forall x(\text{myš}(x) \rightarrow \text{hlodavec}(x))$
- Kto je zodpovedný, ten je doma.
 $\forall x(\text{zodpovedný}(x) \rightarrow \text{doma}(x))$

Zamlčaný existenčný kvantifikátor

Použitie všeobecného podstatného mena v úlohe *predmetu pozitívneho* prísudku zvyčajne chápeme ako *existenčnú* kvantifikáciu:

- Jurko kŕmi myš. $\exists x(\text{kŕmi}(\text{Jurko}, x) \wedge \text{myš}(x))$
- Bonifác si kúpil syr. $\exists x(\text{kúpil}(\text{Bonifác}, x) \wedge \text{syr}(x))$

Zamlčaná neexistencia

Použitie všeobecného podstatného mena v úlohe *predmetu negatívneho* prísudku zvyčajne chápeme ako vyjadrenie *neexistencie*:

- Bonifác si nekúpil syr.
 $\neg \exists x(\text{kúpil}(\text{Bonifác}, x) \wedge \text{syr}(x))$
 $\forall x(\text{kúpil}(\text{Bonifác}, x) \rightarrow \neg \text{syr}(x))$

- Jurko nekŕmi myši.

$$\forall x(\text{myš}(x) \rightarrow \neg \text{kŕmi}(\text{Jurko}, x))$$

$$\forall x(\text{kŕmi}(\text{Jurko}, x) \rightarrow \neg \text{myš}(x))$$

$$\neg \exists x(\text{kŕmi}(\text{Jurko}, x) \wedge \text{myš}(x))$$

Zdanlivá existencia

V podmienkach sa občas vyskytujú neurčité zámená (niekto/niečo/niektorý/...), na ktoré sa ale odkazujeme v podmienenej vete:

- Ak je *niekto* doma, tak (on) je zodpovedný.
- Ak Jurko *niečo* kŕmi, má *to* rád.

Také tvrdenie nezodpovedá implikácii s existenčným kvantifikátorom:

$$\text{✗ } (\exists x \text{ doma}(x) \rightarrow \text{zodpovedný}(x))$$

$$\text{✗ } \exists x(\text{doma}(x) \rightarrow \text{zodpovedný}(x))$$

ale zodpovedá všeobecne kvantifikovanej implikácii:

$$\text{✓ } \forall x(\text{doma}(x) \rightarrow \text{zodpovedný}(x))$$

$$\text{✓ } \forall x(\text{kŕmi}(\text{Jurko}, x) \rightarrow \text{má_rád}(\text{Jurko}, x))$$

7.7 Nutné a postačujúce podmienky

Nutné a postačujúce podmienky

Tvrdenia so (zamlčanou) všeobecnou kvantifikáciou majú často formu podradovacích súvetí:

1. Zodpovedný je *každý*, *kto* je doma.
2. Zodpovedný je *iba ten*, *kto* je doma.

pričom

- hlavná veta („Zodpovedný je ...“) vyjadruje nejakú *vlastnosť*,
- vedľajšia veta („kto je doma“) vyjadruje *podmienku*, ktorá súvisí s touto vlastnosťou.

Aký je rozdiel medzi týmito podmienkami?

Postačujúca podmienka

Prvé tvrdenie „Zodpovedný je *každý*, kto je doma.“:

- Hovorí, že na to, aby niekto bol zodpovedný, *stačí*, aby platila podmienka, že je doma.
- Inak povedané: Nie je možné, aby bol niekto doma, ale považovali sme ho za nezodpovedného.
- Byť doma je teda *postačujúcou* podmienkou zodpovednosti.
- Ekvivalentne: „Pre každého platí, že je zodpovedný, ak je doma.“ „Pre každého platí, že ak je doma, tak je zodpovedný.“
- Formalizácia je teda $\forall x(\text{doma}(x) \rightarrow \text{zodpovedný}(x))$

Nutná podmienka

Druhé tvrdenie „Zodpovedný je *iba ten*, kto je doma.“:

- Hovorí, že na to, aby niekto bol zodpovedný, je *nevyhnutné* aby bol doma.
- Inak povedané: Keby niekto nebol doma, nebol by zodpovedný. Nie je možné, aby bol niekto zodpovedný, ale nebol doma.
- Byť doma je teda *nutnou* podmienkou zodpovednosti.
- Ekvivalentne: „Pre každého platí, že je zodpovedný, *iba* ak je doma.“ „Pre každého platí, že ak *nie* je doma, tak *nie* je zodpovedný.“ „Pre každého platí, že ak je zodpovedný, tak je doma.“
- Formalizácia je teda $\forall x(\text{zodpovedný}(x) \rightarrow \text{doma}(x))$

7.8 Zložené kvantifikované vlastnosti

Zložené kvantifikované vlastnosti

Často potrebujeme kvantifikovať objekty, ktoré majú zložité vlastnosti:

1. nejaká Jankina biela myš,

2. každý biely potkan, ktorého kŕmi Jurko.

Prvý druh kvantifikácií je zrejme existenčný a už vieme, že sa spravidla spája s konjunkciou.

Druhý druh kvantifikácií je zrejme všeobecný a vieme, že sa spravidla spája s implikáciou.

Použitie spojok ale závisí od pozície kvantifikácie vo vete.

Zložené existenčne kvantifikované vlastnosti ako podmet

(Nejaká) Jankina biela myš je sýta.

- Veta má formu „Niektoré P sú Q ,“ teda prekladáme ju ako $\exists x(P(x) \wedge Q(x))$. Pričom ale P je *zložená* vlastnosť.
- Vlastnosť P opisuje objekt, ktorý má zrejme byť súčasne Jankin, biely a má to byť myš. Preto P vytvoríme z jednotlivých predikátov konjunkciou.

$$\exists x((\text{patrí}(x, \text{Janka}) \wedge \text{biely}(x) \wedge \text{myš}(x)) \wedge \text{sýty}(x))$$

Zložené všeobecne kvantifikované vlastnosti ako podmet

(Všetky) Jankine biele myši sú sýte.

- Veta má formu „Všetky P sú Q ,“ teda prekladáme ju ako $\forall x(P(x) \rightarrow Q(x))$, pričom P je *zložená* vlastnosť.
- Vlastnosť P opäť opisuje objekty, ktoré majú byť súčasne Jankine, biele a myši. Preto aj teraz P vytvoríme konjunkciou.

$$\forall x((\text{patrí}(x, \text{Janka}) \wedge \text{biely}(x) \wedge \text{myš}(x)) \rightarrow \text{sýty}(x))$$

Zložené existenčne kvantifikované vlastnosti ako predmet

Jurko má (nejakú) sýtu bielu myš.

- Aby sme zistili, ktorú aristotelovskú formu má veta, musíme ju preformulovať:
(Nejaká) sýta biela myš je Jurkova.

- Veta má formu „Niektoré P sú Q ,“ teda prekladáme ju ako $\exists x(P(x) \wedge Q(x))$, pričom P je zložená vlastnosť.

$$\exists x((\text{sýty}(x) \wedge \text{myš}(x) \wedge \text{biely}(x)) \wedge \text{patrí}(x, \text{Jurko}))$$

Zložené všeobecne kvantifikované vlastnosti ako predmet

Jurko má všetky sýte biele myši.

- Aj túto vetu musíme preformulovať:
Všetky sýte biele myši sú Jurkove.
- Veta má formu „Všetky P sú Q ,“ teda prekladáme ju ako $\forall x(P(x) \rightarrow Q(x))$, pričom P je zložená vlastnosť.

$$\forall x((\text{sýty}(x) \wedge \text{biely}(x) \wedge \text{myš}(x)) \rightarrow \text{patrí}(x, \text{Jurko}))$$

Viacnásobné všeobecne kvantifikované prívlastky

Jurko má všetky myši a škrečky.

- Preformulujeme: Všetky myši a škrečky sú Jurkove.
- Veta má formu „Všetky P sú Q ,“ teda prekladáme ju ako $\forall x(P(x) \rightarrow Q(x))$.
- P je zložená vlastnosť. *Ale ako je zložená?*
- ✖ Keď „myši a škrečky“ sformalizujeme $(\text{myš}(x) \wedge \text{škrečok}(x))$, $\forall x(P(x) \rightarrow Q(x))$ bude znamenať „Pre každé x , ak x je myš a zároveň x je škrečok, tak x patrí Jurkovi.“
- Vieme ale, že nič nie je naraz myš aj škrečok, takže podmienke (v našom svete) nevyhovuje žiaden objekt, takže Jurkovi nemusí nič patriť.
- ✔ Intuitívny význam zachováme, keď „myši a škrečky“ sformalizujeme $(\text{myš}(x) \vee \text{škrečok}(x))$.

$$\forall x((\text{myš}(x) \vee \text{škrečok}(x)) \rightarrow \text{patrí}(x, \text{Jurko}))$$

7.9 Konverzačné implikatury

Triviálne pravdivé všeobecne kvantifikované implikácie

Nie všetkým sa zdá intuitívne, že formula

$$\forall x(\text{myš}(x) \rightarrow \text{biela}(x))$$

je *pravdivá* vo svetoch, kde *nie sú žiadne myši*.

Dobry spôsob, ako to pochopiť je, že uvedomiť si, že vo svete, kde nie sú myši, *neexistuje kontrapríklad* pre túto formulu – myš, ktorá by nebola biela.

Hovoríme, že v takom svete je táto formula *triviálne pravdivá*.

Podobne je vo svetoch bez myší triviálne pravdivá ešte prekvapujúcejšia formula:

$$\forall x(\text{myš}(x) \rightarrow \text{človek}(x))$$

Triviálne pravdivé všeobecne kvantifikované implikácie

Tvrdenie „Každý prvák, ktorý si zapísal logiku, z nej dostal A,“ v sebe nesie implikaturu (domnelý dôsledok), že takí prváci existujú.

Ak je takéto tvrdenie nutne triviálne pravdivé, lebo objekty z predpokladu neexistujú (napr. prváci si logiku nemôžu zapisovať), intuitívne ho považujeme zavádzajúce.

Nič to ale nemení na fakte, že je pravdivé.

Existencia prváka, ktorý si zapísal logiku je skutočne iba implikatura.

Dodatok „Ale žiadny prvák si ju nikdy nezapísal“ (negácia implikatury), nie je s tvrdením v spore, ale objasňuje, že je triviálne pravdivé.

„Niektoré“ neimplikuje „nie všetky“

Ďalšia implikatura sa spája s tvrdeniami: „Niektoré P sú Q .“

Niekomu sa môže „Niektoré P sú Q “ zdať sporné s „Všetky P sú Q .“ – Prečo by sme hovorili „niektoré P “, keď to platí pre všetky P ? Takýto človek považuje tvrdenie „Nie všetky P sú Q “ za dôsledok tvrdenia „Niektoré P sú Q “. Aj to je však iba implikatura.

Keď ale na otázku „Dostal niekto Ačko?“ odpovieme „Áno, niektorí študenti Ačko dostali. *Vlastne ho dostali všetci*,“ druhá veta prvú dopĺňa, ale neprotirečí jej, hoci je negáciou implikatury.

Ak chceme jasne vyjadriť domnelý význam, povieme „Niektorí študenti Ačko dostali, *ale nie všetci*,“ čo formalizujeme formulou v tvare $(\exists x(P(x) \wedge Q(x)) \wedge \neg \forall x(P(x) \rightarrow Q(x)))$.

Literatúra

Martin Davis and Hillary Putnam. A computing procedure for quantification theory. *J. Assoc. Comput. Mach.*, 7:201–215, 1960.

Martin Davis, George Logemann, and Donald Loveland. A machine program for theorem-proving. *Communications of the ACM*, 5(7):394–397, 1962.

Christos H. Papadimitriou. *Computational complexity*. Addison-Wesley, 1994. ISBN 978-0-201-53082-7.

Raymond M. Smullyan. *Logika prvého rádu*. Alfa, 1979. Z angl. orig. *First-Order Logic*, Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag, 1968 preložil Svätoslav Mathé.